

TERBIÝE10

BAGTYŇ WE ÜSTÜNLIGIŇ SYRLARY

Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
10-njy synpy üçin derslik

Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi ministrligi
tarapyndan neşire hödürlenildi

DAŞKENT – 2021

UO'K 373: 17(075.3)

KBK 87.7ya72

T 43

Terbiýe [Tekst]: 10-njy synp üçin derslik / N. Ismatowa, Z. Zamonow, Z. Islamow, D. Rahimjanow, O. Mahmudow, D. Roziýewa, S. Şermuham edowa, S. Akkulowa, N. Holmuhamedowa, Z. Jabborowa
Daşkent: Respublikan tälim merkezi, 2021. – 128 s.

Jogapkär redaktor:

Dilşod Kenjaýew – Taryhy ymlarynyň kandidaty

Syn ýazanlar:

<i>Wahob Koçkorow</i>	- Özbekistan Halkara Yslam Akademiýasynyň professory, syýasy ymlaryň doktory
<i>Şerzodhon Mahmudow</i>	- Özbekistan Respublikasynyň Ylymlar akademiýasy Taryh institutynyň müdir orunbasary, taryh ymlarynyň kandidaty, dosent
<i>Otabek Bazarow</i>	- Ýokary we orta bilim ministrlygi gözegçiliginiň müdiri, filosofiýa ymlary boýunça filosofiýa doktory (PhD)
<i>Liliýa Gaynutdinowa</i>	- Okuwçylary kesp-hünäre ugrukdyrmak we psihologik-pedagogik respublikan anyklaýyş merkeziniň müdiri
<i>Humoýun Raşidow</i>	- Ýokary Mejlis Kanunçylyk palatasy aparatynyň Halkara gatnaşyklar we protokol bölüminiň referenti
<i>Şoira Raupowa</i>	- «Ziyo-zukko umumta'lim maktabi» döwlete degişli däl gurama mugallymy
<i>Mohim Boboýewa</i>	- Daşkent säheriniň Mürze Ulugbek etrabynyň 222-nji mekdebiniň mugallymy

Respublikan Ruhýet we medeni aň-bilim merkezi, Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky
Din işleri boýunça komitetiniň we Özbekistan Ýazyjylar birleşiginiň
degişli netijeleri esasynda neşire taýýarlanan.

ŞERTLI BELGILER

Isjeňleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

Netije üçin

Döredijilik işi

Taryha nazar

Medeni-ruhy hazynasyndan

Bilýärsiňizmi?

Özbaşdak iş

Oňyn netije çykarmak

Original maket we dizaýn konsepsiýasy Respublikan tälim merkezi tarapyndan taýýarlandy.

Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň serişdeleriniň hasabyndan çap edildi.

ISBN 978-9943-7520-4-7

© N. Ismatowa, Z. Zamonow we başg.

© Respublikan tälim merkezi, 2021

MAZMUNY

I BAP. MAŞGALA GYMMATLYKLARY

1-nji tema. Watan ýeke-täk.....	6
2-3-nji tema. Maşgala – Watan içindäki Watan.....	10
4-5-nji tema. Maşgala – bagt galasy.....	17
6-7-nji tema. Maşgala borçlary we jogapkärçilikleri.....	23
8-nji tema. Bagt salgylary.....	31

II BAP. ADAM WE JEMGYÝET

9-njy tema. Mähelle – gymmatlyklar mekany.....	38
10-njy tema. Jemgyýetiň ruhy esaslary	44
11-12-nji tema. Din we medeniýet	50
13-14-nji tema. Dünýä dinlerinde gumanistik ideýalar	57
15-nji tema. Iň uly miras.....	63

III BAP. SOSIAL ULGAM: MÜMKINÇILIKLER WE HOWPLAR

16-17-nji tema. Weyran ediji ideýalar.....	70
18-19-njy tema. Jahyllyga garşy aň-bilim.....	76
20-nji tema. Howpsuz media ummany	83
21-nji tema. Galp habarlaryň aňyrsynda näme bar?.....	87

IV BAP. ZÄHMETSÖÝERLIK, TELEKEÇILIK WE HÜNÄR BAŞARNYKLARY

22-nji tema. Bagtly durmuşyň esasy.....	92
23-24-nji tema. Sarp edijilik we telekeçilik medeniýeti.....	96
25-26-njy tema. Hünär saýlamagyň syrlary.....	104
27-28-nji tema. Öwrenmegi bes etmäň.....	111
29-30-njy tema. Takat.....	119

GADYRLY OKYJY!

Aslynda bu dünýä aň-bilim we onuň özenini düzýän terbiýe sebäpli owadan we reňkli. Terbiýe edebi sebäpli göwünler röwşen, ýürekler rahat, ýagtylandyrýar, ömür manyly. Sebäbi ylym adamyň gözelligi bolsa, ýerlikli terbiýe onuň edepli özünü alyp barşy we geýim bezegleri. «Bola shirin, odobi undan shirin» («Çaga eziz edebi ondan hem eziz») – diýip, ata-babalarymyz ýöne ýerden aýdan däldir.

Hakykatdan-da, terbiýe adama mahsus häsiýetdir. Gowy terbiýe we ondaky çuňňur bilimleriň üsti bilen adam jemgyýetde aýratyn hormat we abraý gazanýar. Ynam we abraý arkaly maddy we ruhy baýlyklar döredip, geljekki nesiller üçin mynasyp miras galdyrýar.

Şahyrlaryň soltany Alyşir Nowaýy: «Adab o'rgangil-u ilm hosil qil, Ahli ma'nog'a o'zni vosil qil» («Edebi öwren we ylym döret, ählisinden özüni hasyl et»). Ýagny bilimi edep bilen öwren we jemgyýete alnan netijäni gözəl edep ahlak taýdan berk beýan et.

Eliňizdäki nobatdaky «Terbiýe» dersliginde-de edil şonuň ýaly, maksatly we manyly ýaşamagyň düýp mazmuny barada sütünler we temalar, soraglar we jogaplar, olary işjeňleşdirýän döredijilik meseleleri getirilen. Şeýle hem, ylymlý adamlaryň garaýyşlary bilen çuňňur baýlaşdyryldy.

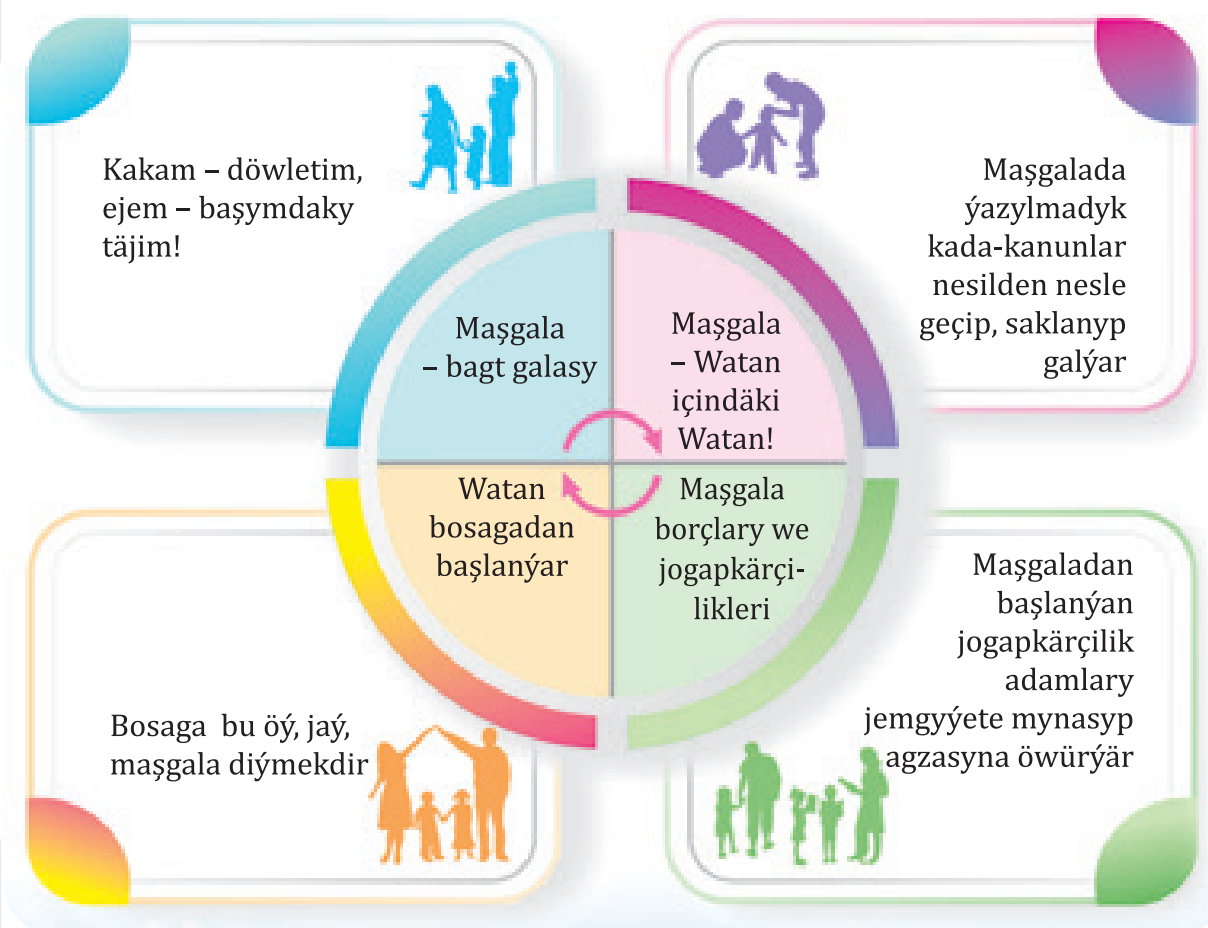
Möhümi, köp mysallar we ýagdaýlar deň-duşlaryňzyň durmuşyndan alnyp, başlangyç synplarda alan bilimlerini has-da berkitmäge hyzmat edýär.

Eziz okujy!

Bu kitap, häzirki wagtda çaltlaýan globallaşma prosesinde siziň ruhubelent, başarnykly we sazlaşykly terbiýelenmegiňizde, dürli howplary bilen ýüzbe-ýüz bolanyňyzda amaly kömekçi, durmuş ýol görkeziji gollanma bolar diýip umyt edýäris.

Awtorlar topary

I BAP. MAŞGALA GYMMATLYKLARY

I bap. Maşgala gymmatlyklary

1-NJI TEMA. WATAN ÝEKE – TÄK

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. «Ýeke-täk», «ýeke» sözlerini ene-ataňyza we dogan garyndaşlaryňyza ulananyňyzda, ýüregiňizi nähili duýgular eýeleýär?
2. Maşgalaňyzdaky parahatçylyk we maşgala agzalaryňyzyň bagtyýarlygy sizi nähili derejede gyzyklandyrýar? Näme üçin? «Bagtly maşgalada bagtly perzentler ösüp ulalýar we jemgyýet gülläp ösýär» – diýen pikire goşulýaňyzmy?
3. Ejeňiz üçin bir ýagşylyk etseňiz minnet edýärsiňizmi? Ene-Watan üçin edeniňizde näme? Mysal getiriň. Näme üçin Ene we Watan sözler birlikde ulanylýar?
4. «Watan yagona» («Watan ýeke-täk») diýen pikire ozalky beren jogaplaryňyz esasynda düşündirmäge hereket ediň.
5. Näme üçin Özbekistan «jannatmakon diyor» («jennetmekan (ülke) diýar») diýip aýdylýar? Mysallaryň kömegi bilen pikirleriňizi subutlaň.

Netije üçin

DINASTIÝANYŇ ÖSÜŞI

Halkymyzda «Watan ostonadan boshlanadi» («Watan bosagadan başlanýar») – diýen nakyl bar. Bosaga bu-öý, jaý, maşgala diýmekdir. Belli bir maşgala dinastiýa hasaplanýar. Il-ýurt bähbitler üçin hyzmat edip, agtyklary halk arasynda abraý gazanýar. Bu ýol başgalara mysal bolup biler.

Hiç bir dinastiýa öz özünden ýokary derejä eýe bolmaýar. Onuň üçin il-ýurt içinde özüniň görelde durmuş ýoly we asylly işleri bilen halk arasynda meşhurlyk gazanyp tanalýar, we onuň yzyndan gelýän dinastiýanyň nesilleri bu döp-dessurlaryň özenini baýlaşdyrýar. Dinastiýa abraýyny saklap, maşgala döp-dessurlaryna wepaly bolan nesilleri ösdürip kemala getirmegi möhümdir...

Döredijilik işi

1. Netije üçin berilen tekstden gelip çykyp «Watan», «maşgala», «dinastiýa» düşüňjelerine şahsy pikiriňizi düşündirmäge synanyşyň.
2. Oýlap görüpdiňizmi, näme üçin garrylar köplenç «Kimiň perzendi siz? Ene-ataňyz kim? Nesliňizden, uly ata-babalaryňyzy bilýärsiňizmi?» – diýip soraýarlar.
3. Jemgyýetiň ösüşi üçin goşant goşan haýsy dinastiýalary bilýärsiňiz? Pikiriňizi subutlaň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Watan barka, adam özünü hiç haçan ýalňyz duýmaýar, Watan mähri we ýylylygy ene mähri ýaly ýyly we tükenmezdir.

Döredijilik işi

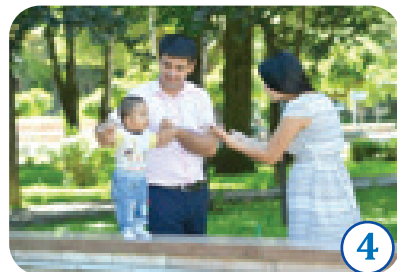
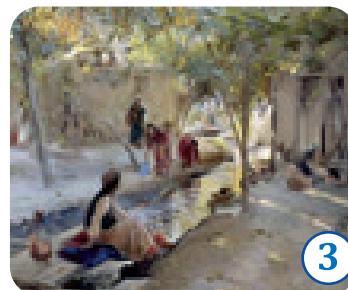
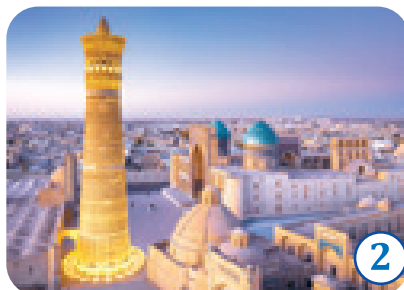

1. «Medeni-ruhy hazynasy» sütüninde berlen Watan mähri baradaky pikiri baýlaşdyryň.

2. *Ene, maşgala, Watan* sözleri bar bolan paýhasly sözlerini ýa da salmaga synanyşyň. Olaryň näçesi ýadyňyzda? Bu paýhasly sözlerini näme üçin ýatda saklanyňyzy düşündiriň.

3. Aşakdaky suratlar esasynda «Maşgala-Watan içindäki Watan», diýen paýhasy düşündiriň.

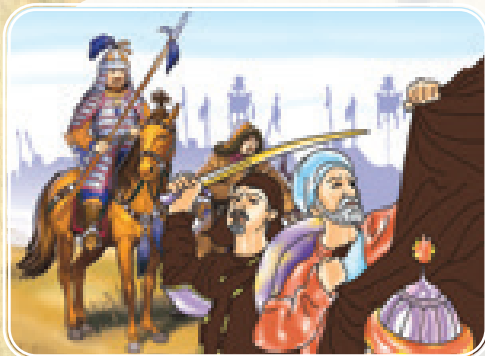
4. Suratlar esasynda *watanperwerlik, jogapkärlik, borç* sözlerine düşündiriş beriň.

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Taryha nazar

Mertlik we batyrlygyň taryhy

Basybalyjylar Horezme hüjüm edip başlanda Nejmiddin Kubra şägirtlerine «*Gündogardan gelen bu betbagtlyk Gündogar-Günbatary ýok eder, ýandyryp kül eder. Siz ýurduňyza gidiň janyňyzy halas etmäge synanyşyň*».

Olar mugallymlaryny özleri bilen gitmäge yrmak isleýärler. Emma muňa jogap edip, şeýh Nejmiddin Kubra: «Men şu ýerde galaryn. Ýa

Watan, ýa-da, abraýly ölüm!» – diýýär.

Mongol esgerleri Gürgençe girenlerinde, şeýh şägirtleri bilen söweşe taýýarlanýar. Ol biline guşak dakyp, döşüni daşlar bilen doldurýar, eline naýza alyp, duşmanyň garşysyna göreşmäge çykýar.

Duşmana daş atýar, naýza bilen olaryň birnäçesini ýykýar. Emma ke-man oky kükregine sanjyldy.

Alyşir Nawoýynyň ýazmagyna görä, ýetmiş baş ýaşly ýaşuly-kalblara şöhle saçýan Şeýh Kabir, güýjüniň gaçýandygyny duýsa-da, söweşi durdurmazdy. Soňky deminde-de gazap bilen duşman baýdagyny mäkäm gyjymlap alýar.

Aýdyşlaryna görä, ölüminden soň on sany adam zordan onuň mäkäm gysylan penjeleriniň arasyndan baýdagy zordan aýyrýarlar. Nejmiddin Kubranyň bu gahrymançylykly, edermenligi duşmany hem haýran galdyrdy. Onuň bu batyrlygy geljekki nesiller üçin görelde bolup durýar.

Döredijilik işi

Hemmämize mälim bolşy ýaly, watanperwerlik her bir döwlet durmuşynyň medeni-ruhy esasy hasaplanýar we jemgyýeti hemmetaraplaýyn ösdürmek barada iň möhüm hereketlendiriji güýç bolup görünýär.

Şawkat Mirziýoýew

1. Ýokarda berlen pikiriň «Mertligiň we batyrlygyň taryhy» teksti bilen nähili baglylygy bar?
2. Jemgyýetiň ösüşi üçin «ruhy esas» berk bolmaly, diýlende näme düşüňärsiňiz?

Taryha nazar

Bu duýgyny beýan etmek kyn

016-njy ýyl awgust. Maşgalamyz bilen Braziliýa Rio-de-Janeyro şäherinde geçirilýän XXXI tomusky Olimpiýa oýunlaryna tomaşa edýäris. Agramy 64 kilogramly watandaşymyz Fazliddin Gaýybnazarow Azerbaýjanly Lorenzo Kollazo Sotomaýor bilen boks edýär. Fazliddin garşydaşyndan boýunyň pesligi hemmämizi alada goýýar. Ine-de, soňky tapgyr gutardy. Ýeňiji yglan edildi. Fazliddin münberiniň iň ýokarsyna çykdy. Biziň hemmämiz bagtly, maşgalamyzdakylaryň hemmesiniň nazary telewizoryň ekranynda. Döwlet senasy ýaňlanýar. Ine Şol wagt 2-nji synpda okaýan doganym Muhammedamin belent ruh bilen ýerinden turdy-da hemmämize nägilelik bildirdi:

– «Bütün dünýä gimnimizi aýdýan mahaly siz näme üçin çaý içip, telewi- zora tomaşa edip otyrasyňyz, turuň ýeriňizden?» – diýip, telewizoryň sesini has-da ýokarlandyrdy.

Hemmämiz ýerimizden turduk, ellerimizi döşümize goýduk we gimn aýtdyk. Gimn gutaransoň, ählimiziň gözlerimizde ýaş ýygnandy... Gözlerimden ýaş togalanyp we dodaklarym: «Dünýäni haýrana galdyran diýar» diýip pyşyrdap, ýüregim buýsançdan doldy. Bu duýgyny beýan etmek, düşündirmek kyn.

*Iroda Obidowa, 2017-nji ýylda geçirilen
«Özbeğistanyň iň soňky taryhy boýunça düzme bäsleşiginiň» ýeňijisi*

Oňyn netije çykarmak

1. QR kodunda berlen sahypany üns bilen synlaň. Ýurdymyzyň gimni-ni eşideniňizde kalbyňyzdan näme geçdi? Muhammedaminiň ýerinde bo-lanyňyzda siz näme ederdiňiz? Onuň pikirini goldardyňyzmy? Näme üçin?
2. Haýsy daşarky agressiýa biziň ýurdumyza howp abandyryp biler?
3. Watan ösüşinde maşgalanyň asudalygynyň we abadançylygynyň äh-miýeti nähili? Pikiriňizi düşündiriň.
4. Toparlara bölünip «Watan bosagadan başlanýar» temasynda taslama işi taýýarlaň. Taslamany «Özbeğistan barada taryhy eserler», «Özbeğistanyň geografiýasy», «Özbeğistanyň gadymy şäherleri», «Özbeğistan barada film-ler», «Özbeğistanyň gahrymanlary» ýaly sütünlerde taýýarlaň we hödürleň.

I bap. Maşgala gymmatlyklary

2-3-NJI TEMA. MAGALA – WATAN IÇINDÄKI WATAN

Işjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Bagtly maşgalany nähili göz önüne getirýärsiňiz? Bagtly maşgalany kim döredýär?
2. Bagtly maşgala üçin nähili ölçegler bar?
3. «Maşgala – hoşniýetlilik mekany» düşüňjesini suratlandyryň.
4. Bagtly maşgala döretmekde milli дәp-dessurlaryň nähili orny bar?

Netije üçin

Her milletiň bagty we şöhraty, elbetde, şol milletiň içki düzgün-nyzamy-na we sazlaşygyna baglydyr... Maşgala gatnaşyklary güýçli tertip-düzgüne esaslanýan bolsa şol ýurt we millet hem güýçli we tertipli bolar.

Maşgala we çagalar meselesi erkek ýa-da aýalyň şahsy meselesi дәl. Çaga diňe Ata-ene durmuşunyň dowamy bolman, eýsem milletiň zehini we abraýyny belgileýän zynjyr halkasydyr. Millet bolsa Watan, ýurduň ýüregi.

Abdurauf Fitrat, «Maşgala ýa-da maşgala dolandyryş tertipleri»

1. Ylym eýesi Abdurauf Fitrat «içki tertip-düzgün we sazlaşyk» diýende nämäni göz önünde tutupdyr?
2. Maşgaladaky bilim we jogapkärçiligiň yurt abraýy we ösüşindäki orny barada öz pikriňizi aýdyp beriň.

Taryha nazar

Teýmirleň şazadalarynyň terbiýesine esasan olaryň mamalary jogapkär bolupdyr. Esasan-da Saraýmülkhanym Şahruh Mürze, Muhammet Soltan, Halil Soltan, Mürze Ulugbekleriň terbiýesi bilen meşgullanypdyr.

Döredijilik işi

1. Baba we mamalaryň ynsan ruhyýeti, dünýägarayşy, hyýal we ynanjynyň ösüşinde nähili orny bar?
2. «Maşgalada ýazylmadyk kada-kanunlar asyrlar dowamynda nesilden nesile geçip, gözelleşip barýar» diýen pikire nähili seredýärsiňiz?
3. Siziň maşgalaňyzda nähili дәp-dessurlar bar?

Netije için

«Nahary salybereýinmi?»

1-waka:

«Nahary salybereýinmi?» – aşanadan Dilber gelnejeniň sesi geldi. «Ejejan, atam entäk saçak başyna gelmedi», – diyip jogap berdi Myratjan. Saçagyň töwereginde hemme ýygylp boldy we palow salyndy. Myratjanyň atasy: «Hany, alyň, ine men başladym...» – diýdi.

Döredijilik işi

Bu hekaýadaky ýagdaý size tanyşmy? Ýokardaky ýagdaýy maşgala däbi diýmek mümkinmi? Şeýle ýagdaýlar adamyň ruhy taýdan şekillenmegine nähili täsir görkezýär? Her birimiziň durmuşda öz sosial wezipelerimiz bar. Ata-ene we perzentleriň sosial wezipeleri nämeden ybarat? Pikiriňizi esaslamak üçin ýene nähili wezipeleri mysal getirip bilýärsiňiz?

Netije için

«Beýle zatlar telefonda däl-de, öýde çözülýär!»

2-nji waka:

Nadir uniwersitetiň 2-nji ýyl talyby. Kursdaşlary Samarkanda we Buhara şäherine syýahat etmek islediler. Barýanlaryň sanawy düzüldi.

– «Nadir, näme üçin gitmeýärsiň?», «Sanawda ýokmy sen?» – diýip sorady kursdaşlary.

Nadir:

– «Öýdäkilerden rugsat soraýyn. Olaryň şenbe-ýekşenbe günleriniň meýilnamalary nähilidigini bilemok. Jogabyny ertir aýdaryn», – diýdi.

– Wiýý! «Telefonda sorap goýaý!» – diýip, ýoldaşlary nägilelik bildirdi.

– «Beýle ýagdaýlar telefonda däl-de, öýde çözülýär!» – diýip, Nadir aýtdy.

Döredijilik işi

1. Hekaýa näme üçin «Beýle zatlar telefonda däl-de, öýde çözülýär!» – diýip atlandyrylan.

Nadiriň ornunda siz näme eden bolardyňyz?

2. Dostlaryňyz size şuňa meňzeş teklipl berenlerinde, «Men öýüm-däkilerden rugsat soraýyn. Olaryň bu günki meýilnamalary nähili eken, soňra jogabyny aýdaryn» diýip jogap berdiňizmi? Bu jogaby bermegiňiziň aňyrsynda nähili däpler bar? 4 sany fakt getiriň.

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Netije üçin

«Mähelledäki gybat»

3-nji waka:

Mähri eje howla giren myhmany mähirli garşylady.

– «Ogluňyz Azimjan salam aýtdy» – diýdi myhman gyz we ýene-de: Ogluňyz muny ýazypdy, sýurpriz diýip...

– Hawa, bu barada häzirjik goňşym bilen gürleşip durdym.

– Ogluňyz öylendi ...

– Näme?

Mähri daýza köýneginiň ýakasyndaky düw-melerini açdy, gözleri giň, biynjalyk bolup, titreyän ses bilen diýdi:

– Aýal edinipdirmi? ... Demim ýetenok, dünýä daralýar. Mende beýle çagam ýok ... Aýal edinipdirmi? Nirä alyp gitse gitsin, men ony öýe goýmaryn...

Myhman zatlaryny ýygnady-da, gitmäge taýýarlandy.

– «Siz nirä?» – diýdi, Mähri eje geň taň.

– «Size alada bolmaýyn, şeýle hem aladaňyz ýeterli» – diýip gyz jogap berdi.

– Beýle ýagdaýda siz hem meni taşlap gidýärsiňizmi? – Mähri eje gaty gördi. Daş-töwerek näme diýer? Göz astyna alyp ýörän gyzlarym bardy, biri Saýara, beýlekisi şol beýik binalaryň suratyny çekýän binagär gyz...

Döredijilik işi

1. Ýokardaky 3 sany wakada maşgala gymmatlyklarynyň, döp-dessurlarynyň, haýsylary gizlenen? Olardaky haýsy gymmatlyklar ýa-da döp-dessurlary haladyňyz?

2. Mähri ejäniň ogly «Mähelledäki gybat» filminde ýalňyşlyk etdimi? Pikiriňizi esaslandyryň.

3. Maşgala gurmak, ýaşy ululara hormat goýmak, kiçini söýmek ýaly gymmatlyklarymyz saklanyp galmagy üçin näme etmeli?

4. Ruhy taýdan kämil, täzeliklere gyzyklanýan, hoş niýetli, fiziki taýdan berk, erki güýçli, tutanýerli adamlaryň kemala gelmeginde maşgala gymmatlyklarynyň täsiriniň nähilidigini düşündiriň. Pikiriňizi mysallar bilen düşündiriň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Maşgalaňyza eden ýagşylygyňyzy Watanyňyzdan-da aýamaň, ondan maşgalaňyz hem, jemgyýet hem peýda tapsyn.

Netije üçin

Lukman Hekimden: «Näme üçin ogluňa beýle köp maslahat berýärsiň?» – diýip soradylar. Ol bolsa şeýle jogap berdi: «Ýaşlara maslahat berýän garrylar nahal ösdürip ýetişdirýän bagban ýalydyr. Ol wagtal-wagtal nahallaryň artykmaç şahalaryny kesýär, töweregindäki haşal otlardan arassalaýar.

Umuman, onuň bol hasyllylygy üçin ähli güýjüni sarp edýär. Eger şeýle edilse, nahal gowy ösüp ýetişýär. Galyberse-de, miwä gezek gelende, miwesi bal ýaly süýji bolar. Ýogsam, bagban nahallaryň artykmaç şahalaryny kesmese, olar belent ösüp, gowy hasyl bermez. Netijede, beýle nahalyň bagban üçin peýdasy ýok» – diýdi.

Döredijilik işi

Bagban ýeri ekine taýýarlamazdan we nahallary talap edýän derejede ekmezden bol hasyl we köp ýyllap miwe berýän agaç ösdürip bilermi? Agaçlara ideg edilmese netijesi nähili bolar? Bu teksti perzent, maşgala we jemgyýet bilen baglanyşdyryp düşündiriň.

Netije üçin

Öz zähmetiňiziň gadryna ýetiň!

Öýümüzde elmydama on ýa-da on baş goýuna seredýardik. Her ýyl gys gelýänçä çopana, düz-depelere ibererdik. Bir gün çopanymyz goýunymyz iki guzy guzlanyny we olary öýe äkitmelidigimiz barada habar iberipdir.

Uly yük maşynynda getirýärke guzulardan biriniň aýagy döwüldi. Men onuň aýagyna tagta daňyp, edil bir aý seretdim.

Günleriň birinde, garagollykdan, elbetde öýümüz önünden akyp geçýän aryk turbasynyň içinden hälki guzujygy geçirjek boldum.

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Ýöne «tejribäm» özüni aklamady: guzu-
jyk turbanyň ortasyna gelip saklandy. Ony
çykarmak üçin köp synanyşdym. Şol wagt
arygyň suwy daşyp guzujyk suwyň astyn-
da galyp gitdi.

Hiç ýadymdan çykmaýar: şonda kakam
meniň gowuja jezamy berdi.

Bir hepdeden soňra, kakam meni öz
ýanyna çagyryp: «Oglum men seni guzu-
jygy maýyp edeniň üçin däl, eýsem öz zähmediň gadryna ýetmedigiň
üçin jezaladym. Sebäbi sen ol guzujyga mähir bilen seretdiň, aýagy-
ny düzeltiň, soňra bolsa öz zähmediň netijesini öz eliň bilen ýene-de
weýran etdiň.

Mundan beýläk durmuşda hiç haçan beýle ýol tutma», – diýdi.

Döredijilik işi

1. Näme üçin maşgalada mähir üstünlik etmeli?
2. Beren jogabyňyzy «Şol guzujyga mähir berib seretdiň, aýagyny dü-
zeltiň, soňra bolsa öz zähmediň netijesini öz eliň bilen ýene-de weýran
etdiň» – diýen pikir bilen baglaň.
3. Siz maşgala agzasy hökmünde maşgalaňyzda hemişe bagt üstünlik
etmegi üçin nähili ýol tutmagyňyz zerur?

Bilýärsiňizmi??

Maşgala agzalarynyň öz hukuklaryny amala aşyrmaklary hem-de öz
borçlaryny bejermekleri maşgalanyň başga agzalary we beýleki şahslaryň
hukuklary, erkinlikleri we kanuny bähbitlerini bozmaly däldir.

Özbekistan Respublikasy Maşgala kodeksi 10-njy maddasyndan

Döredijilik işi

1. Aşakdaky tekstdäki bereket, görelde, terbiýe, bolçulyk, şatlyk we bagt
düşünjelerine öz pikriňizi beýan ediň.
2. «Çaga – owadan terbiýe mirasy» diýlende nämäni düşüňärsiňiz? Siz bu
barada nähili mirasa eýe?

PARAHAT MAŞGALA – JEMGYÝET DAÝANJY

Maşgalada ata – bereketiň nyşany, ene söýgi we terbiýe ojagy, çaga bol-sa owadan terbiýäniň mirasdüşeri. Maşgalada pähimli ene-atalaryň barlygy bolçulyk, şatlyk, birek-birege hormat we sazlaşygy güýçlendirýär. Şeýle şertlerde kemala gelen çaga mynasyp terbiýe alýar. Maşgalalar ahyrky netijede jemgyýetiň abadançylygyna goşant goşarlar.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Kynçylyk çekmek islemeýän bolsaňyz, ulumsy bolmaň. Horlanmak islemeýän bolsaňyz, açgöz bolmaň. Puşman bolmak islemeýän bolsaňyz, ilki bilen tejribeli adamlar bilen maslahatlaşyň we soňra işe giriň. Özüňizi hemmelere söýdürmek isleseňiz, özüňizi alyp barşyňyzy düzediň, mylakatly boluň. Abraý, hormatlanmak isleseňiz, dogruçyl işläň, ýalan sözlemekden saklanyň, gybat etmäň, küşgürýän we many-syz sözlemekden utanyň. Birden özüňizi oňaysyz duýsaňyz, işde şowsuzlyga duşsaňyz gaýgy hasrat içinde galsaňyz, gygyryp ýörmäň, sabyr ediň...

Döredijilik işi

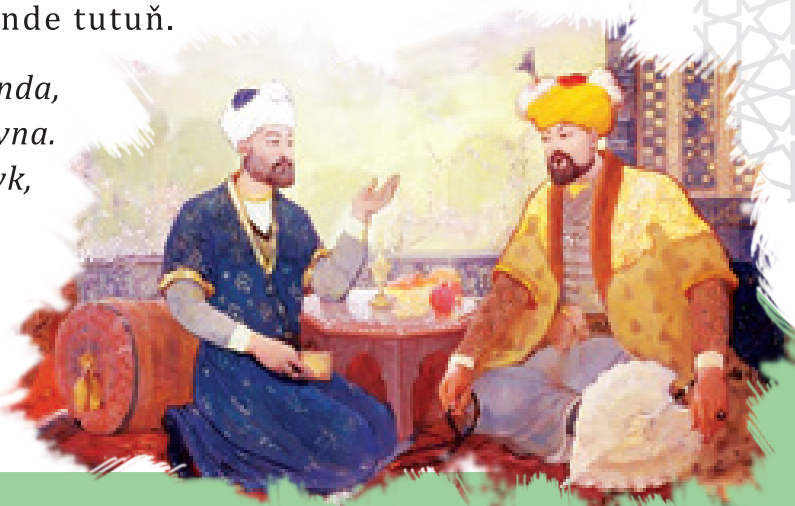

1. Abdurauf Fitratyň «Çagalar daşky gurşawdan ahlak terbiýesini alýarlar başgaça aýdylanda, çagalar suw ýalydyr, suw gap-gaç görnüşini alşy ýaly, çagalar daşky gurşawyň ahlagyny kabul edýärler» – diýen pikirini derňäň we öz pikiriňizi aýdyň.

2. Eger maşgalaňyzyň bagtyny we abadançylygyny üpjün etmek size ynanylan bolsa näme ederdiniňiz? Pikiriňizi ýazma beýan ediň.

3. Alyşir Nowaýynyň aýdanlaryny edip bilersiňizmi? Soraga jogap berýän wagtyňyzda her bir hereketiňiziň ene-ataňyza nähili täsir edip biljekdigini hem göz önünde tutuň.

*Başy gurban eýle ata garşysynda,
Bedeniňi sadaka eýle ene başyna.
Gije-gündiziňe eýle parlak yşyk,
Birini Aý bil, beýlekisini Gün.
Iki dünýä dileseň faza,
Hasyl eýle ikisin riza.*

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Netije üçin

GOŇŞY

Lutfiýehan zerurlyk ýüzünden iş ýerindäki jorasyndan karz aldy. Oýlanyp-oýlanyp ýanýoldaşy toýunda sowgat eden bilezigini satmaga karar berdi. Goňsusy Feride uýanyň ýanyna bilezigini alyp baryp satjak boldy. Feride uýa garşysynda ýaşaýan goňsusy Lazizahan bilen gürleşip duran eken. Lutfiýehan kellesinden goňşularynyň ikisi hem baý maşgalalardan, biri bolmasa, beýlekisi alar zadymy, diýen pikir geçdi.

– Näme üçin bilezigiňizi satjak bolýaňyz? – geň galyp, sorady goňsusy.
 – Karz bardy, ony tölemegim zerur, – ýere seredip jogap berdi Lutfiýehan.
 – Köp oýlanma, goňşy, – oňa goldaw berdi Feride uýa. Siz bilezigiňizi satmaň, meniň azajyk toplan goýan pulum bar, berjek, tapanyňyzdan soň yzyna berersiňiz. Eger-de gynansaňyz, muny karz diýip bilmäň, goňşylyk – mün ýylçylyk, diýýärler, – diýdi Feride uýa. Lazizahan Feride uýanyň edeninden närazy bolup, gaşlaryny бүрүшdirip dişini gysdy, ýöne Feridäniň güýçli nazary ony pikirinden gaýtardy. Lutfiýehan minnetdarçylygyny gizläp bilmedi, gözleri ýaşlandy.

1. Näme diýip pikir edýärsiňiz, Lutfiýehan näme üçin bilezigini edil goňşularyna satjak boldy?

2. Feride uýanyň «goňşylyk mün ýylçylyk» – diýen, sözlerini nähili subutlaýarsyňyz?

3. Lazizahan nämeden närazy boldy? Lazizahanyň goňsusyna garaýşyna nähili baha berýärsiňiz?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Ata-eneňiziň aýdan sözleri size ýaramasa, olary ýigrenip, göwünlerini ynýtmaň, olara hapa sözler aýdyp, hormatsyzlyk etmäň. Hassa bolanyňyzda daş töweregiňizde perwana bolup, sizden-de köprak gam-gussa çekip, alada edenler-de olardyr. Azajyk gijä galsaňyz, intizar bolup garaşýarlar. Olar siziň didaryňyzy görüp buýsanýarlar. Olaryň önünde hat-da uf diýip hiç aýtmaň. Ulalansoň gelejekde maşgalaly bolsaňyzda, olar üçin entäk hem çagasyňyz.

Oňyn netije çykarmak

1. «Oilam, mahallam, Vatanim mening taqdirimda» («Maşgalam, mähellam, Watanim meniň takdyrymda») temasynda dostlaryňyzdan interwýu alyň. Deň-duşlaryňyza «Eger-de siz maşgalanyň başlygy bolsaňyz...». «Eger-de siz mähelle aksakaly bolanyňyzda...», «Eger-de siz häkim bolanyňyzda...» – ýaly soraglar bilen ýüzleniň.

2. Özünüň ýaşaýan mähelläniň 10 ýyldan soňky gelejegini göz önüne getiriň. Mähelläniň gelejegini suratlandyryp beriň.

4-5-NJI TEMA. MAŞGALA – BAGT GALASY

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Maşgalaňyzda kime nähili mynasybetde bolýarsyňyz?
2. «Sözleşiş medeniýeti ilki maşgalada emele gelýär we ösýär» – diýen, pikire nähili garaýarsyňyz? Pikiriňizi esaslandyryň.
3. Bagtly ynsan diýip nämäni göz önüne getirýärsiňiz? Haýsy adamlary bagtly diýip atlandyrmak mümkin?
4. Näme üçin bagty her kim her hili düşüňýär? Bagtly bolmak üçin näme etmeli?

Netije üçin

DAŞARY ÝURTLY MYHMANYŇ HAÝRANLYGY

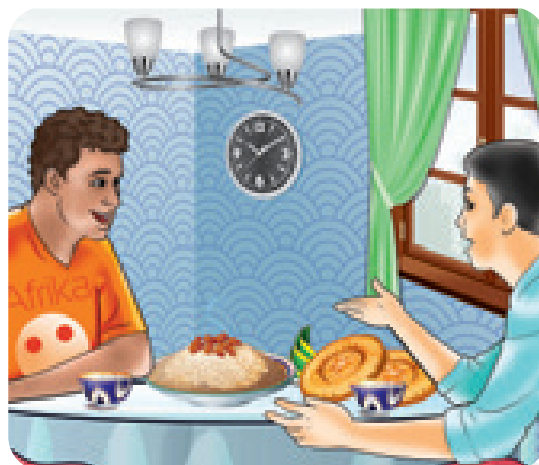
Dünýä dilleri uniwersitetinde okaýardym. Uniwersiteta gelen daşary ýurtly myhmanyň özbek dilinde gürlemegi meniň ünsümi çekdi. Myhman özbek halkynyň däplerini öwrenip ýörän eken, şonuň üçin men ony öýüme çagyrdym.

Myhman:

– Men düşünmedim. Siziň maşgalaňyzda hem edil biziňki ýaly ata-çaga birmeňzeş at goýar ekeni?

– Näme üçin beýle diýýärsiňiz?

– Häzir ejeňiz kakaňzy Myrat – diýip çagyrdam!? Siziňem adyňyz Myrad-a? ...

Döredijilik işi

1. Näme diýip oýlaýarsyňyz? Ata-çaganyň ady birmeňzeşmi? Myratjan näme diýip jogap berdi?
2. Munuň esasynda haýsy gymmatlyklar ýa-da дәp-dessurlar bolşy mümkin?

Medeni-ruhy hazynasyndan

*Diňle Ata-eneňi, sözlerine goý hormat,
Mal-mülküň köpelip, guturmagyl buýsanyp.*

Mahmyt Kaşgarly

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Netije üçin

Öýe gelin geldi

- Gülşen gyzym, kakaň geldi, çykyp garşylap almazmyň?
- Eje, men şu ýerde ahyryn!
- Ejesi gyzyna manyly seredip goýdu-da:
- Wiý, sen şu ýerdediňmi? Görmändirin.
- Öýe gireninden bir hepde geçmänkä, gelin ylgap çykdy-da:
- Essalamaleýkum, kaka, ýagdaýlaryňyz nähili, gowy geldiňizmi? – diýdi.
- ...
- Gelin howlyny süpürýär. Eje:
- Gülşen gyzym, gel howlyny süpürmäne kömek edäý.
- «Wiý, eje ...».
- Gülşeniň gepini ejesi ýene bölüp:
- Sen howlyny ýokardan aşak, howly köçe gapysyna garap süpürilýär.
- Ertesi gün gelin ejesiniň aýdyşy ýaly howlyny süpürip başlady ...

Döredijilik işi

Munuň ýaly wakalary gördüňizmi? Näme üçin Gülşeniň ejesi gyzyna käýindi? Gelin bu käýinçden nähili netijä çykardy? Munuň ýaly mynasybetleriň aňyrsynda nähili gymmatlyklar gizlenen? Pikiriňizi halk sözleri bilen baglanyşdyryp düşündiriň.

Netije üçin

Täze myhman

Garry ata bäbejigi erkeläp: «Pälwan balam, batyr balam ulalsyn. Atasyn-ýň daýanjy bolsun» – diýip dileg etdi.

Ony diňleýän Zarifa: «Ata, maňa-da batyr diýmeýärsiňizmi?» – diýdi.

«Wäh, meniň süýji gyzym, ak gyzym, sen meniň ene gyzym», – diýip erkeledi atasy.

Döredijilik işi

1. Siziň maşgalaňyzda ulular gyzlara we oglanlara nähili garaýarlar?
2. Näme üçin gyzlara «ene-gyzym» diýilýär?
3. Jemgyýetiň ösüşi üçin esas bolan maşgalalarda terbiýe nähili ýola goýlan bolmaly?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Eý perzent! Her kim bilen aragatnaşykda bolanyňda özüňi şeýlebir alyp bar, şoňa görä adamlar seniň nähili maşgalada terbiýe alandygyňy hem, aklyňa we paýhasyňa hem haýran galsynlar...

Dil adamyň bedeniniň iň kiçi, ýöne jogapkärçilik wezipesi tarapdan uly ünse eýe agzasydyr. Ony diňe gowy sözler üçin işletmek we hapa, göwne degiji sözleri aýtmakdan saklanmak gerekdir. Şol sebäpden-de diňe gowy zatlar barada gürle, ýa-da sessiz durmaklygy özüňe endik et!

Döredijilik işi

1. Ýokardaky berlen tekst esasynda düzme ýazyň.
2. Maşgalada dogry gepleşik medeniýeti emele gelmegine maşgala agzalarynyň özara täsiri nähili bolmaly? Öz maşgalaňyz mysalynda düşündiriň.
3. Diliň nähili jogapkärçilikli wezipesi bar? Siz bu jogapkärçilige nähili seredýärsiňiz?
4. Synpdaşyňyz bizar ediji sözler bilen gaharyňyzy getirdi, diýeliň, siz bu ýagdaýda özüňizi nähili tutýarsyňyz? Pikriňizi delillendiriň.

Netije üçin

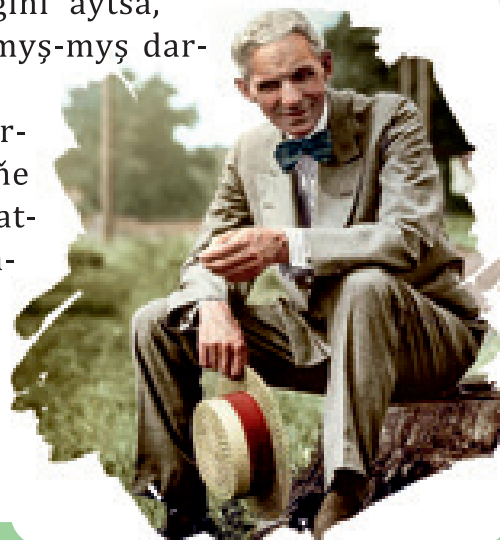
1890-njy ýyllaryň soňlarynda Detroýdäki elektrik kompaniýasy hepdesine 11 dollar öwezine ýaş mehanigi işe iberdi.

Ol gününe 10 sagat işleýär, öýüne gaýdanson daňa çenli ambarhanada täze görünişdäki dwigateli döretmek üçin hereket edýärdi.

Atasy oňa wagtyny biderek geçirýändigini aýtsa, goňşular onuň akyldan azaşandygy barada myş-myş dargatdylar.

Ýanyoldaşyndan başga hemme onuň herketlerine şübhe bilen seredýärdiler. Diňe aýaly onuň pikirlerine ynandy. Gijeleri sagatlap dowam eden tejribeleri dowamynda kersin lampasyny göterensaýy, işlemäge kömek ederdi.

Aýalynyň elleri gögerip, aýaklary ýadap, sowukdan dişleri titräp galsa-da onuň ýanyndan gitmezdi...

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Ýyllar geçdi. Bir gün ambardan adaty däl şowhun eşidildi. Atsyz arabad gidip barýan däli we onuň aýalyny gören goňşular akyldan azdylar. Demir arabadaky Henri Ford we onuň aýalydy.

Bir näçe ýyllardan soň, garrap galan Henri Forda žurnalist sorag berdi: «Täzelden dogulsaňyz, kim bolmagy isleýärdiňiz?» Henri Ford ýylgyrды we ýönekeý jogap berdi: «Kim bolsam-da, niredede dogulsam-da, aýalym ýanymda bolsa boldy...».

Döredijilik işi

1. Çagalykdan ululyga nämäni alyp geçmek mümkin?
2. Henri Fordyň jogaby barada näme diýýärsiňiz?
3. Siz bagty näme diýip düşüňärsiňiz? Näme üçin?
4. Geplemek we eşidip bilmek hem aragatnaşyk medeniýetiniň esasy bölümüni döredýär. Bu barada Yusuf Hos Hojib: «Oýun edip gürläseň-de, oýlap gürlä», başga bir alym: «Şunuň ýaly sözle merjeniň bahasyna deň bolsun, dymanyňda ol dür we göwhere öwrülsin», – diýen.

«Oýun edip gürläseň-de oýlap gürlä» diýen nakylда nähili many gizlenen? Adam nä derejede dogry pikirlenip bilýär, diýip hasaplaýarsyňyz? Pikiriňizi esaslandyryň.

Näme üçin adamyň sözleri merjene meňzedilýär? Sözlemleri ýene nähili gymmatbaha daşlara meňzetmek mümkin?

Döredijilik işi

Babam elmydama nygtaýar: «Eziz agtygym, bir kişi bilen söhbetleşende hiç haçan gaty gürlеме we gürrüñdeşiñ sözünü bölme. Ynsanyñ owadan häsiýeti onuñ pespälligi, şirin dilliligi we yhlaslylygy bilen bahalandyrylýar. Şeýle sypatlara eýe bolan ynsan hakyky medeniýetli, ylymly ynsandyr».

1. Özünü alyp baryş medeniýeti ösen adamlar bilen aň – düşüñjeli adamyñ tapawudy nämede? Pikriñizi esaslandyryň.

2. Aragatnaşyk medeniýeti bolmadyk adam haýsy gowy häsiýetlersiz galýar?

3. «Gürlemek aň-bilim, diñlemek medeniýet, düşüñmek ruhy medeniýetdendir» pikiri düşündirmäge synanyşyň.

Netije üçin

Ene barada üç hekaýa

Mähelle edarasyna ýaşy kyrkdan aşan bir adam girdi. Mähelle aksakaly oñaýsyzlygyny duýup:

- «Näme boldy?» – diýip sorady.
- «Garry kempiri berdik!»
- «Haýsy garry kempir?»
- Ol adam: «Ejem ...» – diýip, jogap berdi.

Zerur iş bilen mugallymymyñ ýanyna bardym.

Günortanlyk wagtydy.

- «Siz oturyň, men häzir» – diýip içeri girdi.

Içeride onuñ birini erkeläp iýmitlendirýändigini eşitdim.

Hä, agtyklarynyñ biri bilen gürlеşýär meni garaşdyryp, – diýip öýkeledim.

- «Ejejanym, mähribanym, ýene-de birje çemçe iýäý, haýys, geliñ, men kömek bereýin...» – diýen owaz eşidildi.

Soñra bilsem, mugallymymyñ segsen ýaşynda ejesi bar eken, we ol ýakynda insult geçirip, düzelipdir.

Mekdebiñ howlusynda 10-njy synpda okaýan bir gyz telefonda birine haýbat atyp gürlеşýärdi.

I bap. Maşgala gymmatlyklary

– Meni öz halyma goýýaňyzmy ýa-da ýok? Siz özi nämäni düşüňýärsiňiz? Men bilemok, bugün joralarym bilen kafede oturýarys, maňa pul gerek. Maňa pul gerek. Haçan pul sorasam, hemişe pulum ýok diýýärsiňiz... Men sizden gaty gördüm.

Ýanynda duran jorasy bir telefona, birde jorasyna seredip, aglap başlady. Gyz telefony goýýarka:

- Hä, näme boldy? Näme aza açýarsyň?
- Ejem ýadyma düşdi.
- Ejeňe näme boldy?
- Aradan çykdy... Sen örän bagtly. Bagtyň gadryna ýet!

Döredijilik işi

1. Berlen hekaýalardan nähili netijä geldiňiz?
2. Birinji we üçünji wakalara şaýat bolsaňyz näme diýerdiňiz?
3. Soňky gezek haçan ýakynlaryňyza hoş söz aýtdyňyz?
4. Maşgalaňyza aýtjak hoşniýetli sözleriň sanawyny düzüň. Näçe söz boldy? Bu sözleri günde näçe gezek gaýtalaýarsyňyz?
5. «**Men gadyrlaýaryn...**» oýny. Aşakdaky pikirleri dolduryp dowam ediň we depderiňize ýazyň: «Men özümdäki... gadyrlaýaryn», «Maşgala agzalarymyň... häsiýetlerini gadyrlaýaryn», «Men durmuşda... gadyrlaýaryn».

Medeni-ruhy hazynasyndan

Eger-de men durmuşda möhüm açyş eden bolsam, esasan sabyrlylygym we ünsililigim sebäpli etdim, başga zehinim bilen däl.

Isaak Nýuton

Oňyn netije çykarmak

1. Adam haçan bagt tapýar?
2. Ulular ýaşlara ak pata berip, «Bagtly we tagtly boluň» – diýende nämäni göz önünde tutýarlar?
3. «Kakam meniň döwletim, ejem kellämdäki täjim» diýen pikire nähili düşüňýärsiňiz? «Maşgala bagtyň galasy» diýen temada uly ýaşlylar bilen bilelikde wideo söhbetdeşlik taýýarlaň:
 - a) gahrymanlaryňyzy saýlaň; b) soraglary düzüň; d) her bir sorag üçin berlen jogaby üns bilen diňläň we netije çykaryň.

6-7-NJI TEMA. MAŞGALA BORÇLARY WE JOGAPKÄRÇILIKLERI

İşjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. «Her bir ynsanyň borjy we jogapkärçiligi ilkinji maşgalada ýüze çykýar» pikiri nähili esaslandyrýarsyňyz?
2. Nämе diýip оýлаýарsыňyz, maşgalaňyz öňündäki borçlaryňyz kimler tarapyndan ornadylan? Siz olara nä derejede amal edýärsiňiz? Olara eýermeligiň soňuny оýlap gördüňizmi? Pikiriňizi düşündirmäge synanyşyň.

Netije üçin

Umyt etme karar kabul et!

Şol gün howa menziline daşary ýurtdan gaýdyp gelýän doganym bilen görüşmäge gitdim. Meniň garaşýan uçarymyň gije galandygy sebäpli dürli şäherlerden gelýän ýolagçylary synlamak bilen özümi aldamaga synanyşýardym.

Ýanymda gyzjagazyny elinde göterip duran orta ýaşlarynda bir aýal hem iki ogly bilen birine garaşyp durdy. Tizara maşgala ýygandy we çagalar howa menziliniň terminalyndan howlukmaç çykyp gelýän, çemodanyny egnine asyp gelýän adama ellerini silkmäge başladylar.

Ol adam maşgalanyň öňüne gelip, goş-golamlaryny oturgyja goýdy we çagalaryny birin-birin ogşady we gujaklady. Onuň bu hereketlerinden maşgala başlygydgy görünýärdi.

– Mensiz gynanmadyňyzmy? Hemmäňiz sag-salamatdygyňyz örän şat, – diýdi.

Soňra kakasy çagalaryň ulusyna tarap öwrüldi we saçyny aýasy bilen tozadyp erkeledi.

– Oglum, sen eýýäm ulalypsyň! Saparda wagtymda ejeňe we doganlaryňa seredeniň üçin saňa örän şat, – diýdi.

– Sen nähili oglum, mekdebe barýaňmy? Ine, ýene-de biz bilelikde. Seni agşamky sport zalyna özüm äkiderin – diýip kiçi ogluny özüne ýakynrak çekdi.

Soňra bolsa, göterip alan çemesi iki ýaşlarynda gyzyny erkeläp bagryna basyp gujaklady.

Bu wakany görüp, maşgaladaky söýgi baglanyşygy meni haýran edip, mende gaty uly täsir galdyrdy. Durmuş guranyma iki ýyldan gowrak wagt bolan bolsa-da maşgala gatnaşyklarynda beýle mynasybet görmändim.

I bap. Maşgala gymmatlyklary

– «Bagyşlaň» – diýdim, maşgala başlygyna seredip. Ol adam uzak uçuşdan soň maňa ýa dawlyk bilen seretdi.

– «Uzak wagtlap saparda bolana meňzeýärsiňiz?» – men bilesigelijilik bilen.

– Ol: «Hawa, üç günlük iş saparyndadym» – diýen jogaby meni has-da tolgundyrdy. Men muňa ynanyp bilmedim, ýöne ol hakykaty aýdýardy. Soň bolsa durmuş gurandyklaryna näçe wagt bolandygyny soradym. Ol ýanýoldaşyna ýylgyryp şu ýazda toý edenlerine on dört ýyl bolandygyny aýtdy. Men gaty geň galdym.

– «Gowy, meniñde maşgalama, aýalyma bolan aladam, ünsüm on ýyllardan soň edil şeýle ýokary bolar diýip umyt edýärim» – diýmek bilen soragymy düşündiren bolup.

Soň maňa düşünen maşgala baştutanynyň ýylgyryşyny çynlakaýlygy eýeledi, ol maňa ýiti we asuda seretdi.

«Umyt etme, karar ber, dostum!» Galyberse-de, bir adam maşgalasyny dynç alyşda başlaýar bu onuň umytlary däl, kararlary bilen baglanyşykly – diýip meniñ bilen hoşlaşdy.

Döredijilik işi

Berilen ýumuşy özbaşdak bejermegiňiz maslahat berilýär.

Berilen pikirlerden haýsy biri dogry, haýsy biri nädogrylygyny «Hawa» ýa-da «Ýok» görünüşinde düşündiriň.

Perzentleriň borçlary

1. Ata-enäni hormat etmek, olaryň nesihatlariny diňlemek.
2. Eger-de Ata-ene buýurýan ýumuşlaryny gownündäki ýaly bejermäge gözi ýetmese, beýle görnüşde, ýagdaýdan gelip çykyp iş görülýär.
3. Ylym almak, kesb-hünär eýesi bolmak we wagty gelende ata-enäniň razylygy bilen durmuş gurmak.
4. Ata-ene, aga-ini, jigisi we uýalaryna elinden gelyänçe maddy we ruhy kömek etmek.
5. Özünüň degersiz aladalary we meselelerini diňe Ata-enesine aýtmak.
6. Öý we hojalyk işlerinde Ata-enesine kömekçi bolmak.
7. Öz ýakynlaryna azar bermezlik.
8. Her bir işde Ata-ene bilen maslahatlaşmak.

1	2	3	4	5	6	7	8

Netije üçin

Il-ýurt içinde belent sylag-hormata eýe bolan ýaşulydan «Siz beýle mertebäni nähili gazandyňyz?» – diýip sorapdyrlar. Ol adam şeýle jogap beripdir:

- 1) kiçiligimden beýik arzuwlary maksat edindim;
- 2) ata-enemiň hyzmatyndan gaçmadym;
- 3) mugallym, halypalaryň we hoşniýetli adamlaryň nesihatlarýny diňledim we amal etdim;
- 4) dogulyp ösen jaýymy öz maşgalam ýaly mukaddes bildim;
- 5) maşgalamyň gymmatlyklaryna wepaly boldum;
- 6) dogryçyl we halal işledim;
- 7) dostlarymyň üstünliklerini öz üstünliklerim ýaly begendim;
- 8) biriniň eden ýagşylygyny unutmadym;
- 9) hiç kimiň hakyna göz dikmedim;

10) kitap okamakdan we ylym almakdan dynmadym;

11) kesbim bilen bagly täzelikleri öwrettim we üstünde işledim;

12) bedenterbiýe maşklary bilen meşgullandym, saglygyma ünsli seretdim;

13) diňe öňe ymtylp ýaşadym;

14) çagalarymyň edep-terbiýesini, maşgalamyň abraýyny durmuşumyň esasy meselesi diýip bildim.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Eý perzent, bilgin, akyl taýdan perzende ata-enäni hormat we yzzat etmek wajypdyr, sebäbi, onuň asly Ata-enedir.

Ata-enäni näme üçin hormat edýärin, diýip göwnüňe getirmegin, bilgin, olar seniň üçin ölümede taýýar durýandyrlar.

Her bir perzent, akyly we paýhasly bolsa, hiç wagt ata-enäniň mähir hakyny ýerine ýetirmek ýaly erkli bolmaz. Eý perzent, mundan beýläk, ata-enäni hiç wagtda ynjatmagyn!

Kaýkowus

Döredijilik işi

1. «Maşgaladan başlanan jogapkärlik jemgyýetiň wepaly agzasyna öwürýär» diýen pikiri ýokardaky tekst bilen düşündüriň.
2. Özünüz ýaşayan ýer, mähelläňizdäki şeýle hormatly adamlary bilýärsiňizmi? Olaryň haýsy häsiýetleri size ýaraýar we näme üçin?
3. Sizde hem durmuşda olara meňzemegiňiz üçin özüňizde nähili häsiýetler bolmagyny isleýärsiňiz?
4. Uly sylag-hormata eýe bolmak üçin ýokardaky on dört sany kadalaryň her birine pikir bildiriň.
5. «Maşgalamyň gymmatlyklaryna wepaly boldum» – diýen pikire nähili düşündiňiz?
6. Geljekde nähili kär eýesi bolmak isleýärsiňiz? Saýlan käriňiz täzelikleri öwrenmegi we olaryň üstünde işlemegi talap edýärmi?
7. Saýlan kesbiňiz maşgaladaky jogapkärçiligiňize nähili täsir edýändigini barada oýlap gördüňizmi? «Meniň kesbim we maşgaladaky jogapkärçiliklerim» – diýen temada Wenn diogrammasyny düzüň.
8. Keýkowus ibn Isgenderiň «Kowusnama» eserindäki pikirleri perzent wepasy we jogapkärçiligi bilen baglanyşdyrmaga synanyşyň. Siz hem oňa amal edýärsiňizmi?

Oňyn netije çykarmak

1. Maşgala önündäki borçlaryňyzy tertipleşdiriň.
2. Maşgala agzalarynyňkanunda ýazylmadyk borç we jogapkärlikleri, diýende nämäni düşünýärsiňiz? Bu kanunda ýazylmadyk borç we jogapkärlikleriň haýsy birine amal etmek zerur diýip bilýärsiňiz?
3. Aşakdaky suratyň saýasyna üns beriň. Tema bilen nähili baglanyşygy bar? Pikiriňizi tema esasynda çykaran netijäňize baglylykda beýan ediň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Edilýän ýagşylygyň iň wajyby kişiniň öz maşgalasyna edenidir. Bu ýagşylyklaryň bir uýy özüňize-de ýetip durar.

«Eý Rebbim! Meni (olar) bäbeklik wagtynda terbiýelänleri ýaly, Sen hem olara rehim et!»

Kurany Kerim, Isro süresi, 24-aýat

Netije üçin

Sag eliň berenini çep eliň bilmesin!

Bu gün pensiýa alan Seneber daýza agtyklaryna bir zat satyn almak üçin dükana barjak bolup goňsusy Nazira daýzany çagyrdy. Nazira daýza pensiýa ýoklugyndan nalady.

– Meniň pensiýam gaty gowy, çagalarymdan pul soramaýan, – diýdi Seneber daýza.

– Wah, nädip?! Ikimiziň hem iş ýerimiz bir ýerde, iş tejribämiz hem bir meňzeş-ä? – diýip, Nazira daýza geňigendi. Bilmedim, oglum baryp gaýtadan hasapladyp, köpeldip gelipdir. Pensiýamdan bir bölegi plastik kartama düşýär, azajygyny elime getirip berýär...

Döredijilik işi

1. Siziň pikiriňizçe, Seneber daýzanyň ogly ejesiniň pensiýasyny köpeldiren bolmagy mümkinmi?
2. Pensiýany nädip köpeltmek mümkin?

Netije üçin

Nazira daýza öýüne gelip, derrew ogluny çagyryp:

– Seneber daýzanyň ogly pensiýasyny köpeldip beripdir. Sen hem gepleşip gör, belki, meniň hem pensiýam köpeler? Meniň pikirimçe, oglunyň tanyşy bardyr.

– Eý ejejan, näme diýýärsiň?! Kimedir nämendir bermeli.

– Bolýar, oglum, bir aýlyk pensiýa bererin.

– Bolýar, eje. ...

Döredijilik işi

Nazira daýzanyň: «... bir aýlyk pensiýamy bererin», – diýmegi nä derejede dogry? Nazira daýzanyň oglunyň ýerinde nähili ýol tutardyňyz?

Iki dost duşuşdy.

Nazira daýzanyň ogly:

- Seneber daýzamyň pensiýalary köpräk eken, kim bilen gürleşdiň?
- Hiç kim bilen gürleşmedim.
- Bolýa, çykdaýylaryny bereris, ejemiň hem pensiýalaryny köpeltmäge kömek edäý.
- Bolýar. Eger ejeme aýtmasaň, saňa kömek etjek.

Seneber daýzanyň ogly nähili jogap beren bolmagy mümkin?

Seneber daýzanyň oglunyň hereketleri we «Minnetli aş ýokmaz» nakyly bilen nähili baglanyşygy bar?

- Ýör, banka gireris.
- Näme üçin?
- Ejeň adyna karta açdyrarsyň, her aýda pensiýa gelyän gün özüň pul düşürip durarsyň.
- Ellerine bersem bolmaýarmy?
- Ýok, beýle etseň minnetli bolýar...

Seneber daýzanyň ogly näme üçin beýle etdi diýip oýlaýarsyňyz?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Eý, eziz perzent! Ene-ataňyz bilen nahar iýeniňizde olardan öňürti nahara el uzatmaň. Çaýlaryny guýup beriň. Sebäbi hyzmat ýaşlykdandyr unutma. Ene-ataňyz bilen ýöremeli bolsaňyz, bu olardan öňe geçip ýöreme sebäbi bu olara hormatsyzlyk, biedeplilik hasaplanýar. Eger-de eneň-ataň oturan ýeriňe gelenlerinde, ýeriňden turup açyk ýüz bilen salam ber. Tä ene-ataň oturmaýança olardan öňürti oturma. Gaharlanyp, seni ýerlik-siz käyeselerde, hiç garşysyna gürleme. Meniňki dogry diýip olara garşy gürleseň, göwnüne degersiň.

Zahidjan baba we agtygy Azimjan küşt oýnaýardy.

– Babajan, sizi mähellede hemme hormatlaýar we hemişe görelde hökümünde görkezýärler. Şeýle abraý hormata nädip ýetdiň? – diýip Azimjan sorady.

– Ilki bilen, hoş niýetli, ak ýürekli we iň esasysy dogruçyl halal bolup ýaşadym. Ene-atamyň, maşgalamyň öňündäki jogapkärligi duýdum we hormatyny ýerine goýdum. Elmydama doganlaryma görelde bolmaga synanyşdym – diýip, atasy jogap berdi.

Döredijilik işi

1. Maşgala öňündäki borçlaryňyzy we jogapkärçilikleriňiziň sanawyny düzüň. Pikirleriňizi synpdaşlaryňyz bilen paýlaşyň.

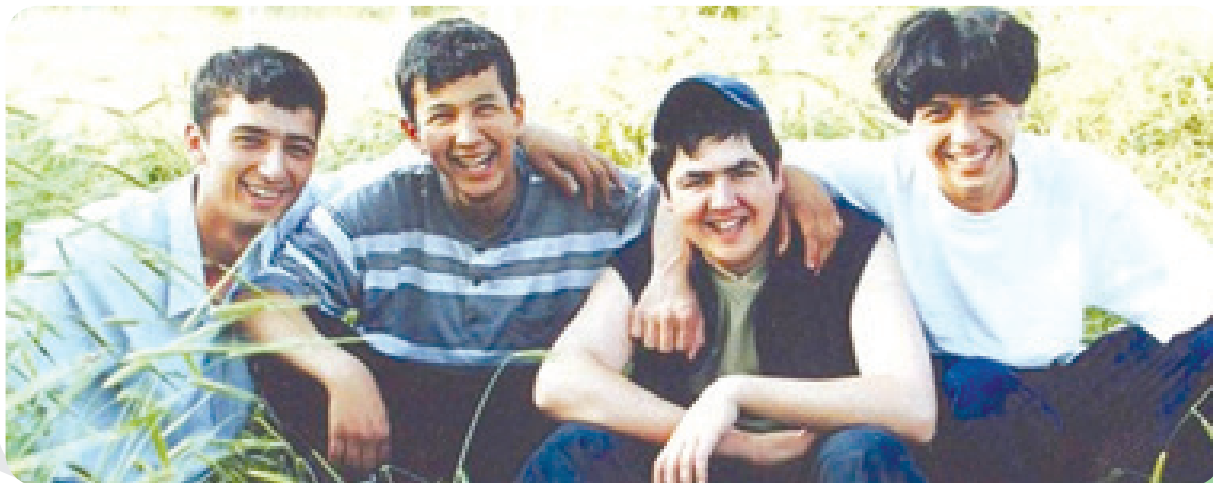
2. Maşgala öňündäki borçlaryňyzy bejermekde şahsy peýdalaryňyzdan ýüz öwrüp bilýärsiňizmi? Näme üçin?

3. Maşgala öňünde jogapkärli bolmak hakda 10 sany fakt beriň.

4. Tanyşdyryş görnüşinde aşakdaky görkezilenagajyň şahalaryna öz sejeräňizi ýerleşdiriň. Sejeräňizi buýsaň bilen dowam etdirmegiňiz üçin nähili borçlaryňyz we jogapkärlikleriňiz bar? Maşgala daragtyňyz çuň kök atmagy üçin nämä üns bermeli?

5. Siziň pikiriňizçe, ýigidiň maşgala öňündäki esasy jogapkärligi nämede?

6. «Haram-a seretme, halalyňa göz deger» – diýen nakylyň maşgala abadanlygy bilen nähili baglanyşygy bar? Bu paýhasly aýdylan pikiriň maşgala öňündäki jogapkärçiligi bilen nähili baglanyşygy bar?

I баp. Мағсала gymmatlyklary

Özbaşdak iş

1. «Gelin hem, gyz hem perzent, maşgalanyň mirasdüşerleri, geljegi hasaplanylýar» diýen pikiri tassyklaň.

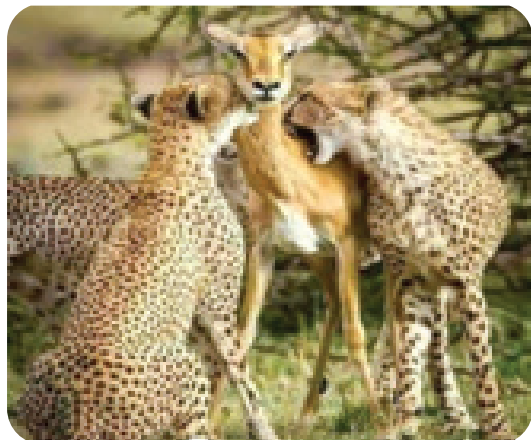
2. Gymmatlyklaryny saklaýan we baýlaşdyrýan maşgala agzalaryna kimleri mysal edip bilersiňizm? Muňa maşgala agzalaryňyz mysalynda düşündiriň.

3. Döwrüň beýik şahsyýetleri: «Jennet eneleriň aýagynyň astynda», diýipdirler. Bu mazmunda ýene nähili paýhasly hikmetleri bilýärsiňiz? Munuň ýaly hikmetleriň asyrlar boýy nesilden-nesle geçmeginiň syry nämede diýip, pikir edýäňiz?

4. «Jemgyýetiň agzalary ýokarlanmasa, jemgyýet hem ösmez. Jemgyýet agzalary beýgelmegi üçin bilimlari ösmelidir. Bilim bolsa diňe kitap okamaklykdan ýokarlanar». Bu sözlemi nähili düşündirýändigini mysallar bilen beýan ediň.

5. «Oglan perzendi okatmak, bir maşgalanyň sowatly bolmagyna, gyz perzendi okatmak ähli nesliň sowatly bolmagyna getirýär» – diýen, pikiriň mazmunyny düşündiriň.

6. Aşakdaky suratlara üns bilen serediň. Suratlary atlandyryň. Olary düşündirmäge synanyşyň.

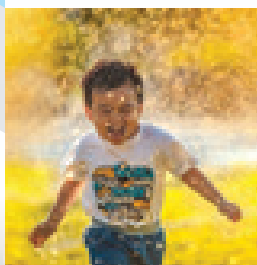

8-NJI TEMA. BAGT SALGYLARY

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Bagty nähili göz öňüne getirýärsiňiz?
2. Nazaryňyzda bagtyň şekili, görnüşi, häsiýetleri we belgileri nähili peýda bolýar?
3. Ýakynlaryňyzy nähili bagtly edip bilersiňiz?
4. Özünüzizi bagtly duýan gününüzizi ýadyňyza salyň.

Her kim bagty özüçe, dürli hili göz öňüne getirýär, ýöne bu düşüňjaniň gurşawy biziň pikirleniş gerimimizden has giňdir, we ony bir söz bilen beýan edip bolmaýar. Diýeli, adamyň dünýä inmegi – bagt! Kimdir üçin söýýän adamy bilen durmuş gurmak – bagt! Perzentli bolmak – bagt! Kimdir üçin gowy görýän käri bilen meşgullanmak – bagt! Ene-atanyň ak patasyny almak – perzent üçin bagt! Maşyn edinmek, jaý edinmek, durmuş gurmak, başga arzuwlara ýetmek ... Bular hem kimler üçindir bagt. Adamlar bagt diýip bilýän bu ýagdaýlary isledigiçe dowam etdirmekleri mümkin.

Döredijilik işi

Çyzga üns beriň we onuň dowamyny depderiňize ýazyň. Ýene nämeleriň barlygy bilen adamlar özlerini bagtly duýmagy mümkin?

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Medeni-ruhy hazynasyndan

Adam ýalňyz özi hiç haçan bagtly bolup bilmeýär, ähli adamlar bagtly bolan wagtynda ol hem bagtly bolýar!

Lew Tolstoý

Bilýärsiňizmi?

Bagt ruhy we ahlak düşüňjesidir. Bagt adamyň öz durmuş ýörelgesiniň netijelerinden, durmuşyndaky üstünliklerinden doly kanagatlanmagy, ýaşayş durmuşyndan hoşallygy, belli bir maksada ýetmegi, arzuw-umutlaryna ýetmegi, biarmanlyk ýagdaýy hökmünde beýan edilýär...

Döredijilik işi

1. Diýeli, hemme zadyňyz bar, emma bagtyňyz doly bolmagy üçin nämedir ýetenok. Ol näme bolmagy mümkin?

2. Bagty doly duýmagyňyz üçin nämeler päsgel berýär?

Netije üçin

Adam özünde bar zadyň gadryna ýetmeli. Bagt bu – dolandyrylýan duýgudyr. Ol adamyň erki bilen bagly.

Bagt bu – ata-ene, aga-inileriň, doganlaryň we hakyky dostlaryň bolmagydyr.

Bagt bu – bilim almaga mümkinçilige eýe bolmagyň, sebäbi bilim kämil adam bolup ýetişmeklige kömek edýär. Soňra başga maksatlar peýda bolýar we olara ýetmekde adamy bagtly edýär. Şonuň üçin adamyň geljekki durmuşy diňe özüne, isleglerine we hereketlerine baglydyr.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Danalar: «Durmuşda üç sany myhman wada bermän gelýär – rysk, muhabbet, bagt».

Netije üçin

Agyr köpri...

...Kiçijik bolsa-da, ýöne berk gurlan bu köprüniň esasy wezipesi alys bir sebiti dünýä bilen baglamakdy.

Haçan we kim tarapyndan gurlany belli bolmadyk bu köpri öz «başyndan» nämeleri geçirmedi diýýärsiňiz? Ýigriminji asyryň otuzynjy ýyllaryndan bäri bu ýerden at-arabalardan başlap ýük ulaglaryna çenli geçdi. Bu ýyllar dowamynda näçeden – näçe adamlar o ýerden bu ýere geçmedi. Näçe ýagşy-ýamany görmedi bu köne köpri. Kimlerdir ony çagalaryna «durmuş köprüsi» diýip suratlandyrsa, ýene kimdir alys sebitiň «halasgäri»-ne meňzedýärdi. Ýene kimdirler ony bozmagyň aladasynda ýöreyärdiler. Diýmek, durmuşyň ähli «ajy-süýjüsi»ni gören bu gadymy köpri hemme döwürde öz «agram»-u saldamlylygyny saklap galdy. Adamlar arasynda närazylyk gelip çykسا, garylaryň ýaşy ulusyna: «Sen köp zady görensiň, biraz agyrrak bol, sen uly ahyryn, agyr köprisiň», diýip ýöne ýere aýdylmaz eken.

Döredijilik işi

1. Bu köpri adamlaryň bagtly bolmagyna sebäpkär bolan, diýen pikire mynasybet bildiriň.
2. Näme üçin bu köprüni kimlerdir bozup ýykjak boldylar, sebäplerini sanaň.
3. «Bagt bu ...» – diýen pikiri dowam etdiriň. Pikriňizi esaslandyryň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Ynsanyň durmuşy hem uzyn köpr-ä meňzeýär. Ony mynasyp basyp geçmek her kimiň özüne bagly. Mynasyp basyp geçilen ýol berk köpri ýaly ynsan takdyryny hem owadan edip barýar.

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Netije üçin

Bagt barada rowaýat

Bir gün üç dogan tokaýda gezip ýörkä, çuň bir gyr görüpdirlir. Oňa bagt düşdüp gidipdi.

Uly dogan çukura egildi we:

– «Eger-de pulum köp bolanda, örän bagtly bolardym» – diýdi.

Bagt oňa köp pul beripdir, uly dogany şatlanypdyr we ýoluny dowam etdiridir.

Ikinji dogan çukura egilip, diýdi:

– «Eger bütün ömür ýanymda bolar ýaly wepaly dostum bolsa-dy, özümi bagtly duýardym». diýdi.

Bagt onuň hem islegini amala aşyrypdyr we ol özüni bagtly duýyp dosty bilen gidipdir.

Kiçi dogan çukura egilende, Bagt ondan:

– «Seniň dilegiň näme?» – diýip sorady.

– «Seniň dilegiň näme?» – diýip kiçi dogan gaýtalap sorapdyr Bagtdan.

Bagt: «Meni bu çukurdan azat etmeklerini isleýärin» – diýdi.

Kiçjik dogan ony çukurdan azat edipdir we ýoluny dowam edipdir. Bagt şatlykdan ýaña onuň zyndandan gidipdir ...

Döredijilik işi

1. «Bagtly bolmak isleseňiz, daş-töweregiňizdäkileri bagtly ediň» – diýen pikire nähili düşüňärsiňiz?

2. Daş-töweregiňizdäki adamlar (ene-atalar, maşgala, synpdaşlar) özlerini bagtly duýmaklary üçin näme ederdiniňiz?

Bilýärsiňizmi?

Bagt hiç ýerde gözlenmeýär. Özüňizi şu ýerde, işde, öýde, şu şäherde bagtly duýup bilmeýänçäňiz umyt bilen garaşýan wagtyňyz gelende-de, bagtly bolup bilmersiňiz. Şunlukda ýanyňyzdaky adamlar bilen edil häzirki ýagdaýyňyzda bagty duýuň.

Bagt iňňizde, şonuň üçin iňňizdäki bagty tapyň we bagtly boluň.

Elmydama bagtly duýuň ...

Medeni-ruhy hazynasyndan

Kim bagt gelende peýdalanmagy bilmese, ol geçip gidende zeýrenmeli dälidir.

Migel de Serwantes

Netije üçin

Bagt açary

Bir akyldardan şagirtleri:

- Náme edenimizde, parahatçylykda we rahatlykda ýaşap bileris?
- diýip sorady.

Akyldar:

- «Hiç ýerde hiç kime söz aýtmaň, dymyň» – diýip jogap berdi. Şagirtleri:

- «Elmydama dymyp bilmeris ahryryn! Başga bir ýol görkeziň» – diýdiler.

Akyldar maslahat berdi:

- Dymyp bilmeýän bolsaňyz, gysga we manyly gürläň, asla ýerlik-siz sözlemäň. Erbet söz diňleýjiniň göwnüni garaldýar, ondan siziň-de göwnüňizde biynjalyk bolar.

Döredijilik işi

1. Söz baýlygyňyz nä derejede baý we dürlüdiği barada hiç pikirlenip gördüňizmi?

2. «Adamyň bagty aýdýan sözleri bilen şekillenip barar» – diýen pikire goşulýaňyzmy?

3. «Kalp rahatlygy adama bagt getirýär» – diýen pikire bolan garaýyşyňyzy beýan ediň.

Netije üçin

Üç sahypa

Akylyly adamlar stolunyň üstüne üç sany sahypa goýýarlar:

Birinjisinde: «Bu gün hakyky gün» diýilýär. Ýagny, bu günün çäginde ýaşañ.

Ikinjisine: «Pikir ediň we şükür ediň!» – diýip ýazylyan. Ýagny, size gelen bereket barada pikirleniň we oňa şükür ediň.

Üçünjisine: «Gaharlanma!» jümlesi ýazylyan. Bu sahypa sizi iň ýakyn we aňsat bagta eltýär. Olar yönekey, yöne örän peýdaly.

*Doktor Oiz Karni, Saud Arabystanynyň alymy,
halk arasynda at gazanan meşhur şahs*

I bap. Maşgala gymmatlyklary

Medeni-ruhy hazynasyndan

*Aýagyňa batsa bir tiken,
Näme bolar, aýt, eger ol ýürege batsa?*

Jelaleddin Rummy

Netije üçin

Günleriň birinde ejemiň garşysyna geldim we onuň dyzyna başymy goýup biraz dynç aldym, dünýä aladalaryny biraz wagtlaýyn unutdym. Soňra hyýalyýetiň çäksiz giňişliklerine syýahat edýän wagtymyza mähribanymdan iň bagtly günleri barada aýdyp bermegini soradym.

Mähribanym, ezizim biraz salym dymdy-da, soň nazaryny bir nokada garadyp, agraslyk bilen gürläp başlady...

Döredijilik işi

1. Ene näme diýen bolmagy mümkin?
2. Siziň pikiriňizçe ene bagty nähili duýdy?
3. «Netije üçin» bölümündäki teksti okanyňyzda, bu barada kelläňizden nähili pikirleri geçdi?

Oňyn netije çykarmak

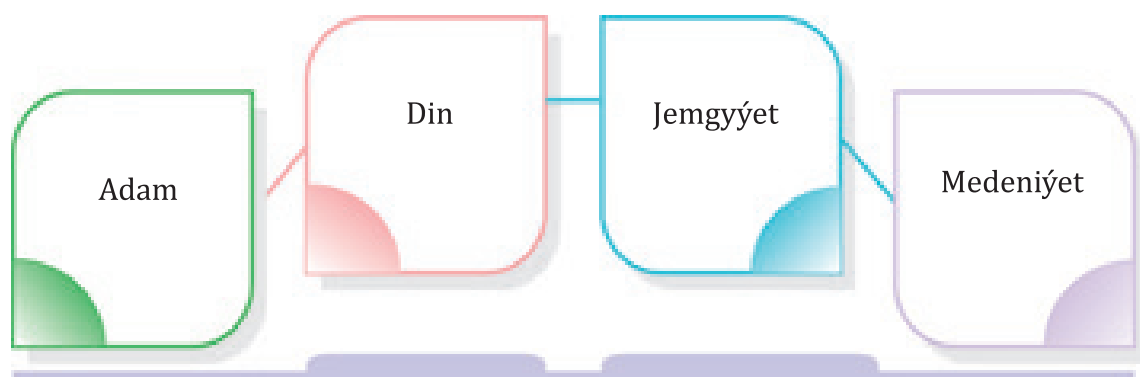
1. Bu sözlemi tema bilen baglanyşdyryň: «Adam durmuşynda iň öwgä mynasyp ýagdaýy bu aglanyndan soňra özüni dürsäp bilmegidir».
2. Adam öz ýoluny tapanda özüni bagtly duýup bilermi?
3. Hormatlaýan adamlaryňyzyň biriniň bagtly pursatlaryny ýadyňyza salyň we bu hakda depderiňize ýazyň.

Mysal üçin:

Meniň enem ýa-da atam (garyndaşlarym, dostlarym) ... bagtly adamlar. Sebäbi...

4. Öz bagt formulaňyzy dörediň (formula döredeniňizde şekilleriň sany artyp biler).

II BAP. ADAM WE JEMGYÝET

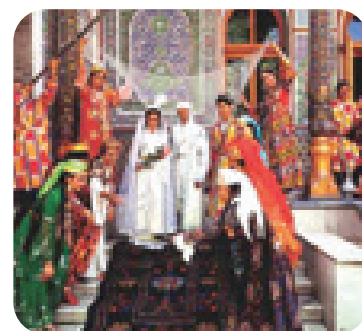

9-NJY TEMA. MÄHELLE – GYMMATLYKLAR MEKANY

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Aşakdaky suratlar nähili gymmatlyklar, дәpler suratlandyrylan? Bu дәpleri kim оýlap tapypdyr?
2. Siziñ hem mähelläñizde şeýle дәpler бармы? Berilen suratlar arkaly pikiriñizi beýan ediñ.
3. Mähelläñizde geçirilýän ýowarlara gatnaşýaňyzmy, oña sizi näme mejburlaýar?
4. Näme sebäpden mähelle «gadyr-gymmatlyklar mekany», «demokratiya mekdebi» diýip, аýdylmagyna öz pikiriñizi düşündiriñ.

Taryha nazar

Taryhçy alym Narşahy «Buhara taryhy» eserinde mundan 1100 ýyl ozal mähelle halkyň dolandyryş usuly bolanlygyny ýazypdy. Gadymda mähelle syýasy däl, eýsem administratiw-territorial gurluş görnüşinde hem ykrar edilen. Alyşir Nowaýynyň «Haýran ol-abrar» eserinde şeýle setirler bar:

*Şäherleriň atlaryny ýerlikli edip,
Ýüz ýyl geçip boldy Hyrat.*

Mähelläniň «şäheriň içindäki şäherçe» diýen manysy ýokardaky görnüşde beýan edilen. Orta asyrlarda «Hyr» ady bilen tanalýan Hyrat şäherinde ýüzlerçe adam kiçijik «şäherçe» – mähelleden emele gelipdir.

Netije üçin

Ötkir Hoşimow

TAM SUWAGY

1) Obada güýzüň pellesinde tamsuwag däbi bolýardy. Onuň ýazylmadyk kadalary bar. Birinjiden, hiç kim tamy yalnız özi suwamaýar: hemme ýowara gelýär. Ikinjiden, dul-pahyr, näçar öýüň howlusy ilkinjilerden bolup tamsuwag edilýär. Soňra nobatma-nobat dowam edýärdi.

Döredijilik işi

1. «Onuň ýazylmadyk kadasy bar», diýlende näme göz önünde tutulýar? Seniň ýaşayan mähelläň hem öz kanun-kadalary barmy?

2. Näme diýip pikir edýärsiňiz, näme üçin ilkinjilerden bolup dul-pahyr, näçar öýüň howlusy tamsuwag edilipdir?

3. Mähelledäki gadyr-gymmatlyklara ýene nähili mysal getirip bilersiňiz?

Netije üçin

2) Esasan-da mugallymlarymyzyň ýowaryna köp adam toplandy. Öýi giň we ýoluň gyrasyndady. Köçäniň gyrasyndan palçyk üçin ýer gazylan eken. Saman uly ýoluň topragyna garyşyp, gowja ýumşapdyr.

Mugallymymyzyň Azim aga diýen goňsusy işiň baştutany boldy. Biri palçyk garymyna düşüp palçyk guýup berip durdy, biri çelek bilen palçyk daşady, ýene biri tamda durup ýüp bilen ýokary çekse, başgalary lapykeçlik bilen suwaýar...

II bap. Adam we jemgyýet

Döredijilik işi

1. Goňşy-golamlaryň agzybirligini nähili suratlandyrmak mümkin? Olary näme baglanyşdyryp durypdyr?
2. Ýowaryň nähili ýazylmadyk kadalary bar?
3. Näme üçin mugallymyň ýowaryna köp adam toplandy?

Netije üçin

3) Irden öyläne çenli hemme işi gül ýaly etdik. Howlynyň ortasyndaky tudyň aşagynda otyrдык, birazdan mugallymyň garry enesi geldi. (Soňra eşitdik, bir hepde öň çagaly bolan gyzynyň öýüne giden eken). Kempir hassasyny tarkyldadyp, göni mugallymymyň ýanyna bardy. Oglunyň salamyna jogap hem bermän:

– Näme etdiň? – diýdi. – Näme iş edip goýdyň?!

Hemmämiz geň galdyk. Mugallym okuwçylaryň öňünde utanjyndan gyzardy.

Döredijilik işi

1. Mugallymyň garry enesi nämеден gaty görүпdir?
2. Näme üçin mugallym okuwçylaryň öňünde utanyp gyzardy?

Netije üçin

4)... – Näme edipdirin, eje? – diýdi gözlerini ýalpyldadyp.

– Dert! – kempir hassasy bilen ýeri deşdi. – Saňa haçan akyl girýär, akmak ogul!

Soňra Azym aga ýüzlendi.

– Bul-a akmaklyk edipdir, siz niredediňiz? Näme üçin köçeden palçyk etdiňiz?! Köçäniň topragyna degilmez! Köpçiligiň haky dälmi bu?! Biraz wagt horsanyp durdy-da, birden gözüne ýaş aldy.

– Men ýurdyň hakyna suwalan tamyň aşagynda ýaşajak däl!

– şeýle diýdi-de, bosaga bardy-da ters dönүp oturды...

Döredijilik işi

1. Mugallymyň ejesi topragy «köçäniň haky» – diýip aýtdy. Näme diýip oýlaýarsyňyz, köçede ýatan toprak hem başga biriniň haky bolup bilermi?
2. Ejesi: «ýurduň bähbidi üçin suwalan tamyň aşagynda durmaryn!» diýende nämäni nazarda tutupdyr
3. «Halkyň haky», «kimdir biriniň haky», «ýurduň haky» ýaly söz düzümlerini ýene nirelerde we nähili ýagdaýda ulanmak mümkin?

Netije üçin

5) ... Hemmämiz ýene üçege çykdyk. Suwama-ga seredende palçygy ýykmaq has eken. Bir sanyda galdyrman üçekden hemmesini sypyr-dyk. Çelekläp daşap köçedäki palçyk üçin ga-zylan ýeri doldurdyk.

Birnäçe ýyldan soň, garry aýal aradan çykanynda, märeke ony şol köçeden soňky men-ziline alyp gitdiler.

Köçedäki toprak ýyly-dy. Ýumşakdy.

Döredijilik işi

1. Eger bu waka gatnaşan bolsaňyz nähili ýol tutardyňyz?
2. Aşakdaky hekaýany üns bilen okaň. Ýokardaky wakalar bilen baglanyşygy barmy?

Netije üçin

Goňsunyň haky

Köpgatly ýaşayyş jaýynyň 6-nıy gatynda ýaşayarys. Biziň öýümüz merkezi ýyladyş ulgamy-na birikdirilen bolsa-da, gyşda sowuk bolýardy. Kakam jaýy gyzdyrmak üçin hünärmen çagyrdy. Ol öz işiniň ussady Myratjan daýy ähli turbalara birin-birin seretdi-de: «Goňsular, ýyladyş turbala-ryna başgada turbajyklar birikdiripdirler. Şonuň üçin öýüňize ýylylyk ýeterli gelenok» – diýdi. Şol gün kakam we daýym Myratjan gerekli goşmaça turbalary getirip oňatdylar. Oragy ýerde ejem:

II bap. Adam we jemgyýet

«Kakasy, balkony-da birýola gyzdyralyň» – diýip tekliپ etdi. Myratjan daýza: «Hawa, şeýle edeliň, şeýlejek uly jaýdan turba çekeliň» – diýip, ejemiň sözlerini makullady. Kakam bir salym pikirlenip durdy-da: «Ýok, ol goňşunyň haky» – diýip jogap berdi.

Men bolsa: «Eýwana gyzgyn suwy uly jaýymyzdan geçirsek nädip ol goňşunyň haky bolarka?» – diýip pikirlenip galdym.

Döredijilik işi

1. Goňşunyň haky nämadeligini düşündiriň.
2. QR kodunda berlen sahypany üns bilen serediň. Sahypada «amanat» jümlesini nähili düşündiňiz? Istat daýza: «Amanadyňzy özüňize tabşyraýyn» – diýip nämäni nazarda tutupdyr?

Netije üçin

Bazara girip, mata soradym. Dükancı şol matany tapýança öňümde 20 rulon matany açdy. Olaryň içinde biri maňa makul boldy, we ony satyn almak isledim. Bahasyda makul boldy. Satyjy:

- «Size şu makul boldy dälmi?» diýip sorady.
- «Elbetde, şu makul boldy».
- «Onda ýoluň aňyrky ýüzüne geçseňiz, hanha şol dükanda hem bu matadan bar. Şol ýerden satyn alyň.

– Wiý, näme üçin? Hemme zadymy şu ýerde söwda etdim we siziňde näçe wagtyňzy al-dym. Näme üçin ondan satyn alaýyn? Näme üçin özüňizde bar zady başga birinden almagymy isleýärsiňiz? Munuň syrý nämede?

- «Dogrudaky satyjy meniň goňşym, görýäri-irden-den bəri hiç zat satmady. Men bolsa ýeterlikçe zat satdym eýýäm...». – diýdi.

Döredijilik işi

«Goňşunyň haky» hekaýasy we QR kodunda berilen sahypanyň «ýer alma, goňşy al» – diýen nakyl bilen nähili baglanyşygy bar?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Bilýärsiňizmi, goňşynyň haky näme?

Kömek sorasa, kömek, karz sorasa, karz berýärsiňiz. Näçarlaşsa, hojalygyna kömek edýärsiňiz. Hassa bolsa, görmäge barýarsyňyz. Aradan çyk-sa, jenazasyna gatnaşýarsyňyz.

Üstünlik gazansa, ony gutlaň. Başyna jydalyk düşse, täziyesinde ýanyn-da boluň. Ondan rugsat bolmasa, öýüňiziň tamyny goňşynyňkydan beýik gurmaň. Çünki tamyňyzy beýik edip gursaňyz, onuň nämesinedir päs-gel beren bolýarsyňyz. Miwe alanyňyzda goňşyňyza-da beriň. Eger alajy bolmasa, öýe alyp geleniňizi bilmesin. Çagaňyzyň eline miwe berip, köçä çykarmaň, goňşuňyzyň çagalary görüp kemsinmesin. Gazanda gaýnan etiň ysy goňşuňyzyň öýünede barýar. Beýle ýagdaý makul däl. Eger-de etiň bir bölegini oňada beren bolsaňyz, onda zyýany yok.

Döredijilik işi

1. Aşakdaky berlen teksti okap, tema baglanyşdyryp düşündiriň:

Goňşymyzyň öýünde toýuň hereketleri başlandy. Kakam irräk çykyp, ululara kömek etmegimizi nygtady. Jigim Şahysta biline öňlük daňyp, kömege howlukdy. Men oturgyçlary daşamana kömekleşdim.

– Siz toýa geldiňiz! Myhman boluň, geliň, desterhana çykyň! – ynjalykly sesde ýüzlendi goňşy aýal.

2. Näme üçin gyz ýa-da oglanyň edep-ekramy mähelleden soralyar?

3. «Öz külbäni özüň gora», «Howupsyz sebit», «Görelde mähelle» nakyllaryň jemgyýet howupsyzlygyndaky orny nähili?

Oňyn netije çykarmak

1. Özbekistan Respublikasynyň Konstitutsiýasyndan mähelle bilen bagly maddalaryny tapyň. Onda bellenen kadalara mähelläňizde näçe derejede amal edilýänligi barada düşündiriň.

2. Näme üçin öz mähelläňize köpräk mähirlisiňiz?

Hiç oýlap gördüňizmi, sizi mähelläňiz bilen näme baglaýar?

3. Mähelle çärelerine gatnaşýarsyňizmy? Ululardan mähelläniň gadyr-gymmatlyklary bilen bagly ýaşlyk döwrüne degişli interwýu alyň.

II баp. Adam we jemgyýet

10-NJY TEMA. JEMGYÝETIŇ RUHY ESASLARY

Işjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Jemgyýetiň ruhy gymmatlyklary nämelerden ybarat? Jemgyýetiň ruhy kemala gelmegine täsir edýän amallar haýsylar? Pikiriňizi esaslandyryň.
2. Ynsan we jemgyýet dini gymmatlyklarsyz ýaşap bilermi?
3. Milli we dünýä dinleri barada aşaky synplarda öwrenenleriňizi ýadyňyza salyň. Diniň haýsy görnüşleri bar?
4. Din adamlaryň dünýägaraýşynyň şekillenmegine nähili täsir edýär?
5. Siziň durmuşyňyzda nähili gymmatlyklar bar?

Netije üçin

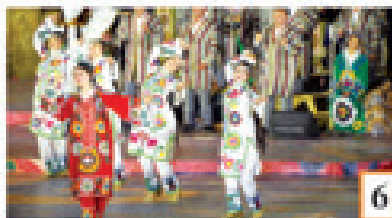
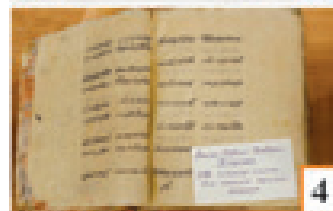
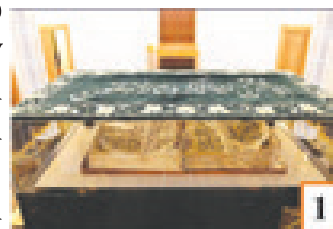
Jemgyýetimiziň ruhy esaslary asyrlar boýy dowam edip gelen ata-babalarymyzyň taglymatlary, milli we ähliumumy gymmatlyklary ösüp şekillenipdir we kemala gelipdir. Ol adamyň damarlaryndaky gana ene süýdi, maşgala terbiýesi arkaly siňdirilýär.

Asyrlar boýy halkymyzyň ýüreginde çuň orun alan milli medeniýetimiz we ýaşayş durmuşymyzyň gymmatlyklary, döp-dessurlarymyz bolmazdan durmuşymyzy göz öňüne getirip bolmaýar.

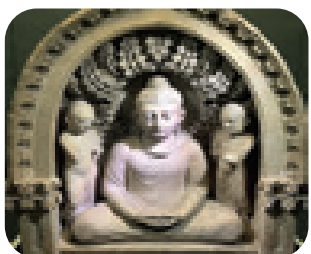
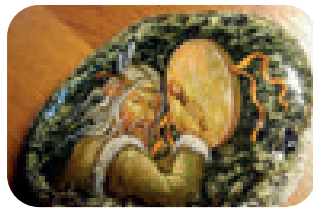
Döredijilik işi

1. Berlen suratlardan peýdalanyp adamyň ruhy kemala gelmegine täsir edýän amallary görkeziň.
2. Ýurdumyzyň taryhy ýadygärlikleri, golýazmalary, multfilm gahrymanlary ruhy esas bolup bilermi? Olara ýene nämeler goşardyňyz?
3. 5-nji suratdaky senetçileriň işlerine baha beriň.
4. 1, 3 we 4-nji suratlaryň arasynda nähili baglanyşyk bar? Olary näme birleşdirýär?
5. 1, 4 we 5-nji suratlaryň jemgyýetiň ruhy esaslarynyň kemala gelmeginde nähili täsiri bar?

Taryha nazar

1. Berlen suratlardaky şekilleriň umumylyklaryny we tapawutlaryny anyklaň. Olary dünýä we milli dinlere baglylaryny tapawutlandyryň.
2. Suratlaryň esasynda diniň jemgyýetçilik durmuşyndaky ornuny we ähmiýetini aýdyp beriň.

Netije üçin

Din arap sözi bolup, özbek dilinde **ynam**, **amal** etmek diýmekdir. Din adamlary hemişe ýagşy amallara haýyrly işlere çagyýar.

Merkezi Aziýanyň halklarynyň arasynda yslam adamzadyň iň ýokary ahlaklarynyň biri hökmünde şekillenip gelmegine hyzmat edipdir.

Ylym we din hemişe bir-birini goldap gelipdir. Taryhda olaryň gatnaşygy dürliçe bolupdyr. Gadymy Gresiyada Sokrat, Platon we Aristotel üçin ylym we din bir ugur ýaly – pelsepe, ýagny «Fizika» we «Metafizika» bölümlerine bölünýär. Soňra matematika, astronomiýa we lukmançylyk ösüp başlanda-da ylym bilen din sazlaşykda galdy. Edil şunuň ýaly ylym bilen din arasynda sazlaşyk Konfusiý, Farobi, Ibn Sina, Alyşir Nawoýynyň we beýleki Gündogar akyldarlarynyň işlerinde-de syn edilýär.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Siziň ýagşylaryňyz dünýäniň işi diýip ahyretiň, ahyretiň işi diýip, dünýäniň işinden ýüz öwürmeýän we adamlara agyrlıgy düşmeýänleriňizdir.

Hadysdan

Mätäçligiň düşýän ylmy öwrenmekden özüni alyp gaçma!

Ymam Azam Abu Hanifa

II баp. Adam we jemgyýet

Adamzat taryhyndan dünýäniň hiç bir sebiti, halky belli bir dini we ynanç ulgamy bolmazdan şahsy we syýasy durmuşyny göz önüne getirip bolmanlygyny gowy bilýäris.

Taryhyň ähli basgançaklarynda jemgyýetiň esasy birlikleri öz işlerini alyp barmakda ol ýa-da başga bir dini ynanç ýörelgelerine esaslanypdyrlar. Bu ýagdaý ähli halklar we milletler üçin mahsusdyr.

Din ilkinji nobatda ezilýän, göwni ýykylan we sosial goldawa mätäç halkyň goramagy esasynda jemgyýetiň käbir şahslary ony derrew kabul etmändir.

Netije üçin

«Dürli dine uýýan adamlar dürli ýurtlarda ýaşaýan hem bolsalar, dürli taýpalara we milletlere degişlidigine garamazdan, olar henizem adam neslidir ...Olaryň hemmesi bir-birlerini sylamaklary, birek-biregiň mertebesine hormat goýmaklary we bagtly durmuş döretmelidirler».

Dini çydamlylyk we beýleki dinler bilen ysnyşyk temasyny ösdüren A.Awloni «Türki Gülistan ýahud ahlak» atly eserinde musulman dini taglymaty yslama boýun bolmaýan şahslara nähak şikes ýetirmek, esasanam olaryň mertebesine, emläğine ýa-da janyna kast etmeklik gadagan edilýändigini belläp geçdi.

Bilýärsiňizmi?

Din jemgyýetde ýagşylyga ymtylmak, özüni ruhy we fiziki taýdan arassalamak we jemgyýete peýda getirmek, gadyrlamak ýaly oňyn häsiýetleri özünde jemleýär.

Din adamlary hemişe ýagşylyga, gowy we haýyrly amallara çagyryýar.

Dünýädäki her bir halk diýen ýaly belli bir dine uýýar we şu esasa öz döp-dessurlary, edep-kadalary bar.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Abu Reýhan Berunyň pikirine görä, adamyň esasy wezipesi töweregimizi gurşap alan dünýä syrlaryny öwrenmekdir. Ylymlaryň ýagdaýy-da edil şeýle. Olary adamyň durmuşyndaky bolýan mätäçlik döretti. Şoňa laýyklykda ylym giň gerim aldy.

Döredijilik işi

Aşakdaky teksti okaň. Olardan, diniň ýerine ýetirýän wezipelerini kesgitläň:

- Iudizmde bu diniň wekilleri bir ideologiýanyň töwereginde ýeke-täk millet we ýeke-täk Hudaý Ýahweniň söýgüli bendeleridigi öwredilýär;
- Hristian dininde, dini-binagärlik, şekillendiriş, aýdym-saz sungatyndan peýdalanylýar, ikona çekýän suratkeşleriň mekdepleri iş alyp barýar.

Bilýärsiňizmi?

Ähli dinler ýagşylyga hyzmat edýär

Käbir güýçler dinden ýaman niýetlerde peýdalanýarlar

II баp. Adam we jemgyýet

Döredijilik işi

1. Eziz synagdan kanagatlanarsyz baha aldy. Bahasyny düzetmek üçin mugallyma sowgat hödürledi.
2. Umyt lukmanyň gözegçiligine girdi. Gözegçilik gutarandan soň lukmanyň jübüsine pul salyp gitdi.
3. Dilnaza ýol hereketiniň düzgünlerini bozdy.

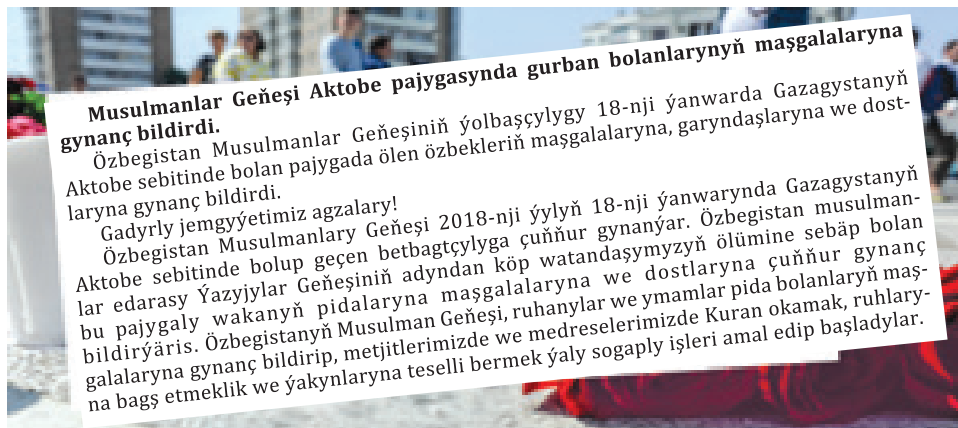
Her bir waka üçin pikir bildiriň. Şeýle wakalar jemgyýetiň medeni-ruhy esaslaryna nähili täsir edýär? Jemgyýetiň ösüşi barada näme aýdyp bilersiňiz? Siziň maşgalaňyz üçin? Her bir waka ýüze çykanda, netijeleri nähili boljakdygyny göz önüne getirip, çaklap görüň.

Netije üçin

Din adamyň dünýägaraýşyny şekillendirmek, rahatlandyarak, birleşdirmek, dolandyrmak, aragatnaşyk saklamak, medeni we ruhy taýdan terbiýelemek wezipelerini ýerine ýetirýär. Din, dünýäniň we adamzadyň nädip emele gelendigine ylahy taýdan düşündiriş berýär.

Diniň teselli beriji wezipesi: adam çagasyna betbagtlyk uçranda, başyna kynçylyk düşende özünedinden teselli beriji, göwnüni rahatlandyryjy we ýumşadyjy güýç tapdy.

Din jebislendirijilik wezipesini amala aşyryp, adamlaryň arasynda agzybirligi we jebisligi güýçlendirmekde hyzmat edýär. Her diniň öz kadalary bolup dine uýýanlary olara amal etmäge çagyryýar. Olary bu kadalara wepalylyk boýun bolmagyna ündeýär we şu ýol bilen adamlary birleşdirýär.

Din özüne ynanýanlaryň durmuşyny **tertipleşdirmek** wezipesinide ýerine ýetirýär. Bu weziye ahlak kadalary esasynda ýerine ýetirilýär. Din ahlak kadalaryny tertipleşdirýär hem-de dogry bilen ýalňyşyň, halal bilen haramyň, günä bilen sogabyň nämeligini kesgitläp berýär.

1

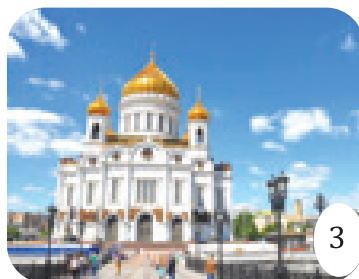
Diniň aragatnaşyk wezipesi: dini dāp-dessurlar, dabaralar we baýramlary bilelikde geçirmek doganlyk, garyndaşlyk, dini gatnaşyklary berkitmäge çagyryr.

Din adam durmuşynyň gowy häsiýetlerini açýar. Bu onuň adamlary **medeni-ruhy taýdan terbiýe bermek** wezipesinde öz beýanyny tapdy.

Din medeniýetiň ösmeginde uly täsir edýär.

2

3

4

Döredijilik işi

1. Ýokardaky 1-nji we 2-nji suratlara esaslanyp, diniň wezipelerini düşündirmäge synanyşyň.

2. Bu suratlaryň esasynda ybadathanalaryň ajaýyp we owadan görnüşde gurulmagynyň sebäplerini sanaň.

3. «Din ähliumumy we milli gymmatlyklaryny gorap saklamak we geljekki nesillere ýetirmek möhüm ähmiýete eýedir» – diýen pikire mynasybet bildiriň.

4. Din jemgyýetde ýene nähili wezipeleri ýerine ýetirýär?

Oňyn netije çykarmak

1. Kämil adamy terbiýelemekde diniň orny nähili?

2. «Jemgyýetiň kemala gelmegi we gülläp ösmegi üçin adamlar elmydama gowy amallary ýerine ýetirmekleri talap edilýär» – diýen pikiri esaslandyryň.

3. Din we medeni-ruhy gymmatlyklaryň arasynda nähili baglanyşyk bar?

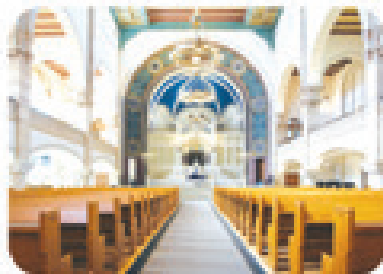
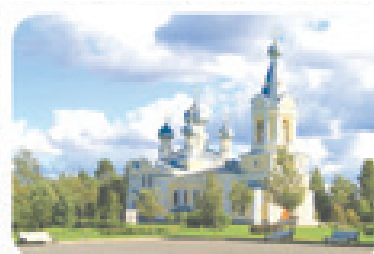
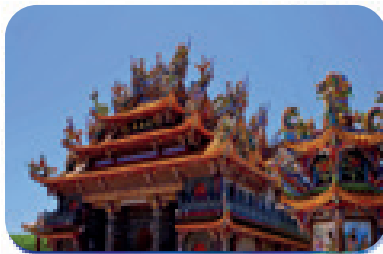
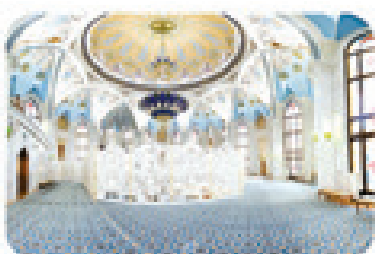
4. «Din ozaldan adam ruhunyň aýrylmaz bölegi bolupdyr». Bu jümlä öz pikiriňizi beýan ediň.

11-12-NJI TEMA. DIN WE MEDENIÝET

Işjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. XX-XXI asyrlarda gurlan aşakdaky ybadathanalaryň binagärlik gurluşyna üns beriň we diniň medeni ösüşe täsiri barada maglumat beriň.
2. Din amal edýänleriň ruhy durmuşyna, syýasy – sosial durmuşyna girip barşy barada maglumat beriň.
3. Pikiriňizi diniň medeni gymmatlyklaryny saklamak we köpeltmek, ylmy we ruhy mirasy nesilden-nesle ýetirmek ýaly wezipeleri bilen baglanyşdyry pdüşündiriň.

Netije üçin

Medeniýet adam we jemgyýetçilik durmuşynda möhüm orna eýedir. Din amal edýänleriň syýasy, sosial, etnik we ruhy durmuşyna täsir edýär. Bu bolsa diniň dünýä halklarynyň medeniýetiniň, edebiýatynyň we sungatynyň girelgesinde peýda bolýar.

Döredijilik işi

Taryh baradaky bilimleriniňize esaslanýan «Yslam medeniýetiniň paýtagty» adyny alan şäherleriň sanawyny düzüň.

Olaryň taryhy barada maglumat beriň. Onda şäherleriň ISESCO tarapyndan «Yslam medeniýetiniň paýtagty» – diýlip yglan edilmegine degişli talaplardan peýdalanyň.

Döredijilik işi

1. Din ýazuw we sungatyň ösmegine nähili goşant goşupdyr?
2. «Siz baý taryhy bolan beýik milletiň çagasy», «Sen beýik akyldarlaryň we alymlaryň ýaşap geçen ýurdunda doguldyň» – diýen sözleri eşideniňizde şu Watanda, şu ýurtda ýaşaýandygynyňyzdan ýüregiňizde buýsanç duýgusyny duýýarsyňyzmy? Pikiriňizi esaslandyryň.
3. Üns beren bolsaňyz 1000 ýyl ozal ýaşap geçen ata-babalarymyzyň ylmy mirasy hakda köp zat aýdylýar. Pikirlenip görüň, ýüz ýyl soňra siziň nesil-leriňiz siz barada nämeleri ýatlamaklary mümkin?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Ýewropanyň ähli ugurlarynyň ösüşinde Yslam medeniýetiniň hyzmaty deňi-taýsyz we Ýewropanyň ösüşine uly täsir eden ýiti eserleri bar... Ýewropa ýaşaýyş beren diňe bir tebigy ylymlar däl, eýsem yslam medeniýeti bu ýurda giren ilkinji günlerinden öz täsirini ýetirdi.

*Robert Briffault, «Adamzadyň ýaradylyşy»
(«The Making of Humanity») atly kitabyndan.*

Taryha nazar

Beýik Britaniýanyň Parlamentiniň lordlar palatasy wekili lord Muhammet Iltaf Şeýh: «Ulugbek häzir diri bolan bolsa, özbekler aýa ilkinji bolup syýahat ederdiler. Al-Horezmi bolmasa-dy, häzirki zaman tehnologiýasy-da bolmazdy. Ibn Sinanyň eserlerine esaslanyp, Ýewropa lukmançylyk syrlaryny öwrenýär. Biz radikallaşma Özbekistanyň medeniýeti bilen garşy göreşmeli. Ymam Buharynyň hadyslaryny inlis diline terjime ediň we düşündiriň. Biz bu kitaplar bilen nadanlyga garşy göreşýäris».

*Özbekistanyň we Beýik Britaniýanyň ylymlary,
dini wekilleriniň görüşmesinden.
2018-nji ýylyň 1-nji mart aýy, London*

II баp. Adam we jemgyýet

Netije üçin

Hristiançylygyň aýdym-saz sungatyna özboluşly çemeleşmesi bar. Prawoslaw, katolik we protestant ybadatlarynda hor aýdylýan wokal, akapella we instrumental sazda «Çerkow sazy» hökmünde ýerine ýetirilýär. Bu dinde saz maksat adamlary ýagşylyga çagyrmak, aýdym-saz adamyň psihikasyna ýaramaz täsir etmezligi, dini ynançlara garşy çykmazlygy möhümdir. Saz dini ruhdaky tekstler bilen bagly bolup, olar çerkow hyzmatlarynda hem, hatda gündelik durmuşynda hem, ýerine ýetirilmegi üçin niýetlenendir.

Iudizm (ýahudiý) dininde aýdym-sazyň aýratyn orny bar. Rowaýata görä, Musa pygamberiň halky Gyzył deňizden geçensoň, duşman goşunynyň heläk bolandygyny görüp, Musanyň (saw) baştutanlygynda ähli adamlar, «Deňziň aýdymy» aýdymyny aýtdylar. Bu dine görä aýdym-sazyň adam psihikasyna täsiri uly. Hususan-da, saz adamy Hudaýa we onuň Kitabyna ýakynlaşdyrýar ýa-da tersine uzaklaşdyrmagyda mümkin.

Bilýärsiňizmi?

Özbekistanyň halk suratkeşi, akademik, kompozitor, aýdymçy we sazanda, özbek halk sazларыnyň mirasyny toplaýan **Ýunus Rajabiy** birnäçe özbek halk sazларыny we aýdymlaryny gaýtadan işläp dikeltdi. Halk sazларыny we aýdymlaryny nota ýazyp başlapdyr.

Ýunus Rajabiy 5 jiltli «Özbek halk aýdym-sazy» ýygyny neşir etdirdi. Ol müňe golaý dürli görnüşdäki sazлары jeňňeldäki heň we aýdymlary öz içine alýar. «Şaşmakomyň» täze neşrini we grammplastinka ýazgylarynyň ajaýyp ýygyny dörettdi.

Iogann Sebastian Bah meşhur kompozitorlaryň biridir. Bahyň 300-e golaý dini kantatasy, horal we oratoriýalary («Iogann boýunça hyjuwlar», «Matweý barasynda höwesler», «H-moll uly messasy», «Magnifikat») aýratyn orun tutýar. Olaryň temalary Injilden alnan we mazmunynda adamzat, durmuşdan lezzet almak, ýokary gözellige bolan islegler, şatlyk we gaýgy-gam duýgulary öz beýany tapýar.

Taryha nazar

Abu Nasr Muhammet Faraby – Gündogar aýdym-saz nazaryýetini esaslandyryjylarynyň biridir. Ol «kanun» we «gyjak» saz gural-laryny oýlap tapypdyr. Farabynyň estetiki garaýyşlary esasan aýdym-saz sungatynyň nazaryýetine esaslanyp, hem-de amalda ösdürmegiň çäGINE gönükdirilen. Ol: «Saz bara-da ajaýyp kitap», «Saz barada pikirleri», «Ritmeleri klassifikasiýa etmek barada kitap» ýaly eserleri döredipdir, saz estetikasy bilen bagly mesele-leri bolsa «Ylymlaryň klassifikasiýa kitaby» eserinde beýan edipdir. Ol öz döwründäki bar bolan saz gurallarynyň hemmesini çalyp bilýärdi.

Esasanam tüýdük we tanbur saz urallarynda uly ussatlyk bilen ýerine ýetiripdir.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Yslam dini ylym-bilimiň, medeniýetiň we sungatyň ösmegine hiç wagt päsgel bermedi, hat-da belli bir çäklenmeler girizilende-de, täze-täze pikirler we görnüşleriň, sungatyň dürli ugurlarda ösmegine sebäp boldy.

Hudaý tagalla bendelerine görmek üçin göz, ys bilmek üçin burun berdi, el berdi, aýak berdi. Göz hem-de, gulakda dünýäniň bereketlerin-den peýdalanýar, gulagyň rahatlygy bolsa owadan sazlar, gowy söhbetdeşlikleri eşitmek üçindir, gulagyň berekedi gowy aýdymlar we sazlardyr, şunlukda, näme üçin aýdym-sazy haram diýip hasaplaýarys?

Ymam Gazaly, «Ihyou ulumid din», II tom

Döredijilik işi

1. Adamlaryň iş durmuşy bilen bagly haýsy aýdymlary bilýärsiňiz? Näme üçin käbir adamlar hoşallygyny bildirmek üçin aýdym hiňirdeýärler? Sizde hem şeýle ýagdaýlar boldumy? Adatça siz haýsy aýdymy hiňlenýärsiňiz?

2. Doganyňyza aýdylan hüwdiden ukap galypdyňyzmy? Allanyň sözleri ýadyňyzda barmy?

3. Dünýä ýurtlarynyň näme üçin öz gimnleri bar we ol näme üçin saza goşup ýerine ýetirilýär? Gimnde nämeler beýan edilýär?

4. Nähili sazlar adamyň psihikasyna ýaramaz täsir edýär?

II баp. Adam we jemgyýet

Netije üçin

Ibn Sina aýdym-sazy matematiki bilim ugruna goşupdyr. Ol aýdym-saza sesleri öwrenýän, olaryň mynasyp sazlaşygy netijesinde saz emele getirýän ylm hökmünde seredipdir. Pifagoryň taglymatlaryna görä, aýdym sanlara degişlidir we olar bilen aýrylmaz baglydyr, diýip bilipdir.

Ibn Sina aýdym-sazy sosiologiýa, psihologiýa, poeziýa we fiziologiýa ylymlary nukdaýnazaryndan hem öwrenipdir.

Farabynyň hem-de Ibn Sinanyň saz gurallaryny öwrenmäge degişli işleriniň netijesinde saz gurallary ylmy döredilipdir.

Alyşir Nowaýynyň «Majolis un-nafois» eserine görä, gyjagy çalyp bilmek ähli köşk sazandalary üçin hökmanydy.

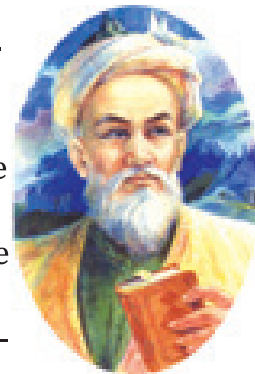
1. Haýsy saz gurallaryny çalmagy bilýärsiňiz? Aýdym-saz diňläniňizde özüňizi nähili duýýarsyňyz?

2. Ibn Sina näme üçin aýdym-sazy matematika, sosiologiýa, psihologiýa, poeziýa we fiziologiýa ylymlary bilen baglanyşdyryp öwrenipdir, öz pikiriňizi esaslandyryň.

3. Goşmaça çeşmelerden Farabynyň saz sungatyna bolan gyzyklanmasy barada maglumatlary tapyň.

4. Sazyň adam psihikasyna täsirini öwreniň. Çeşmeler bilen paýlaşyň.

5. Aýdym-saz adama ýaramaz täsir edip bilermi? Pikirleriňizi esaslandyryň.

Döredijilik işi

1. Gyzyklanyp gördüňizmi ýene haýsy alymlaryň iş tejribelerinde aýdym-saz bilen baglanyşygy bar?

2. Siz nähili aýdymlyary diňlemegi halaýarsyňyz?

3. «Şaşmakom» barada eşitdiňizmi? Onuň özbek saz sungatynda nähili orny bar?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Hişam ibn Urwanyň rowaýatyna görä: «Aişa razyallahu anhu bir gelini ansary bir ýigidiň huzuryna uzatdy. Allahyň Resuly (sallallahu aleýhi we sell-em): **«Eý Aişa, saz çalyp, oýun-gülki bilen uzatdyňyzlarmy? Ansarlar saz çalyp, oýun-gülkini halaýarlar»**, diýdi.

Ymam Buhary, Nika kitaby, 5162-nji hadys

Netije üçin

Ymam Abu Hanyfanyň bir goňsusy bolupdyr. Ol her gün saz çalyp aýdym aýdýardy. Günlerde bir gün ol aýdym aýtmadyr. Muňa haýran galan Ymam Abu Hanyfa aladalanypanyr we ony ýoklapdyr... Goňsusy nahilidir bir mesele bilen tussag edilipdir. Ymam Abu Hanyfa derrew kepillik bildirip ony halas edipdir.

Abu Hanyfa, «Tazkiratul Hamduniya» kitabyndan

Döredijilik işi

1. Alyşir Nawoýynyň pikirlerini ýokardaky maglumatlar bilen baglanyşdyryp düşündiriň.

«Alar der diýýärmişler, rubab ony behişt eşiginiň serweridir eger, anydan ýüregimize huşnudlyk ýetse, jihat budur».

«Nasaýim ul-muhabbat»dan

2. Ymam Buhary, Abu Ali ibn Sinanyň ýaşaýan döwründäki jemgyýetde diniň ornuna baha beriň hem-de edil şol döwürde ynsanlaryň aýdym-saza we sungata bolan mynasybeti barada düşündiriş bermäge synanyşyň.

Netije üçin

Rowaýatda aýtmaklaryna görä, Farabynyň örän owadan saz çalýandygyny eşiden şäher hökümdary alymy ýanyna çagyryp:

– «Sen bize şeýle bir saz çal, biziň oturan hemmämizi güldürer ýaly, bedenlerimiz-de titresin».

Faraby örän gülkünç saz çaldy we hemmeleriň içini üzer ýaly edip güldürdi.

– Indi, – diýip, hökümdar özüni gülkiden zordan saklap, uludan demini aldy-da, – sen bizi aglamaga mejbur edýän saz çal.

Faraby şeýle bir gamgyn saz çalýar welin, oturanlaryň hemmesi aglaýar. Özüni aglamakdan zordan saklap bilen hökümdar göz yaşlaryny süpürüp, indi saz çalyp hemmeleri uklatmagy buýurýar. Faraby başga bir kiçijik saz guralyny alyp, şeýle ýumşak, nāzik sesli bir saz çalýar we hemmeleriň uklaýandygyny peýdalanyp, köşken çykyp gidýär.

Bilýärsiňizmi?

Horezmiň Lezgi tans görnüşi YUNESKO-nyň maddy däl medeni ýadygärliklerini goramak milletlerara komitetiniň kararyna görä, adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň sanawyna girizildi.

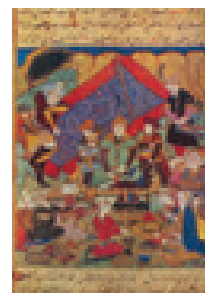

II bap. Adam we jemgyýet

Netije üçin

Alyşir Nowaýy kitaby söýüjiler bilen has ýakyn gatnaşykda bolupdyr, soňra şahsy kitaphanasynda döwrüň iň meşhur suratkeş ussady Kamoliddin Behzod we şagirtleri Soltanali Maşhady we onuň yzyna eýerijileri döredijilik işi bilen, meşgullanypdyrlar we beýik şahyrdan «Zanjirband sher» («Zynjyrlanan ýolbars») suraty saklanyp galypdyr. Ol öz döwrüniň kitaplaryna howandar bolmakdan başga-da, bu ugurda ökte hünärmen hem bolupdyr.

Orta asyrlara degişli Gündogaryň miniatura sungaty

Bilýärsiňizmi?

Samarkandyň müftüsi bolan Mahmudhoja Behbudynyň «Padarkush» («Peder guşy») eseri birinji özbek dramasydy. Bu eser XX asyryň başlarynda ruhy gurşawa mahsus meseleleri öz içine alyp, sowatsyz, rehimsiz we nadan çaganyň öz kakasyny öldürenligi baradady.

Mahmudhoja Behbudy bu eseriň žanryny «milli betbagtçylyk» diýip, atlandyrdy. Drama 1914-nji ýylyň 25-nji ýanwarynda Samarkantda, soň bolsa Daşkentde sahnalaşdyryldy.

Döredijilik işi

1. Döwrüň müftüsi Mahmudhoja Behbudiniň «Teatr görelde mesgenidir» – diýen pikiri esaslandyryň. Häzirki wagtda teatrdan nähili döredijilikli pikirleri aňlatmakda peýdalanmak mümkin? Teatr sungatyna dünýä dinleriniň garaýşy nähili bolupdyr?

2. Din döredijilikli pikirler garşy çykmagy mümkinmi?

Oňyn netije çykarmak

1. Sokratyň aşakdaky pikirini okaň we medeni-ruhy mirasyň milli däpler bilen baglylygyny tassyklaň:

«Men gadymy akyldarlar öz eserlerinde bize goýup giden akyl dördänelerini gözden geçirýärim; eger biz olarda nähilidir gowy bir zada duşsak ony özleşdirýäris we örän uly peýda gazanan hasaplanarys».

2. Diniň we medeniýetiň umumylygy barada öz pikiriňizi aýdyň.

13-14-NJI TEMA. DÜNYÄ DINLERINDE GUMANISTIK PIKIRLER

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Adamkärçilik nämeden ýüze çykýar? Jemgyýetde adamkärçiligiň ýoklugy nämelere sebäp bolýar?
2. Adamkärçilik bilen parahatçylygy saklamakdaky jogapkärçiliginiň arasynda nähili baglanyşyk bar diýip pikir edýärsiňiz?
3. «Bir gün uruş bolan öýden kyrk gün bereket gidýär» – diýen atalar sözüniň manysyny bilýärsiňizmi?
4. Uruş, jenjel we weýrançylygyň netijeleri nämelere sebäp bolýanlygy barada öz pikiriňizi düşündiriň.

Netije üçin

Her bir din özüne eýerýänleri parahatçylyga we ynsanperwerlige çagyryýar.

Ylym-bilim, medeniýet, ykdysadyýet, medeni-ruhy we beýleki ähli ugurlaryň ösüşi rahatlyk we parahatçylyk bilen baglydyr.

Ähli dinler nähak gan döküşligi, uruş alawyny ýakmaklygy we weýrançylygy inkär edýär.

Medeni-ruhy hazynasyndan

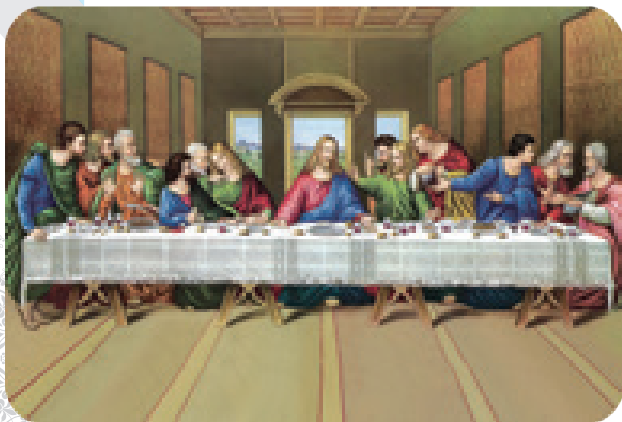
Kemçilikleriňizi we ýetmezçilikleriňizi görkezip, sizi käýen akyldaryň eteginden berk ýapyşyň. Sebäbi ol şahs hazyna alyp barýan ýolbaşça meňzeýär we sen hiç haçan kem bolmarsyň.

Budda

II бap. Adam we jemgyýet

Bilýärsiňizmi?

Hristian dini dünýäde iň giň ýaýran dindir. Bu dini taryhda nykap edinip gan dökmek, weýrançylyk maksatlarynda peýdalanylany «Salib ýörişleri», «Inkwizisiýa» atlary bilen, köp şäherler weýran edilendigi, münlerçe adamlaryň bu ýolda heläk bolandyklary mälimdir.

Netijede, hristian dininde hiç kime ýamanlyk etmezlik öwredilýär.

Bu din, beýleki dinler ýaly parahatçylyga ýagşy we hoşniýetli amallary etmeklige çagyryýar.

Yslamda Hristian dinine uýýanlara haçparazlar diýilýär. Bu at Isa pygamberiň Nazaret obasynda dünýä inendigi bilen baglydyr.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Hiç kime eden ýamanlygyna ýamanlyk bilen jogap gaýtarmaň. Hemmeleriň önünde ýagşylyk etmäge hereket ediň. Eger mümkin bolsa, ähli adamlar bilen asuda parahat durmuşda ýaşamaga synanyşyň.

Täze Ahd Rimlilere ýazylan hat, 12-nji bap

Netije üçin

Halk arasynda hilä, töhmet we nädogry zatlary wagyz etmekdäki synanyşyklar, asudalygy we parahatylygy bozýan ýagdaýlar ýa-da hereketler Yslamyň manysyna düýbünden ters gelýär.

Bilýärsiňizmi?

Buddizmiň özüne mahsus alamatlary ähli janly-jandarlara mähir bilen seretmekligi wagyz etmek, akyl görkezmelerine berk boýun bolmak we duýgulara boýun egmezlikdir. Adamkärçilik we ýagşylyk pikirlerini budaçylygyň «Pancha shila» (Pança şila) (sanskritcha – besh nasihat) (Sanskrit dilinde – baş maslahat) düzgüninde-de öz beýanyňy tapýar.

Onuñ sözlerine görä, Buddistleriñ öldürilmegi, ogurlyk, aldaw, ýalan sözlemekden, serhoş ediji serişdelerden saklanmalydyr. Bu dine ynanyan her bir ruhany başgalaryñ emläğine göz dikmezligi, adalat hakda pikirlenmegi, mynasyp adamlardan ýagşylygyny aýamazlygy, ahlak kadalaryny berjaý etmekligi zerur hasaplanýar.

Netije üçin

Hinduizm we Jainizm milli din hökmünde parahatçylykly pikirleri «ahimsa» – güýç işletmezlik taglymatynda öz beýanyny tapdy. Oña görä, ýer yüzünde weýrançylyk etmek, diňe bir adamlara däl, eýsem ähli janly-jandarlara azar bermek gadagan edilýär. Bu taglymat zorluga zorluk bilen jogap bermek, uruş eden adama garşy uruşmagy hem ýazgarýar.

Ahimsa diňe bir adamlara däl, eýsem ähli janly-jandarlara zorluk etmezlikdir.

Ekologiki medeniýet bilen gadymy hindileriñ Ahimsa taglymaty arasynda nähili baglanyşyk bar? Mysal getiriň.

Merkezi Aziýada dörän zoroastrizm dini hem özüniñ adamkärçilikligi bilen aýratyn tapawutlanýar. Bu «Awesta»daky «Gowy pikir, hoşniýetli söz, ýagşy amal» taglymatynda hem öz beýanyny tapypdyr. Onda parahatçylygyñ möhümligi barada pikirler beýan edilen. Zaratuştra dininde her bir Zaratuştraçylykly gadagan edýän zatlary bilen bir hatarda çarwa mallaryny talamak, ýitgi we weýranaçylyk getirmekden gaça durmaklygy hem sanalandyr.

Merkezi Aziýada dörän zoroastrizm dini hem özüniñ adamkärçilikligi bilen aýratyn tapawutlanýar. Bu «Awesta»daky «Gowy pikir, hoşniýetli söz, ýagşy amal» taglymatynda hem öz beýanyny tapypdyr. Onda parahatçylygyñ möhümligi barada pikirler beýan edilen. Zaratuştra dininde her bir Zaratuştraçylykly gadagan edýän zatlary bilen bir hatarda çarwa mallaryny talamak, ýitgi we weýranaçylyk getirmekden gaça durmaklygy hem sanalandyr.

Çykyş ediň.

Eşidenleriñize esaslanyp, «Gowy pikir, hoşniýetli söz, ýagşy amal» pikiri häzirki zaman durmuşa geçirmegiñ usullaryny işläp düzüň. Bu wezipäni ýerine ýetirmekde ynsanpererlik ýörelgelerine esaslanyň.

II баp. Adam we jemgyýet

Netije üçin

Parahatçylyga uly üns beren dinleriň biri yslam dinidir. «Yslam» sözünüň manylarynyň biri parahatçylyk diýmekdir.

Parahatçylygy gadýrlamak, asuda durmuş üçin şükranalyk etmek, ony saklap galmak berkitmegiň zerur şerti diýip, hasaplanýar. Yslam diniň mukaddes çeşmelerinde parahatçylygy bilelikde üpjün edilmegine itergi berýär.

Yslam taglymatynda hem meseläniň bu tarapyna aýratyn üns berilen. Yslam taglymatynyň iň uly nygmatlaryndan biri parahatçylyk we rahatlygy gadýrlamagy, hüsgärligi we ünsili bolmaga çagyryýar.

Bu biperwaýlyk, ünssüzlik, perwaýsyzlyk, şükür etmezlik däl-de, eýsem

berlen nygmaty ykrar etmek, gadýrlamak, hormatlamak, gorap saklamak şükür etmekligiň manysyny emele getirýär.

Özara ýaraşmaklyk, ylalaşyk ýoly bilen meseleleri ylalaşykly çözmek, jemgyýetde parahatçylyga howp, agressiýa we zorlugy dowam etdirýänlere berk we gyssagly çäreleriň görülmesi zerurdyr.

Döredijilik işi

1. «Parahatçylygy saklamaklyga her bir adam jogapkärdir, ony saklamak we berkitmek üçin her kim öz goşandyny goşmalydyr» – diýen pikiri partadaşyňyz bilen ara alyp maslahatlaşyň we bu prosese siz nähili goşant goşanyňyzy aýdyp beriň.

2. Aşakdaky teksti okaň we tema bilen nähili baglanyşýandygyny düşündiriň. Käbir sebitlerdäki tolgunyşyklar, durnuksyzlyk we gan döküşlikler höküm sürýänligi ýurdumyzdaky asudalygy we parahatçylygy üpjün etmek öz-özünden bolmaýanlygyny düşünmäge, özara ýene-de sazlaşykda ýaşamaga çagyryýar.

Döredijilik işi

1. Eger jemgyýetde biperwaýlyk, ünssüzlik, perwaýsyzlyk, şükür etmezlik özara dawa-jenjel, agressiýa we zorluk güýçlenende, nähili sebäplere getirýär? Siz bu ýagdaýlaryň önüni almak üçin näme edip bilersiňiz?

2. «Bir gün uruş bolan öýden kyrk gün bereket gidýär». Bu nakyly jemgyýet üçin peýdalanyp görüň hany?

Bilýärsiňizmi?

Biz mukaddes dinimizi ozaldan ebedi gymmatlyklarymyzyň beýany hökmünde çäksiz gadyrlaýarys. Biz mukaddes dinimizi zorluk we gan döküşlik bilen deň hatarda görýänleri berk garalaýarys we olar bilen hiç wagt ylalaşyp bilmeris.

*Özbekistan Respublikasynyň prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň
BMG-nyň 2017-nji ýylyň 19-njy sentýabrynda geçirilen 72-nji mejlisinde eden
çykyşyndan*

Döredijilik işi

1. «Adamlaryň köpüsi gadyryna ýetmeýän iki nygmat bardyr. Ol rahatlyk we saglykdyr» – diýen hikmetiň tema nähili baglanyşygy bar?

2. Ýurdumyzda parahatçylygy we saglygy goramak üçin nähili işler alnyp barylýar?

3. Ýaşlaryň aň-düşünjesini medeni-ruhy esasda kemala getirmek we terbiyelemegiň möhüm amaly hökmünde diniň hem öz orny bar. Siziň pikiriňizçe din, aň-bilim we terbiye düşüňjeleri mazmun taýdan bir-birine ýakynmy? Pikiriňizi esaslandyryň.

4. Aşakdaky suratlary gumanitar pikirler bilen baglanyşdyryň.

II бап. Adam we jemgyýet

Netije üçin

Dünýäde uruş alawy ýanyp duran ýurtlarda näçeden-näçe bigünä adamlar heläk bolup barýar. Ýekeje Owganystandaky hünärmenleriň hasaplamalaryna görä soňky 7 ýylda 15 müňden gowrak bigünä adamlar gurban bolupdyr.

Soňky dokuz ýylyň içinde Yrakda 162 müň adam öldürildi.

Siriýadaky ganly çaknyşyklarda 120 müň töweregi adam dawa-jenjeliň gurbany boldy, 6,5 million adam öýlerini taşlap gaçmaga mejbur boldy. Iki milliondan gowrak raýatlar beýleki ýurtlara gaçyp gitdiler.

Şeýle mysallary Afrika ýurtlarynyň mysalynda-da getirmek bolar. Bu sanlar derrew agyzdan çykýan ýaly, ýöne, oýlanyp, çuňňur netije çykarylsa, her bir sanyň astynda adam ykbaly ýatyr.

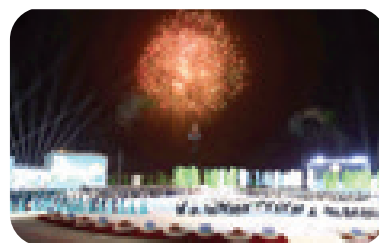
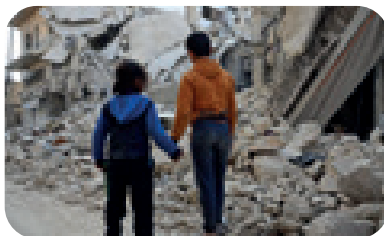
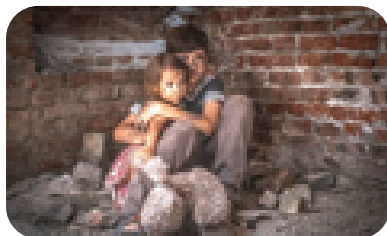
Oňyn netije çykarmak

1. «Parahatçylygy saklamaklyga her bir adam jogapkärdir, ony saklamak we berkitmek üçin her kim öz goşandyny goşmalydyr» – diýen, pikiri düşündiriň.

2. Oýlanyp gördüňizmi, siziň parahat, asuda ýaşamagyňyz, mekdebe baryp gelmegiňiz, dynç almagyňyz, halaýan seriallaryňyzy arkaýyn lezzet bilen telewizorda görüp oturmagyňyz üçin näçe adam öz rahatlygyndan geçmesi gerek?

3. Biperwaýlyk, ünssüzlik, perwaýsyzlyk, şükür etmezlik ýaly häsiýetler parahatçylyga howp salyp bilermi? Pikiriňizi mysallar bilen esaslandyryň.

4. Berlen suratlara esaslanyp, parahatçylygyň we asudalygyň gymmatyny kesgitläň.

15-NJI TEMA. IŇ ULY MIRAS

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Siziň üçin iň uly miras näme?
2. Ata-enesinden perzende näme miras galyp biler? Sen Ata-eneňizden nämäni miras edip alardyňyz?
3. «Ol şeýle miras, ony näçe köp peýdalansaňyz, şonça-da köpelyär, peýdalanmasaňyz, öz-özünden ýityär...». Siziň pikiriňizçe bu kesgitlemäni adam terbiýesi üçin peýdalanmak bolarmy?
4. Adamyň ömürboýy öwrenip, zähmet çekip we durmuş tejribesi netijesinde geljekki nesiller üçin galdyrýan mirasynyň iň möhüm bölegi haýsy? Pikiriňizi esaslandyryň.
5. Ýaşlaryň bagty we abadançylygy üçin iň möhüm häsiýetler haýsylar? Olaryň zerurlygy nämede?

Netije üçin

Adamyň ruhy onuň terbiýesi nähili derejededigini aňladýar. Terbiýeli we aň-bilimli adam özüniň tagallalary we wepalylygy bilen jemgyýete peýda getirýär we işjeň agzasyna öwrülip barýar. Hakykatdan aň-düşünjeli adam şeýle ýagşy işleri edip bilýändir. Aň-bilim ýolunda her kim öz ukyp-başarnygy-na, zehinine, islegine görä belli bir derejä ýetýändir. Diňe ahlak kadalaryny özleşdirenler hakyky terbiýe hazynasyna eýe bolup bilerler.

Döredijilik işi

1. Haýsy adamy owadan edep-terbiýeli adam diýýäris?
2. Eger adam gaty baý, owadan, ýokary wezipeli bolsa, ol adamy asylyly, dana diýmek bolarmy? Jogabyňyzy esaslandyryň.
3. Synpdaşlaryňyz bilen synpyňyzyň «Ahlak kadalaryny» işläp düzüň.
 - a) Her biriňiz depderiňize öz halaýan 10 sany kadalary ýazyň.
 - b) Partadaşyňyz bilen ara alyp maslahatlaşyp 5 sany umumy we 2 sany has wajyp hasaplanan kadalary galdyryň.
 - ç) 6 adamdan ybarat toparda ara alyp maslahatlaşyň we 7 sany umumy we 3 sany wajyp diýip hasaplaýan kadalaryňyzy galdyryň.

II bap. Adam we jemgyýet

d) 3 sany uly topara goşulyň, 10 sany umumy we 5 sany wajyp kadalaryňyzy aýratylaşdyryň.

e) Her bir toparyň görkezmesini taýýarlaň. Toparlar tarapyndan bildirilen teklipleri umumylaşdyryň. Iň gowy 10 sany kadalary galdyryň. Tassyklamak üçin ses bermäge goýuň.

4. kabul eden kadalaryňyza eýerip bilersiňizmi? Nähili päsgelçilikler bar?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Hekaýa

Patyşanyň iki hyzmatkäri bardy. Biri gözelligide deňi-taýy ýok bolup, beýlekisi onuň tam tersidi. Bir gün patyşa olary synamak üçin huzuryna çagyrdy we owadan hyzmatkäre ýüzlendi:

– «Ýoldaşyň barada näme diýersiň?» – diýdi.

Şol wagt ol:

– «Onuň häsiýeti gaty erbet. Ynamly däl. Elinden her dürli ýamanlyk gelmegi mümkin» – diýip jogap berdi.

Patyşa ikinji hyzmatkärini ýanyna çagyryp:

– «Ýoldaşyň barada näme diýersiň?» – diýip sorady.

– «Şahym!» Men ýoldaşym hakda bir agyz söz aýdyp bilmeýärim. Men onuň diňe gowulygyny gördüm, – diýip jogap berdi.

Soňra patyşa ýene sorady:

– «Ol sen hakda erbet pikirde. Oňa näme diýýärsiň?»

– «Şahym!» Hiç bir adam günäsiz däl. Kemçiliklerimi boýun alýaryn

Soňra patyşa owadan hyzmatkärini çagyryp, oňa:

– «Ýüregiň arassa däl eken». Sen maňa hyzmat edip bilmersiň. Köşgümden çalt git!

Ikinji hyzmatkäre:

– «Ýüregiň daşky görnüşiňden has owadan eken». Sen meniň ynamdar adamym bolarsyň – diýip ynam bildirdi.

Döredijilik işi

1. Aşakdaky tekste esaslanyp soraglara jogap beriň.

Döwrüň iň uly söwdagärlerinden biri çagasyna başlangyç bilim bermek üçin mugallym işe aldy we ogluna okap-ýazmaklygy, sowatlylygy öwretmegi haýyş etdi. Mugallym çagany okatmaga başlady. Oglan kitaby kakasyna owadan okap berdi. Şonda täjir jübüsinden 500 dinar alyp, mugallymyň önünde goýdy. Şol wagtlarda 1 dinar teňne 5 gram altyna ýa-da uly bir goýun gymmatyna deňdi.

Mugallym o'na'ysyz boldy, söwdagäre seredip köp pul berendigini, hatda bir teňne dinar hem köplük edýänligini aýtdy.

– «Mugallym, hyzmatyňyza ýönekeý garamañ. Bu ýönekeýje ýanymda bar bolany. Eger ýanymda ähli mal-mülkim bolsa-da, siziň öňüňize goýardym. Siz meniň ogluma ylym öwretdiňiz» – diýip, täjir minnetdarlyk bilen aýtdy.

2. Söwdagäriň «Mugallym, hyzmatyňyza ýönekeý garamañ» diýen pikiri-ni mugallymlaryňyzyň ylym öwretmegiň nähili kynlygy bilen baglanyşdyryp düşündiriň.

3. Abu Hanyfa Ymamy Azamyň: «On ýyl aç bolsañ-da, bilim ýa-da hünär gözlemek ýolundan galma» – diýen pikirleri geljegiňiz bilen baglanyşdyryp düşündiriň. Ylymsyz, sowatsyz we elinden hiç bir iş gelmeýän, hünärsiz adamyň geljegini nähili göz öňüne getirýärsiňiz?

4. Bar bolan mümkinçiliklerden näçe derejede peýdalanýarsyňyz?

5. Özünüzdäki haýsy häsiýetler üçin ata-eneňize minnetdarlyk bildir-ýärsiňiz?

6. Topar bolup «Meniň iň uly baýlygym» – diýen temada klaster düzüň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Ylym öwreniň, sebäbi ol garyplykda döwlet, baýlykda zynatdyr.

Hikmet (paýhas)

Bilýärsiňizmi?

Buharadaky Abdullahan Medre-sesiniň üçegine «Bilýänler bilen bilmeýänler deň bolup bilermi?» we «Ylym şeýle bir zat, tä sen oňa bütün ömrüňi bagyşlamaýançaň, saňa özüniň bir bölegine-de bermeýär» diýlen ýazgy ýazylan.

Netije üçin

Gowy terbiye adamyň intellektual potensialy, aň-düşünjesi, ruhyýetidir gowy häsiýetiniň beýanydyr. Onuň kökünde adamlaryň arasynda oňyn gurşaw emele gelýär, ruhy gymmatlyklar, döp-dessurlar, edim-gylymlar, adatlar saklanyp galýar. Özüni alyp baryş, edep-terbiye, ahlak, medeniýet din we bilimiň biri-biri bilen özara baglylykda öwrenilýär.

II бap. Adam we jemgyýet

1. Siz höwes edýän adamlaryňyzyň gazanýan üstünlikleriniň asyl sebäbi nämede diýip oýlanýarsyňyz?

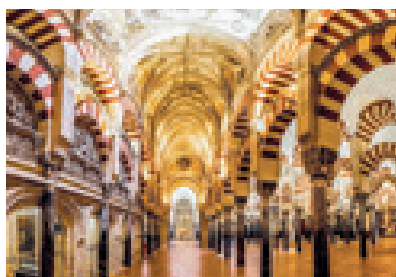
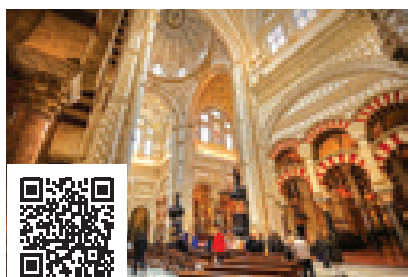
Olarda nähili häsiýetler bar?

2. «Ynsan bilimi we potensialy, pikirleniş derejesini ýokarlandyrmak üçin öz terbiýesine daýanýar we zähmet çekýär» – diýen pikiri gündelik durmuşyňyz bilen baglanyşdyryp düşündiriň.

Döredijilik işi

1. Ispaniýadaky Kardowa (Kurtuba) mesjidi VIII asyrda, Buharadaky Samanylar gonamçylygyn da bolsa IX asyrda gurlandygyny ýadyňyza salyp, olaryň binagärçilik gurluşyna üns beriň.

Ispaniýa. Kardowa (Kurtuba) mesjidi. VIII asyr

Buharadaky
Samanylar gonamçylygy.
IX asyr

2. Ýaşayan jaýyňyzyň meýilnamasyny düzüň we näçe inedördül metr meýdany tutýandygyny anyklaň. Her bir otagyň eskizini çyzmaga synanyşyň. Bu çyzgyny çekmek üçin haýsy ylym gerek bolýar? Haýsy serişdeler we okuw gurallaryny peýdalandyňyz?

3. Pikirleriňizi jemläp, Kardowadaky metjidi ýa-da Samanylaryň gonamçylygyny göz önüne getiriň we olary gurmak üçin haýsy ylymlary bilmek möhüm bolupdyr? Bu meselä şol döwürdäki jemgyýetçilik durmuşy nukdaýnazardan serediň.

Döredijilik işi

Ýagşylygyň aňyrsynda uly hazyna gizlenen

Eger bir adam başga birine ilkinji bolup, ýöne ýere ýagşylyk etse, bu ýagşylygyň hasb-u sogaby, sylagy oňa başga bir tarapdan ýeter.

Iň bärkisi, ol bu ýagşylygynyň arkasyndan duş gelmegi mümkin bolan howp-hatardan halas bolar. Bu sözde hiç hili şübhe ýokdur, we ony synap görmek üçin durmuşa geçirmäge siziň häli mümkinçiligiňiz bar: birine ýagşylyk ediň we ony ýatdan çykaryň! Edep-terbiýeli adam islendik ýagdaýda-da başgalara ýagşylyk edýär, hoşniýetlilik esasy ýumşyna öwrülýär.

1. Akyldarlaryň «Saňa ýagşylyk edenleri unutma. Özüň eden ýagşylygy we saňa edilen ýamanlygy unut» diýen hikmetini düşündiriň.
2. «Ýagşylygyň aňyrsynda uly hazyna gizlenen» diýen pikiriň mazmunyny düşündiriň.
3. «Bu dünýäniň rahady we lezzedi – adamyň dogry we zerur terbiýäni öz wagtynda almagy, ony başgalar bilen paýlaşmagy hem-de peýdaly zähmet arkaly özlüginä aňlamagynda bilinýär...» – diýen, pikiri ýokardaky tema bilen baglanyşdyryp düşündiriň.
4. Näme üçin «Terbiye-hazynalaryň in gymmatlysydyr», diýilýär?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Jahyllyk ýolundan ýüz öwürüp, aň-bilim ýoluny saýlan adamyň ýüregi arassa suw bilen çayylan käsä meňzeýär. Adam, ökünmek islemeýän bol-saň, adalatly bol, ýagşy endiklere bil baglaň we sahylyk eşigini elmydama egniňizde göteriň.

Özbaşdak iş

1. Aşakdaky alymlaryň paýhasly sözlerinden terbiye bilen baglanyşykly düşüp galan sözleri tapyň:

Ylymdan gowurak ... bolmaz,
Eliňden gelenini edip bilseň, ýeter!

Abu Abdullo Rudakiý

... daky in uly ýaşňyşlyk örän howlukmaçlykdyr

Žan Žak Russo

Terbiye ... den ýokarydyr, terbiye adamy kemala getirýär.

Herbert Spenser

... gaýtarmagyň we gaýtalamagyň miwesidir.

Abu Reýhan Beruniý

(Bilim; terbiye; bilim; hazyna)

2. Medeniýetli, aň-bilimli adamyň häsiýetlerini ýazyň.

3. Kämil bolmak üçin size nähili häsiýetler gerek? Öz häsiýetleriňiz we endikleriňizi derňäň. Nämelerden ýüz öwürmelidigiňiz barada oýlanyň. Bu işiňiziň netijesinde has köp kime peýda bolup biler? Näme üçin? Pikiriňizi esaslandyryň.

4. *Şahs, jemgyýet, miras we terbiye* sözleriniň arasynda nähili baglanyşyk bar? Haýsydyr biri başga biri bolmazyndan bolup bilermi?

II bab. Adam we jemgyýet

Medeni-ruhy hazynasyndan

Ylym Çyn-Maçyn (Hytaý)da bolsa-da, ony tapyp, eýe boluň. Käte ylmy taplamak etmek her bir musulman üçin parzdyr.

Hadysdan

Döredijilik işi

1. Náme diýip oýlaýarsyňyz, hadysda nähili bilimler nazarda tutulan?
2. Taryh sapagyndan alan bilimleriniňize esaslanyp, VII asyrdaky Hytaýda ylym-bilim ösenligi baradaky maglumatlary ýadyňyza salyň. Olary mekdepe alýan bilimleriniň bilen deňeşdiriň. Netijäňizi ýokarda berlen tekst bilen deňeşdiriň.

Netije üçin

Ýokardaky hadysda dünýewi ylymlary hem öwrenmek nazarda tutulandygyny düşünmegiňiz mümkin. Ýslam dini dünýewi ylymlary, ýagny maşgala gurmak, söwda, daýhançylyk bilen meşgullanmak, gündelik öý hojalyk işleri we bedenterbiýä degişli bilimleri-de öwrenmäge çagyryýar. Aly ibn Abu Talyp: «Çagalaryňyza özi ýaşap gelýän döwrüň ylymlaryny öwrediň, çünki olar siziň döwrüňizden başga döwürde dünýä geldiler», – diýip nygtaýan.

Oňyn netije çykarmak

Ensiklopediýa alymy Ibn Sina: «(Akyl) terezisinde ölçenmedik her bir bilim çyn bilim bolmaz, diýmek, ol hakyky bilim däl», – diýende näme üçin bilimleri akyl terezisinde ölçemeli, diýip nygtaýar?

2. Aşakdaky berlen teksti okap, pikriňizi bildiriň.

Asudalyk we berkararlyk bolmasa, ylym-bilim ugrunda hiç hili ösüş, kemala gelişlik bolmaz. Nirede asudalyk we berkararlyk bolsa, şol ýerde ylym-bilim merkezleri, akademiýalar, ýokary okuw jaýlary köpeliýär.

3. «Ylym – bagt açary, ylymsyzlyk bolsa nadanlykdyr» diýen nakylyň manysyny düşündirip beriň.

4. Häzirki wagtlarda ýurdumyzda nähili täze ylym mesgenleri döredilýär? Olary nähili maksat birleşdirýär? Bu bilim mesgenleri barada görkezme taýýarlaň.

III BAP. SOSIAL ULGAMY: MÜMKINÇILIKLER WE HOWPLAR

III bap. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

16-17-NJI TEMA. WEÝRAN EDIJI PIKIRLER

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Weýran ediji pikirler näme? Näme diýip oýlaýarsyňyz? Näme üçin bugün dünýäde köpläp weýran ediji toparlar özleriniň ýaramaz maksatlaryny amala aşyrmak üçin dini nykap hökmünde peýdalanýarlar?
2. Ekstremistler, terroristler we missionerler kimler? Olaryň esasy maksatlary näme diýip pikir edýärsiňiz?
3. Medeni-ruhy durmuşa howplar adamzadyň kemala gelmegine nähili derejede täsir görkezýär?
4. Haçan adam aňynda boşluk peýda bolýar? Boşluk peýda bolmazlygy üçin nämeler etmeli? Pikirleriňizi esaslandyryň.

Netije üçin

Soňky ýyllarda Ýewraziýa materiginiň we Afrikanyň döwletlerinde jemgyýetçilik-syýasy ýagdaýa ýaramaz täsir edýän ekstremist we terrorist guramalarynyň işjeñleşmegine gözegçilik edilýär. Muny aşakdaky ýaly düşündirmek mümkin.

Dürli dinleriň wekilleriniň arasynda	Hindistanda Musulmanlar, Hindiler we Sikhler, Mýanmadaky musulmanlar we buddistleriň
Bir dine ynanýanlaryň arasynda	Pakistan, Owganystan, Yrakda we Sudanda
Jedelli gatnaşyklar, dünýewi sistema garşy göreş	Siriýa, Yrak,
Halkara derejesindäki gapma-garşylyklar	«Al-Kanun», «Al-jihad al-yslamy» we «Hizbullah» guramalary

Medeni-ruhy hazynasyndan

Dünýä dinleri adamzady ýagşylyga we parahatçylyga, hemişe asyl adam häsiýetlerini gorap saklamaga wagyz edip gelýär.

Döredijilik işi

1. Dini we halkara derejesinde hoşniyetli adamda nähili häsiyetleri bolmaly? Sen özüni hoşniyetli adam diýip hasaplaýarsyňmy? Pikiriňizi esaslandyryň.
2. «Jemgyýetdäki weýran edijilik diniň özenini düşünmezlik, watanyň taryhyny bilmezlik, maşgalasyna we jemgyýetine wepalylygynyň ýoklugy sebäpli gelip çykýar» diýen pikire näçe derejede goşulýarsyňyz? Adam dürli weýran ediji erbetliklerden gaça durmak üçin onda nähili häsiyetleri bolmaly? Şeýle häsiyetlere we weýran ediji pikirler azyndan 20 sany mysal getirň.

3. Teksti üns bilen okaň.
Ondaky halkymyzdaky ozal-dan geýän hoşniyetlilik däpleri barada pikirleriňizi aýdyň:

Özbekistan köp milletli we köp dinli ýurt. Häzirki günümüzde 130-dan gowrak millet we etnik toparyň wekilleri bir maşgalanyň çagalary ýaly yllaşykda we sazlaşykda ýaşaýarlar. Bu meselede, şübhesiz, ozaldan bäri halkymyza mahsus bolup gelýän hoşniyetlilik däpleri möhüm orun tutýar.

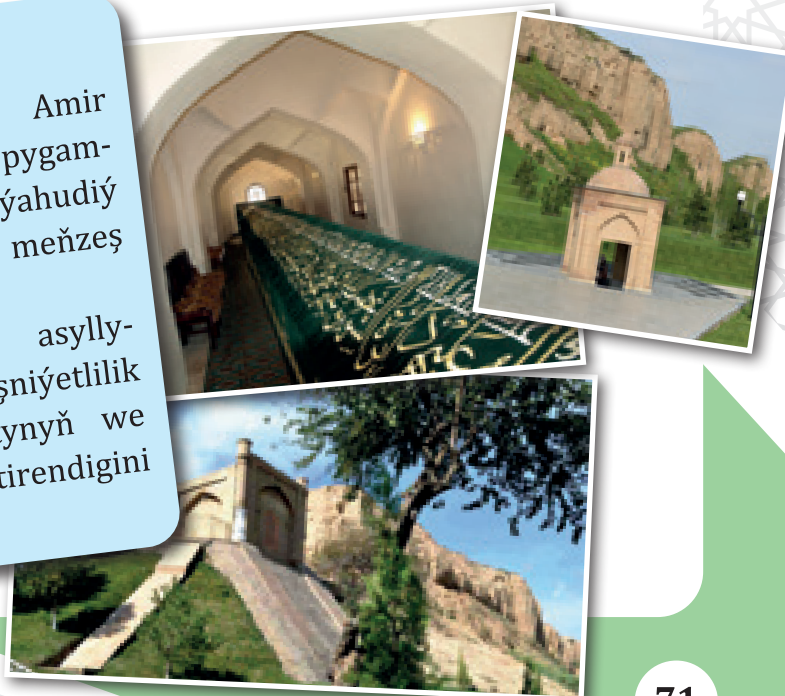
Gowy häsiyetler	Weýran ediji pikirler:
bilim almak,	terrorizm,
maşgalasyny, mähellesini we ýurtdaşlaryny gadyrlamak...	ekstremizm...
...	...

Netije üçin

Samarkand şäherinde beýik Amir Timuryň döwründe gurlan Doniyol pygamberiň gubury yslam, hristian we ýahudiý dininiň wekilleri tarapyndan bir meňzeş hormatlanýar ...

Şu ýeke-täk mysalyň özi asyllylyk, çydamlylyk we hakyky hoşniyetlilik häsiyetleri halkymyzyň tebigatynyň we mentalitetiniň esasyny emele getirendigini görkezýär.

III bap. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

Netije için

Özüni Yslam ady bilen baglanyşdyrýan ekstremist guramalaryň talaplary:

- dünýewilik ýörelgesine ýiti garşy çykyp döwlet we jemgyýet için barlyşyksyz mynasybeti saklamak bilen «halyfalyk» gurmak;
- diniň döwletden aýrylmagyny inkär etmek we jemgyýetiň ähli agzalaryndan dini talaplara laýyklykda ýaşamaga çagyrmak;
- Yslam dinini dünýäniň beýleki jemgyýetlerine garşy goýmak;
- öz maksatlaryna ýetmek için döwletde we jemgyýetde syýasy we sosial durnuklylygy ýok etmäge seredilen çärelerini geçirmek;
- Öz pikirlerine eýermeýän musulmanlary dinden çykanlykda, «kapyr»lykda aýyplamak;
- mertebeli yslam alymlaryna töhmet atmak, abraýyndan düşürmek, olara diýdimzorlyk we kast etmek;
- terrorçylyk usullaryny peýdalanmak arkaly öz maksatlaryna ýetmek;
- musulman dünýäsindäki energiýa çeşmeleriniň dolanyşygyny öz dolandyryşygyna geçirmek;
- Sünnüler bilen şaýylaryň arasyndaky gapma-garşylyklary döwletara gatnaşyklaryna çykarmak we bikanun ýaragly güýçlerine goldaw bermek.

Döredijilik işi

1. Ýokardaky teksti üns bilen okaň. Bu sanawa ýene nämeleri goşardyňyz?
 2. Ekstremistik pikirleriň täsirinden gaça durmak için nämelere üns bermeli? Maslahatlaryňyzy paýlaşyň.
 3. Ekstremist hereketlere garşy nähili düzgünli resminamalary bilýärsiňiz? Raýatlar näçe ýaşdan beýle jenaýatlaryň subýekti bolup bilerler?
 4. Aşakda berlen kanunçylyk resminamasyndan alnan maddany tema bilen baglanyşdyryp düşündürmäge synanyşyň.
- Özbekistan Respublikasynyň çäginde islendik ekstremist hereketleriň görnüşlerini gadagan edýär.

Özbekistan Respublikasynyň «Ekstremizme garşy göreş barada»ky kanunyň 6-njy maddasy

5. Toparlara bölüniň. Özbekistan her hili görnüşdäki hiç bir dawa-jenjele goşulmazlyk, weýran ediji pikirleri goldamazlyk, parahatçylygyň tarapdary bolmak, dini hoşniýetlilik öňe sürmek ýaly haýsy halkara resminamalara goşulan? Resmi saýtlaryndan peýdalanyp maglumat beriň.

A. 2018-nji ýylyň 12-nji dekabrynda Özbekistanyň Prezidentiniň tagallasy bilen BMG-nyň Baş Assambleýasy tarapyndan kabul edilen «Aň-bilim we dini hoşniýetlilik» ýörite rezolýutsiýasy.

B. ...

Bilýärsiňizmi?

Terrorçylygy wagyz etmek; terrorçy toparlary we guramalary döretmek we olaryň ýöredilmegi; terrorçylyk işlerine gatnaşýan daşary ýurt raýatlary we Özbekistan Respublikasyna raýatlygy bolmadyk şahslaryň girmegi; meýilleşdirilen ýa-da edilen terrorçylyk hereketleri barada maglumatlary we faktlary gizlemek gadagandyr.

Özbekistan Respublikasynyň «Terrorçylyga garşy göreş barada»ky kanunyň 5-nji maddasy

Taryha nazar

Adalatly çözügüt: urşyň öňi alyndy

605-nji ýylda Kábäniň durky täzelenýän prosesinde taýpalaryň arasynda «Hajar al-Aswad» («Gara daş»)y öz ýerine goýmak barada dawa boldy. Bu dawa çynlakaý äheňde söweş derejesine ýetdi. Bu meselä Muhammet (s.a.w.) adalatly çözügüt tapdy.

Ol şahs bir matany ýere saldy-da, oňa: «Hajarul Aswad»y salyp taýpalaryň baştutanlaryna matanyň gyrasyndan tutup, deň derejede galdyrmagy buýurdy.

Olar daşy şeýdip göterdiler we öz ýerine goýdylar. Ähli düşünişmezlikler dessine tamamlandy, hemmesi adalatly çözügütten razy boldy. «Al-Amin adalatly, akylyly karar kabul etdi» – diýdiler.

Döredijilik işi

1. Adalatly kararyň nämeden ybarat bolandygyny düşündiriň.
2. Bu wakany raýdaşlyk, deňlik, meselelerini parahatçylykly ýol bilen çözmek ýaly ýörelgeler bilen baglanyşdyryň.

III баp. Социал улгам: Мўмкинчиликлар we howплар

Билýарсиñизми?

Мағлуматларга гóрә, ýер ýüzünde 10 мўñден гow-
рак terrorчылыклы hereketлер ýүзе
чыкarylýар. 70 мўñден гowрак адам
şeýле hereketлерини netijesinde ýaşaýsyn-
дан biwagt öлüm tapýар, we olaryñ
80%-ini ýaş çagalar eýeleýär. Dünýä
boýunça 500-den гowрак terror
guramasy бар.

Netije үчин

Özbeğistan Respublikasynyñ konstitusiyasynda we kanunlarynda milletine, diline we dinine garamazdan, ähli raýatlaryñ hukuklary deñ we azatlyklary kepillendirilip goýlandyr. Olara öz milli medeniyetini, döp-dessurlaryny, adatlaryny gorap saklamaklary үчин hemmetaraplaýyn mўmкинчиликлер dōredilendir.

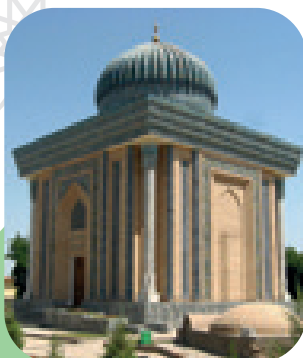
Dōredijilik işi

1. Raýatlaryñ hukuklarynyñ deñligini we azatlyklaryny kepillendirmekde nähili işler alnyp barylýар?

2. Raýatlar milli medeniyetini, döp-dessurlaryny we adatlaryny durmuşa geçirmekde nähili jogapkärçilikleri öz boýunlaryna almaly? Özbeğistan Respublikasynyñ Konstitusiyа we kanunlaryna esaslanyp pikiriñizi esaslandyryñ.

Билýарсиñизми?

Beýik alym Abu Mansur Moturidiýniñ eserlerinde (870-944) dini hoşniyetlilik, ähli dinlere bir meñzeş hormat etmeklik öwredilen.

Onuñ Kuranyñ düşündirişligine bagyşlanan, Yslam dñýäsinde meşhurlyk gazanan «Ta'vilotu ahlus sunna» («Tawilotu ahlus sünnä») eserindäki «Haj» süresiniñ 40-njy aýatynyñ düşündirişinde: «Çerkowlary we sinagoglary weýran etmek gadagandyr. Şonuñ үчин hem musulman ýurtlarynda olar şu wagta çenli saklanyp galypdyr. Bu meselede alymlaryñ arasynda düşünişmezlik ýokdyr», diýilýär.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Haçan gara baýdaklary göreniňizde öýüňizden çykmaň. Elleriňizi we aýaklaryňyzy gymyldatmaň. Soň bolsa ejiz bir taýpa gelýär. Ol üns bermäge laýyk däl. Olaryň ýürekleri demriň poslamasy ýalydyr. Olar mal-mülk eýeleridir. Andyny hem, wadalaryny-da hormat etmeýärler. Hak ýoluna çagyýarlar, ýöne aslynda özläriniň hakdan habarlary ýok. Atlary lakamlaryndan ybarat. Garyndaşlary bolsa oba we şäherlerdir. Saçlary aýallaryň saçlary ýaly uzyn asylyp durýar. Olar soňuna baryp ylalaşmaýarlar we hakykat öz kararyny tapýar.

Ali ibn Abu Tolib

Döredijilik işi

1. Suratlara esaslanyp ekstremizmi we terrorçylygy teswirläň.
2. Aýallary we çagalary bu ýagdaýa salýanlaryň hereketleri ähliumumy we dini gymmatlyklara laýyk gelýärmi?
3. Şeýle ýagdaýlaryň önüni almak üçin nämelere üns bermeli? Sizden näme talap edilýär?
4. Ekstremizme, terrorçylyga we missionerligiň weýran ediji pikirlerini mahabatlanyrmak we dünýä jemgyýetine ýetirýän zyýany barada görkezme taýýarlaň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Eger okasaň-da oýlamasaň bulaşarsyň. Eger oýlasaň-da okamasaň şübhe gümanyň astynda galarsyň.

Konfusiý

Oňyn netije çykarmak

1. Näme üçin halkara terrorizm biziň döwrümiziň häzirki global meselelerinden birine öwrüldi?
2. Diniň nykabyndaky ekstremizmiň esasy aýratynlyklary nämelerden ybarat?
3. Jemgyýeti her hili weýran ediji pikirleriň täsirinden goramak üçin nähili teklipleri bererdiniz?
4. Ruhy gymmatlyklary gorap saklamak üçin näme etmeli?

III bap. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

18-19-NJY TEMA. JAHYLLYGA GARŞY AÑ-BILIM

Işjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Sosial ulgamy çeşmeleri bilen nähili işlemelidigini bilýärsiňizmi?
2. Adam aňynda haçan boşluk peýda bolup biler we onuň ýüze çykmazlygy üçin näme etmeli?
3. Dürli görnüşdäki ideologiki taýdan weýran ediji pikirler nämeler girýär we olar nähili peýda bolýar?
4. Adam aň-bilimli, medeniýetli bolmagy üçin haýsy häsiýetlere eýe bolmaly?
5. Jahyllygyň ýaramaz netijeleri nähili sebäplere getirýär?

Netije üçin

... Aň-bilimli, millet batyr bolar. Batyrlyk kalbyň jesurlygyndan, ruhuň saglygyndan ybaratdyr. Bilimden, ylymdan we medeniýetden mahrum millet nadanlygyň dyrnaklarynyň arasynda hamyr ýaly ezilen ýaly, häsiýetiniň çuňlugynda öz nebsiniň ýakasyny boşadyp bilmez... Sebäp, nadanlyk we gorkunç garyplykdan we mätäçlikden hasam beter betbagtçylykdyr.

Abdulla Awlany

Döredijilik işi

1. Jemgyýet aň-düşünjesiz ösýärmi? Taryhdan şuna meňzeş mysallar getirň.
2. «Eger jemgyýetde sowatsyzlyk we nadanlyk bar bolsa, ol ýerde gadyr-gymmatlyklar ýitirilýär, adamlaryň arasynda mähir, hoşniýetlilik, medeni-ruhy medeniýet öz many-mazmuny ýitirýär. Netijede, şeýle jemgyýet ösüşden galýar» diýen pikiri Abdulla Awlanynyň ýokardaky sözleri bilen baglanyşdyryň. Siziň pikiriňize nadanlygyň çeşmesi näme?
3. «Bilim we öz hünärini pugta bilen, ýaşlar näçe köp bolsa, sonça-da döwletiň asuda-parahatçylygy, dünýä derejesinde tutýan orny, at-abraýy, jemgyýetiň abadançylygy ýokarlanar» – diýen pikiri tema bilen baglanyşdyryp düşündiriň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Adamyň ähli bagty üçin iki zat zerur: birinjisi bilim, ikinjisi-emel. Adamyň bagtly bolmagy üçin diňe ylym ýeterlik däl, belkide adam biliminiň kömegi bilen bedeni we ruhuny terbiýelemäge borçludyr.

Ymam Gazoliy

Hekaýa

Bir gije Aýýub ybadat edip, gözünden şem ýaly göz ýaş döküp otyrды. Ol monjuk ýaly göz ýaş deňize gark bolup, köýüp-ýanmakda şeme meňzeşdi. Hilwatda bir burçy özüne mesgen edinen, göýä bir gutujygyň içinden iň täze dür orun alan ýalydy.

Şol gije bir jübi ogrusy öýüne çukurjyk gazyp başlady. Gijesi bilen ýer astyny oýup, ýol ýasap çykanda öýde bir adamyň kellesini gördi. Aýýub hem ony düşüniп, hiç zat diýmedi; ybadatyny dowam edip, muny özüne çekmedi. Ogrы bolsa şol deşigiň içinden çykyp, öýden näme tapsa, hem-mesini jemläp, näçesini göterip bilýän bolsa, deň ölçäp, arkasyna berk edip daňdy. Çukura girjek bolanynda, deşik kiçi, ýuk bolsa ululygyndan oňa syg-mady. «Syçan hininiň darlygyndan gaharlanyp guýrugyna düwün daňdy» (diýen gep bar). Onuň gynanýandygyny Aýýub görüp ýerinden turdy-da, gapyny açyp, ýol görkezdi:

– Ýüküň uly bolup gidipdir, deşigiň bolsa kiçi. Çykaý, ine, gapy açyk.

Ogrы näçe aldaw görkezen bolsa, şeyх оňa şol görnüşde ýol görkezdi. Adam birine şeýle ýol görkezenden soň, ol beýle ýoldan çete çykmagy mümkinmi?! Bu ýagdaý ogryny ejizlendirdi, agyr ýük bolsa boýnuny egdi. Bedenini bir ot ýandyryp dert berdi, ondan asmanyň hem gyzzyr-masy ýokarlandy. Egnindäki ýüki şu oda taşlap, öz bedeniniň yüküni-de köýdürmäge taýýardy. Agyry güýçlenýärdi, utanç hasam artýardy. Gyky-lyk edip, sil ýaly göz ýaş dökdi. Şeýhyň aýagyna kellesini urdy. Şeýhyň gowlygy, günäsini geçeni ony haýran galdyrdy, rehimpliliginiň ýüki bolsa bedenini gowşatdy. Şeýх rehim edip onuň gözündäki ýaşy süpürdi, hor-mat görkezip kellesini ýerden galdyrdy...

Alyşir Nowaýy, «Haýran ul-abrar»dan

Döredijilik işi

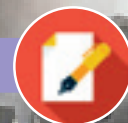
1. «Bir adam nadanlyk ýoluna girse we ony çalt düşüniп ýetse, onuň agyry ýeňleýär» diýen pikiri tekste baglap düşündirip beriň.

2. Dogry ýoldaky adamy ýolundan azaşdyrmak kyn bolýar, ýöne egri ýoldaky adamy dogry ýola salmak aňsatmy ýa-da kyn? Pikriňizi esaslandyryň.

3. Egri ýoldan dogry ýola geçmek jesurlyk, erk, tutanýer-liligiň orny nähili bolýar?

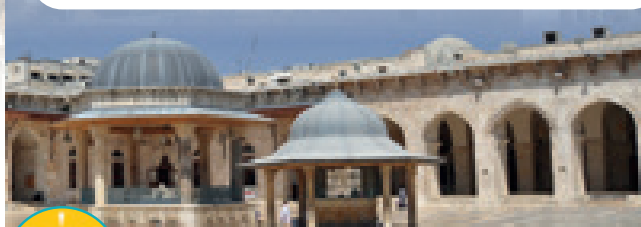
III баp. Соsиал улгам: Мўмкинчиликлер we howплар

Netije ўчин

2013-nji ўylyň aprelinde Yrakda дўредилен Yrak we Bagdat yslam дўwleti (YBYD) tarapyndan соўкы ўyllарда 10 мўnden гowрак terrorўчы-lykly hўўўmler amala аўryлды. YBYD terror гuramasy onўň pikirlerini goldamaўanlaryň janlaryna kast etmeklige ўenli bardylar. Mysal ўчин, 2014-nji ўylyň 14-nji iўunynda YBYD agzalary pikirlerini goldamadyk 12 sany alymy Mosul ўāherindāki «Al-Isra» metjidiniň ўanynda halkyň оnўnde оldўrdiler.

Siriўa: 2013-nji ўyla ўenli

Siriўa: hāzir

Dўredijilik iўi

1. Aўakdaky tekste adam hukuklaryny goramak bilen baglanyўykly hāsiўetlere ўns beriň.

2. «Eў adamlar! Her bir jenaўatўy оў gўnāsi ўчин diňe оzi jogapkārdir. Haўsydyr bir jenaўatўynyň gўnāsi ўчин onўň hiў bir nesli jezalandyrylmaz ...». jўmlesi Őzbegistan Respublikasynyň Jenaўat kodeksiniň 9-njy maddasynyň dўzgўnleri bilen deňeўdiriň.

3. YBYD-nyň alyp barўan iўleri аўakda berlen tekstiň manysyna nāderejede ters gelўāndigi hakda pikirleniň.

«Wyda wagzy»ndan

«Eў adamlar!... Bu gўnўñiz (gurbanlyk gўni) nāhili mukaddes bolsa, bu ўāherimiz nāhili mukaddes bolsa, janyňyz we mal-mўlkўñizde ўeўle mukaddesdir. Olara garўy edilen islendik agressiўa haramdyr.

Aklyňyzy ўygyň! Biliň, hiў we hiў Haўan menden соň kōne azaўma gaўdyp, biri-biriñiziñ boўnuňyzy kesmāň!...

Kōne nadanlyk dōwrўnden galan āhli gan dawalary umuman ўok edildi. Kimiñdir ўanynda bir amanat bar bolsa, ony eўesine gaўтарыp bersin.

Eў adamlar! Aўallaryň hukuklaryna hormat goўuň. Olar bilen māhir muhabbetli gatnaўykda boluň. Olaryň hukuklary barada Alladan gorkuň. Aўallar size Allanyň amanatydyr...».

Hijri 10-njy ўylyň 9-njy zulhijesi, (milady 632-nji ўylyň 8-nji marty)

Netije üçin

Musulman eli we dilinden başga birine zyýan zeper ýetmeýän adamdyr. Mukaddes kitaplarda uruş çykarmak ýolundaky dildüwşikler hem, erbet jenaýat hasaplanypdyr.

Dünýä dinlerinde sütem, jellatlyk, adam öldürmek ýazgarylýar, tersine mähriban, parahatçylykly, adamkärçilikli, rehimli bolmaga çagyrylýar.

Döredijilik işi

Jümläni okaň. Ondaky «pitne» sözüne nähili düşünyärsiňiz, bu düşüňjä öz garaýşyňyzy beýan ediň (pitne – aldaw, parahat ilatyň arasynda dawa-jenjel çykarmak).

Pitne adam öldürmekden hem, has uly günädir.

Kurany Kerim, Bakara süresi, 217-nji aýatdan

Bilýärsiňizmi?

Milli, jynsy, etnik ýa-da dini dawalary öjükdmek

Milli, jynsy, etnik ýa-da dini dawalary öňe sürýän materiallary paýlaşmak maksadynda taýýarlamak, saklamak ýa-da paýlamak, şeýle hereketler üçin administratiw jeza berlenden soň amala aşyrylan bolsa,

– esas hasaplama mukdaryndan alty ýüz esse jerime ýa-da üç ýyla çenli ahlak taýdan düzediş işi ýa-da bir ýyldan üç ýyla çenli azatlygy çäklendirmek, ýagny üç ýyla çenli azatlykdan mahrum etmek bilen jezalandyrylar.

Millettine, jynsyna, etnik ýa-da dinine baglylykda ilat toparlary bilen baglanyşykly dawa, sabysyzlygy ýa-da düşünişmezligi öjükdmek maksady bilen milli at-abraýyny we gadyr-gymmatyny kemsitmäge, dini ynanjyna ýa-da ateizme, raýatlaryň duýgularyny kemsitmäge seredilen kastdan edilen hereketler, şeýlede milliligine, millettine, jynsyna, dinine ýa-da etnik baglylygy ýa-da dine bolan garaýşyna seredip, raýatlaryň hukuklaryny göni ýa-da gönüden-göni çäklendirmek ýagny olara göni ýa-da gytaklaýyn mümkinçilikleri bermek,

– Iki ýyldan baş ýyla çenli azatlygyň çäklendirilmegi ýagny baş ýyla çenli azatlykdan mahrum etmek bilen jezalandyrylýar.

Bu maddanyň birinji ýa-da ikinji bölümünde göz öňünde tutulan hereketler:

a) beýleki adamlaryň durmuşy üçin howply görnüşde;

III bap. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

- b) agyr beden şikeslerini edende;
- c) raýatlary ýaşayan ýerlerinden zor bilen göçürilen ýagdaýynda;
- d) wezipeli adam tarapyndan;
- d) önünden dildüwşük eden birnäçe şahslaryň topary tarapyndan amala aşyrylan bolsa, – baş ýyldan on ýyla çenli azatlykdan mahrum etmek bilen jezalandyrylýar.

*Özbekistan Respublikasy
Jenaýat kodeksiniň 156-njy maddasy*

Netije üçin

Berlen teksti okaň. Urşuň nähili sebäplere getirýänligi barada netije çykaryň.

Uruşda ýeňiji we bagtly patyşa, ýeňiji we bagtly goşun, ýeňiji we bagtly döwlet, ýeňiji we bagtly ulgam bolmagy mümkin. Emma ýeňiji we bagtly adam bolmaýar. Sebäbi uruş adamy-adam öldürmäge mejbur edýär. Adam öldüren, adam bolsa hiç Haçan bagtly bolmaz.

*Ötkir Haşimow, «Daftar hoshiyasidagi bitiklar»
(«Depder çarçuwasyndaky ýazgylar»)*dan

Bilýärsiňizmi?

2021-nji ýylda Ýaponiýada 53-nji halkara himiýa olimpiadasynda Özbekistanyň milli ýygynyndysynyň agzalary 1 altyn medal hem-de 3 bronza medal gazandy:

Sobirjon Amanow – Daşkent pediatriýa lukmançylygy instituty Akademiki liseýiniň okuwçysy, altyn medal;

Firdaws Sobirow – Buhara şäheriniň 35-nji mekdebiniň okuwçysy, bronza medal;

Durdona Muhtorhojaýewa – Abu Ali ibn Sina atly ýaş biolog we himiýa mekdep-internat okuwçysy, bronza medal;

Ikromiddin Baýmahammadow – Abu Ali ibn Sina atly ýaş biologlar we himiýaçylar mekdep-internat okuwçysy, bronza medal.

Döredijilik işi

1. Deň-duşlaryňyzyň üstünliklerini nadanlyga garşy öwüt bilen deňeşdirmek mümkinmi?
2. Jahyllyga garşy siz nähili göreşip bilersiňiz?
3. Bilimleriňizi we başarnyklaryňyzy artdyrmak üçin nähili hereketler edýärsiňiz?
4. Nadanlyga garşy göreşmek üçin diňe bilimiň özi ýeterlik bolarmy? Näme üçin? Pikiriňizi esaslandyryň.

Netije üçin

Baba we agtygyň sorag-jogaby:

- Babajan, aýdyň hany, nämeler adamy nadanlyga eltýär?
- Olar esasan üç sany: ylymsyzlyk, sabysyzlyk we agressiwlik.
- Olaryň ýaramaz netijeleri nähili?
- Ylymsyzlyk adamda umydsyzlyk, ertirki güne ynamsyzlyk tohumyny köpeldýär.

Sabysyzlyk, ýagny baryna şükran etmezlik, öz ykbalyndan nalaýan yn-sanyň halk, il-ýurdyň nazaryndan galmaga sebäb bolýar. We ahyrynda, üçün-jisi, başgalaryň hakyna el degirip, heddinden aşmagydyr.

Döredijilik işi

1. Durmuşuňyza nähili informasion gorky ýa-da howp täsir etmegi müm-kinmi?

Jogabyňyzy esaslandyryň.

2. Sosial ulgamy çeşmeleri bilen işlemegiň artykmaçlyklary nämede diýip oýlaýarsyňyz?

3. Telegram ulgamy arkaly «Işiniň gowy bolmagyny isleseňiz, bu habary on sany adama iberiň, ýogsam...» diýen habary aldyňyz. Bu habar we ýumuşa nähili mynasybet bildirýarsiňiz?

4. Maliýe galplygy barada eşitdiňizmi? Sosial ulgamlar arkaly ýaýrap barýan beýle ýagdaýa mynasybetiňiz nähili?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Parahatçylyk goldawy bolan dil bir agyz söz bilen ýüzläp kyn düwüni çözüp bilýär. Biwagt aýdylan dildüwşik öjükdiriji söz bolsa sözleýjiniň zyýanyna işleýär.

Hajy Samandar Termiziý

Döredijilik işi

1. Aşakdaky berlen teksti derňäň.

Köpden bäri bir-biri bilen duşuşmadyk Adham we Anwar atly dostlar duşuşdylar. Adham dostuna şu ýakyn aralykda ykjam milli tagamlar aşhanasy bardygyny, sosial ulgamy hem mugtlygyny aýdyp, dostuny bilelikde günor-tanlyga teklipt etdi. Olaryň arassa geýnen aşhana işçisi garşy aldy. Adham aşhana işçisinden sosial ulgamy ýakyp bermegini sorady. Telefonlar dünýa habarlary ulgamyna birikdi. Sargalan nahar-da geldi. Her iki dost hem na-har wagtynda telefonlaryna iberilen suratlara seretmek, anekdotlary oka-mak bilen meşgul dylar. Telefon bilen meşgul bolup, iýmegi ýatdan

III бап. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

çykardylar. Olar naharlanyp bolup, daşary çykanlarynda, telefon belgileri-ni ýazyp, aldylar we biri-birine telegram ulgamy arkaly habarlaşyp durma-ga razylaşdylar ...

2. Ýakynlaryňyz bilen duşuşanyňyzda siz hem şeýle edýärsiňizmi?

3. Häzirki zaman sosial ulgamlaryndan gelýän habarlar we maglumatlar ýaşlary nä derejede nadanlyga eýerip biler?

4. Bu hekaýada haýsy gymmatlyklar unudylyp barylýanlygy beýan edilen?

5. Bilimiňiz bilen her dürli nadanlygyň görnüşlerine garşy durup biler-siňizmi? Nädip?

Bilýärsiňizmi?

Eger adam öz özbaşdak pikiri, garaşsyz ynançlary, özi daýanýan kes-gitli milli gymmatlyklary, döredijilikli dünýägaraýşy, erki güýçli bolmasa, dürli erbet niýetli ideologiýalaryň basymyna, basyşyna garşy durmak-lygy kyn bolar. Munuň ýaly aç-açan ýa-da gizlin hüjümlerden diňe ýokary aň-bilimli, ruhy adamlar akyl bilen garşy durup bilerler.

**Ýatdan çykarmaň !!!
Ekstremizm we terrorçylyk din saýlamaýar.**

Medeni-ruhy hazynasyndan

Ýaşlaryň aňynda haýsy keýpiň agdyklyk edýändigini aýtsaň, indiki nesliň tebigatynyň nähili boljakdygyny aýdyp bereýin.

Edmund Berk, Irlandiýaly syýasatçy

Oňyn netije çykarmak

1. Jahyllyga garşy göreşmek üçin aň-bilimden başga ýene nähili güýçler bar?

2. «Jahyllyk jemgyýeti weýran etmek howpuna getirjek iň ýiti ýaragdyr» – diýen pikire nähili seredýärsiňiz?

3. Jemgyýeti dürli görnüşli nadanlygyň ähli görnüşlerinden goramak üçin nähili ýol tutardyňyz?

4. Terrorizmiň jemgyýete howpy nämelerde beýan bolýar?

5. Ýurdumyzyň kanunçylygynda ekstremist ýa-da terrorçylyk hereketle-rini amala aşyrandyklary üçin nähili jeza çäreleri bar?

20-NJI TEMA. HOWPSUZ MEDIA UMMANY

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Howpsuzlyk näme? Oňa nähili düşünyärsiňiz?
2. Howp nirede ýa-da haçan we nähili görnüşde bolup biler?
3. «Durmuş elimiziň aýasynyň içinde ýerleşen» sözlemine derňäň.
4. Sosial ulgamy siziň durmuşyňyzda nähili rol oýnaýar?
5. Howpsuz media ummany diýende nämä düşünyärsiňiz?
6. Ýalan maglumatlary ýaýratmak mümkinmi? Ol nähili netijelere getirýär?

Döredijilik işi

1. Ýoldaşyňyz bilen özara 3 maglumatlary paýlaşyň (özüňiz baradaky maglumatyň birini nädogry aýdyň).

Mugallym görkezen okuwçy barada partadaşy maglumat berýär we maglumatlaryň dogrulygyny tassyklaýar. Haýsy maglumatyň ýalandygyny tapýar.

Mysal üçin: ýaşy, geljekki hünäri hakda maglumat. Galan okuwçylar maglumatlaryň näçe derejede dogrudygyny kesgitläp barýarlar.

Netije üçin

«Ýetip geldik»

Andijan sebitiniň Balykçy etrabyndaky «Akkurgan» metjidiniň ymamy Rustamjan mugallym Hamidow görelde işi üçin köpçüligiň alkyşyny gazanandyr. Ol hemaýatkär maddy serişdelerini ýygyp, köpläp ýetimi we ekleýjilerini ýitiren çagalaryň maddy goldawyndan habar alyp durýardy. 2021-nji ýylyň 28-nji iýulynda Rustamjan mugallymyň şahsy «Facebook» sahypasynda «Biz geldik» sözbaşy bilen wideo ýerleşdirildi.

Wideo görä, käbir adamlar YouTube, Instagram, Telegram ýaly sosial ulgamlarda «Rustamjan domla» ady bilen kanal açyp, dürl reklamalar çykaryp, haýyr-sahawat bahanasy bilen pul gazanmaga synanyşypdyrlar.

Maglumatlara görä, 170-den gowrak şeýle «haýyr-sahawat kanallary» bar diýilýär. Şonuň üçin Rustamjan mugallym bu ýagşy işi maddy we ruhy taýdan goldan hemaýatkärlere minnetdarlyk bildirip bu işiniň bes edendigini habar berdi.

III бап. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

Döredijilik işi

1. «Adamlaryň mätäçliginden we bimarlaryň keselliginden peýdalanyň «baýlyk gazanmak» diýende nämäni düşüňärsiňiz? Şeýle nädogry hereketleriň netijeleri nämelere sebäp bolup biler?
2. Galp ýol bilen pul gazanmaklyga kanunymyzda nähili jeza çäreleri belgilenen?

Netije üçin

Maglumatyň ýyldyrym tizliginde ýaýramagy, öz gezeginde dogry maglumatlary ýalalygyny tapawutlandyryp bilmezlik, dürli negatiw maglumatlaryň ýaýramagyna agressiw, zorluga ündeýän saýtlaryň peýda bolmagyna sebäp boldy.

Döredijilik işi

Kakasy aradan çykandan soň maşgalany dolandyrmak R. atly bir gyzyň başyna düşýär. Sosial ulgam arkaly S. atly bir aýal bilen tanyşýar. R.niň maşgala ýagdaýyndan habarly bolan S. oňa ýygy-ýygydan maddy goldaw bermegi adat edinýär. Belli bir wagtdan soň, S. oňa daşary ýurtda girdejili iş teklipe edýär we» Haçana çenli gynanyp ýöreyäň, men kömek edip daşary ýurda işlemäge iberen gyzlarymyň eýýäm maşyny bar» – diýdi, rehimlilik bilen.

R. kynçylyk çekýän maşgalasy – ejesine we doganlaryna kömek etjegini oýlap hiç ikerjiňlenip durman S.niň teklibine razy bolýar ...

1. Sosial medianyň üsti bilen aldanmagyň adam ykbalyna nähili ýaramaz täsirleri bolup biler?
2. «Adam söwdasy», maliýe galplygy ýaly sosial ulgamlarda giň ýaýran jenaýatyň önüni almak boýunça teklipleriňizi beýan ediň.

Bilýärsiňizmi?

Maglumat giňişliginde habarlaryň akymynyň artmagy bilen dogry we takyk çeşmeler kesgitlemek kynlaşýar. Şeýle ýagdaýlarda «feýk» ekeni diýen sözler eşidilýär. Feýk (iňlis. fake) «galp», «ýalan» – diýen manylary aňladýar. Şeýle maglumatlara hakykata gaty çalymdaş ýalan habarlar, özgerdilen suratlar, montaj edilen wideolar, sosialtorlarda beýleki adamlaryň (köplenç meşhurlaryň) adyndan açylan «galp akkauntlar» mysal bolup biler.

Bilýärsiñizmi?

Media bazarlarda öndüriji, maglumat (önüm) bilen üpjün ediji we sarp ediji gatnaşýar. Dörediji bu ideýanyň awtory – materiallary ýygnaýar, derňeýär, taýýarlaýar we iberýär; önüm (maglumat) – tekstde, belgilerde, suratlarda we nyşanlarda aňladylýan maglumatlar; iberýän (kanal) – maglumat geçiriji gurşaw (media); sarp ediji – maglumaty alyjy, öwreniji, peýdalanýan şahs.

Döredijilik işi

1. Depderiňizde aşakda berlen düşüňjeleriň media ummanynda emele gelme prosesiniň yzygiderliligini dogry ýerleşdiriň. Biz ýüzyň media umman howpsuz bolmagy üçin bu düşüňjeler nähili tertipde ýerleşdirilmeli?

2. Náme üçin edil şu tertipde ýerleşdiren-
digimizi esaslandyň
**Media mentalitet, Media immunitet,
Mediýa bilim, Media sowatlylyk.**

Medeni-ruhy hazynasyndan

Men jaýymyň gapylaryny we penjirelerini mäkäm gulplap oturyp bilemok. Sebäbi oňa arassa howa girip durmalydyr. Şol bir wagtyň özünde-de gapy we penjirelerimden giren howa tupan bolup, öýümi agdaryp, özümi ýykyp gidýän derejede-de açyp bilemok.

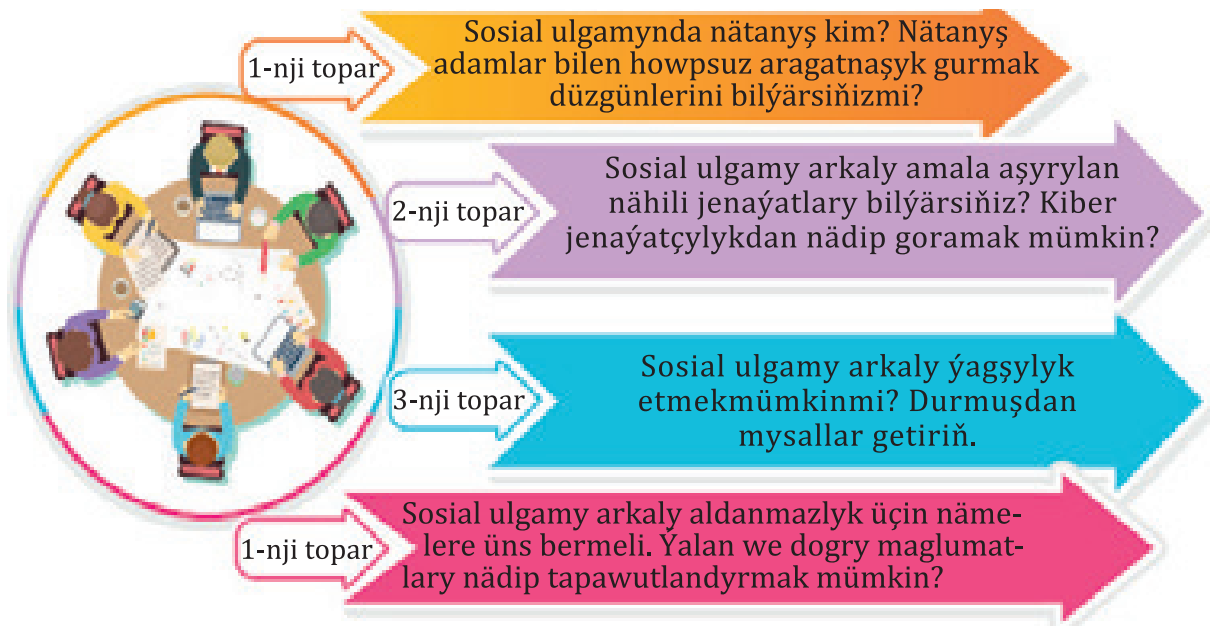
Mahatma Gandhi

III бап. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

Döredijilik işi

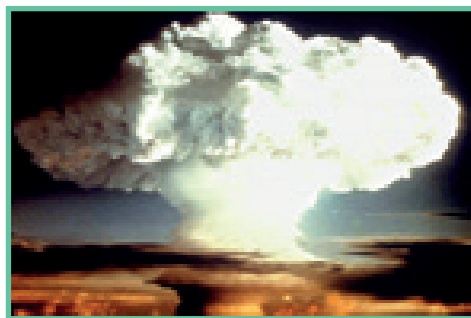
Aşakdaky meseläni dört topara bölünip ýerine ýetiriň.

Özbaşdak iş

Aşakdaky suratlara düşündiriş beriň. Bularyň haýsy biriniň täsiri we netijeleri uly ýitgilere getirýär. Näme üçin? Pikiriňizi esaslandyryň.

Oňyn netije çykarmak

1. Sosial ulgamlarda ýaýradylan galp habarlary saýlaň. Bu habar näme üçin galpdygyny görkezýän esaslary ýygnaň we derňäp onuň ýalandygyny subut ediň.
2. Ýalan habary tapmak üçin näme etmeli? Pikiriňizi esaslandyryň.
3. Siz howpsyz media ummanyndan öz gelejegiňiz, gowy maksatlaryňyz üçin nä derejede gerekli bolan maglumatlary alýarsyňyz?

21-NJI TEMA. GALP HABARLARYŇ AŇYRSYNDÄ NÄME BAR?

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Adam Haçan ynamly we ynamsyz, ýalan habarlary tapawutlandyryp biler? Onuň üçin nähili bilimleri bilmeli diýip pikir edýärsiňiz?
2. Beýik alym Alyşir Nowaýy: «Eger bilýän bolsaň sen, patyşa sen» – diýen gymmat bahaly paýhasyň manysy nämeden ybarat?
3. Bütün dünýäde jemgyýete çalt ýaýraýan maglumat akymynyň täsiri nähili geçýär? Pikiriňizi esaslandyryň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Akylly adamyň häsiýeti, ýalanlara ynanmaýandygynda, we özi hem ulanmaýandygydyr; aldanmaýar we aldamaýar; gowy sözleri eşidýär, özide gowy sözleýär, kezzaplyk etmeýär, akyllylar bilen geçýär; şübhelenmeýär, ýalandan gaça durýar.

Döredijilik işi

1. Aşakdaky pikire öz pikiriňizi beýan ediň.
Biz ýokary tehnologiýalar döwründe ýaşaýarys: islendik maglumat, özümüz üçin zerur maglumatlary gözlemek üçin islendik onlaýn çeşmeden has köp peýdalanýarys. Siziň pikiriňizçe bu maglumatlar nä derejede ynamly? Ony nädip anyklap bolar?
3. Sosial ulgamydaky maglumatlar ýygy-ýygdydan täzelenýär we biziň ondan peýdalanmagymyza hiç hili kynçylyk bolmaýar, ýöne onuň ygtybarlylygy ýokary diýip aýdyp bilerismi? Pikiriňizi esaslandyryň.

Netije üçin

Maglumat tehnologiýalary ösüp barýan ýagdaýynda maglumat howpsuzlygy şahsyýetiň, jemgyýetiň, döwletiň milli bähbitlerini üpjün etmekde möhüm ähmiýete eýedir. Jemgyýetiň milli bähbitleri ikinji derejeli diýip oýlaýan maglumat çeşmeleri öz ýaramaz maksatlaryna ýetmek üçin zorluk, wagşyçylyk hereketlerine sebäpçi bolýar. Şeýle maglumatlar halkara terrorçylyk guramalarynyň elinde esasy we gorkunç ýarag bolup hyzmat edýär.

1. Siziň pikiriňizçe munuň esasy sebäbi näme?
2. Ýalan maglumatlaryň pidasy bolmakdan nädip saklanyp bolýar?

III bab. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

Medeni-ruhy hazynasyndan

Nadanlygyň alamaty 3 sany: sözlese ýalan sözleýär, wada berse ýerine ýetirmeýär, amanat berilse haýynlyk edýär.

Hadysdan

Netije üçin

Ýaşlaryň syýasy aň-bilimi sowatlylygy ýokarlandyrmakda köpçülikleýin maglumat serişdeleriniň orny örän beýikdir. Olarda dürli hili ýaýlymlary döredip barmak, dünýäde alnyp barylýan syýasy-sosial özgerişler baradaky pikirleri öwrenmek, derňemek arkaly ýaşlarda maksadyny dogry ugrukdyryp barşynyň iň peýdaly ýoly hasaplanýar. Onda ýaşlar sosial ulgamy sahyalaryndan peýdalanmakda, resmi we ynamly saýtlardan köpräk peýdalanmaklary maslahat berilýär.

Häzirki wagtda oňyn maglumatlar bilen bir hatarda negatiw maglumatlary ýaşlaryň aňyna siňdirmek usullary we serişdeleri edil, sosial ulgamy arkaly amala aşyrylýar. Munuň oňünü almagyň diňe bir ýoly bar, ol giň dünýägaraýyşly pikirlenmekdir ýokary bilimli we terbiýeli bolmakdyr.

Döredijilik işi

Hormatly +998 93 25 nomer eýesi, sizi gutlaýarys! Siz «Baýyp git» oýnunyň ýeňiji boldyňyz! Sowgat – 300 000 som! Şu emaile hat ibermegiňizi soraýarys: ...@... com. Hat-da ýeňiji bolan günüňizi, telefon nomeriňizi, F.A.A.ny elbetde ýazyň we gerekli resminamalary: plastik karta, IIN, INPS nomerlerini hem iberiň. Doly maglumat üçin <http://...> da.

1. Şeýle habarlar sizede iberilenmi?
2. Beýle ýagdaýlarda nähili ýol tutmaly diýip oýlaýarsyňyz?
3. Özüňe degişli bolan maglumatlaryňyz bilen tanyşdyrmak gereklimi?
4. Şahsy maglumatlar kimlere we nirelere berilmegi mümkin?

Netije üçin

Häzirki günde okuwçylaryň hukuky medeniýetini şekillendirmek, olary dürli akymlardan goramak üçin, sosial ulgamy ulgamy arkaly girip gelýän dürli hili maglumat resminamalaryndan äge etmek esasy wezipe aýlandy.

Media medeniýete eýe bolup barmak medeni gymmatlyklar we ahlak normalaryny özleşdirmek esasynda adamlaryň bir-birine, maşgalasyna, toparyna, Watanyňa we bütin adamzat ykbalyna adamsöwde gatnaşyklaryny beýan edýär we jemgyýetiň ösüşine gowy täsir görkezýär.

Döredijilik işi

Aşakda berlen halypa we şägirt söhbedini tema manysyndan gelip çykyp esaslandyryň:

- Parasatly adamlar hemişe dogry sözleýärler. Onuň syry nämede halypa?
- Sebäbi ýalan sözlemek üçin olara mümkinçilik tapylmaýar.
- Onuň sebäbi nämede?
- Çünki, mümkinçilik tapmak üçin ýalan söz gözlemezler...

1. Eger adamlar akylyly, terbiýeli we aň-bilimli bolsa, olary galp habarlara ynandyryp bolarmy? Olar nähili ýagdaýda her dürli maglumatyň ynamly ýa-da galp ekenligini tapawutlandyryp blýärler?

2. Siz nätanyş kompýuterden peýdalandyňyz. Peýdalanylan penjirelerden çykmagy, ýagny öz profiliňiz we poçtaňyzy öçürmegi ýatdan çykardyňyz. Bu işiňiziň netijeleri nähili sebäplere alyp gelmegi mümkin?

III bap. Sosial ulgam: Mümkinçilikler we howplar

Galp habarlardan gaça durmak we ony ýaýradyjylaryň gurşawyna düşüp galmazlyk üçin aşakdaky kadalary amal etmek möhüm:

Mümkin boldugyndan gerekli maglumatlary almak üçin «.uz» domenindäki resmi saýtlara girmek:

Öwrenilýän maglumatyň awtoryna we ýaýradyjysyna üns beren ýagdaýynda, dogrulygyny anyklamak we tapawutlandyrmak:

Sosialulgamlarda nätanys adamlar bilen tanyşmazlyk, olara şahsy maglumatlar, telefon nomerleri we öý salgylaryny bermezlik:

Sosialulgamlar, mobil mesenjerlerden çeşmesi belli bolmadyk sosial wagyzlar, aýdymlar, dini wideolar, gyrgynçylykly wideo we ses ýazgylaryny göçürip almazlyk;

Ulgamdan peýdalanma prosesinde ýüze çykýan sorag we meseleler boýunça derrew ululara ýüz tutuň.

Döredijilik işi

1. Dürli habarlaryň arkasyndan nähili maksadlaryň ýatanlygy, ol diňe bir adamyň ösmegi däl, eýsem, jemgyýetiň ösüşinde gönüden-göni täsir edýänligi barada alymlarymyzyň haýsy eserlerinde we haýsy çeşmelerde getirilen?

2. Aşakdaky pikiri tema bilen baglanyşdyryp esaslandyrmaga synanyşyň. «Häzirki günde ýaýraýan galp habarlar sosial mediadaýaýradylýan dürli hili maglumatlar adamzady özara dawalar çuňlugyna alyp barýan, ruhy taýdan garyp bolmaklyga we ahyrynda ony uly betbagtçylyga getirýän täze «däpler»iň emele gelmegine getirýär»

3. Şu günki galp habarlary ýaýradýanlar kimler ýa-da maksatlary näme – diýip pikir edýärsiňiz?

Oňyn netije çykarmak

1. Häzirki wagtda barha meşhurlyk gazanan sosial ulgamy önümleri media önümleri ýaşlaryň ahlak medeniýetine nähili täsir edýär?

2. Ýaşlaryň pikirleniş gerimini sosial ulgamy arkaly gözegçilik edip bolarmy?

3. «Maglumat kimiň elinde bolsa şol dünýäni dolandyryýar» – diýen pikire nähili düşündirýärsiňiz? Pikiriňizi esaslandyryň.

IV BAP. ZÄHMETSÖÝERLIK, TELEKEÇILIK WE HÜNÄR BAŞARNYKLARY

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

22-NJI TEMA. BAGTLY DURMUŞYŇ ESASY

Işjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Her bir işiň esasy bardyr. Esasyň berk bolmagy – binanyň ... binýat bolýar. Nokatlaryň ýerine öz garaýyşlaryňyzy goýup pikiri dolduryň.
2. Siz bagtyň asyl manysyna nähili düşüňýärsiňiz? Bagtyň esasyny näme düzýär?
3. Parahatçylyk, asudalyk, saglyk, dogruçylyk, sabyr, şükür etmeklik sözlerini bagt bilen baglanyşdyryp görüň. Olaryň haýsysy bagtly durmuşyň esasyny düzýär?
4. Halal zăhmet diyende siz nämä düşüňýärsiňiz?
5. Zăhmeti bilen meşhur bolan şahslardan kimleri bilýärsiňiz?

Netije üçin

Gadymy döwürlerde bir adamyň üç ogly bar ekan. Wagt gelip, kakasynyň ölümi ýakynlaşanda, perzentlerine şeýle wesýet edipdir: «Uýkuny süýji edip uklaň, nahary süýji edip iýiň».

1. Siziň pikiriňizçe kakanyň wesýeti aslynda näme hakda bolupdyr?
2. Siziň pikiriňizçe, doganlar nähili ýol tutupdyrlar?

Uly, orta ýaşly oylan düşegiň üstünde oturyp: «Kakamyň aýdyşy ýaly ukuny süýji etmeli», «Kakamyň aýdyşy ýaly nahary süýji edip iýmeli» – diýip iýip-içip ýatypdyrlar.

Soňabaka doganlaryň iýmäge iýmiti, geýmäge eşikleri galman ejiz, naçar ýagdaýa düşüpdirler.

1. Uly we ortaljy ogullaryň hereketlerine nähili baha berýärsiňiz?

2. Üçünji ogly kakasynyň wesýetine nähili düşündi – diýip pikir edýärsiňiz?

3. Nāme üçin uly we ortanjy ogullar agyr ýagdaýa düşdiler?

4. «Úýkuny süýji edip uklaň, nahary süýji edip iýiň» – diýende ata nämäni göz öňünde tutupdyr?

İň kiçi oğly demirçilik kâri-
ni öwrenipdir. Ol işden halys
ýadap gelende, iýen gaty çöre-
gi we içen suwy gitdigiçe süý-
ji, ukusy bolsa süýji duýlup-
dyr. Munuň üstesine, döwleti
hem artypdyr ...

1. Nämə üçün çörək gaty hem bolsa körpe ogluna örän süýji duýlupdyr?

2. Atanyň nesihatyndan soň siz nähili ýol tutmaklygy maslahat bererdiniňiz?

3. Bagtly durmuşyň esasyňyň güýji şulara esaslanýar: halallyk, zähmet, sazlaşyk, adalat, aragatnaşyk, ... Boş ýerleri dolduryň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

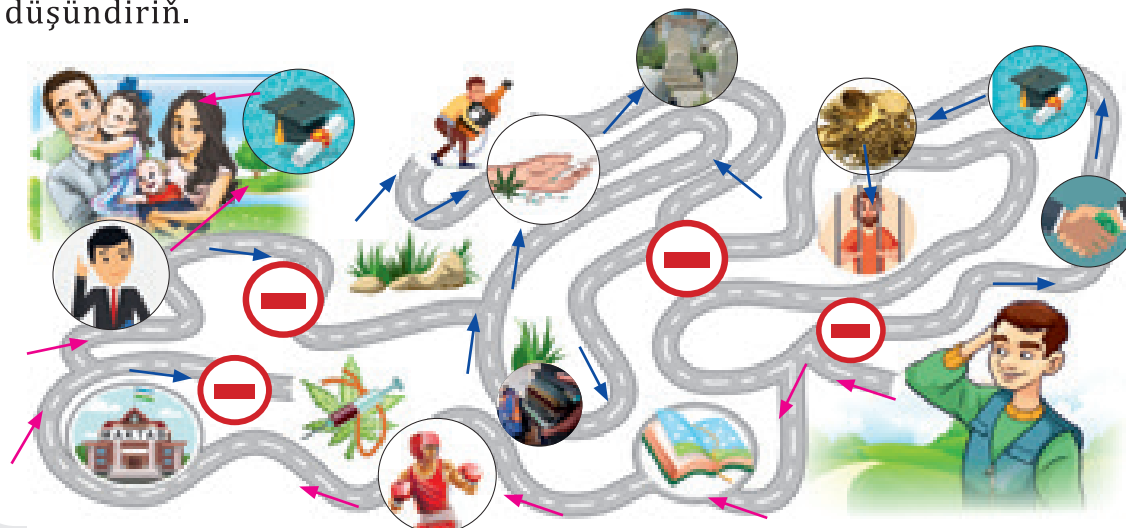
Owadan we many-mazmunly durmuşda ýaşamak üçin, ähli gujur-gaýratymyzy jemläp kär we hünär öwrenmek, dogruçyl, halal we dyngysyz zähmet çekmek zerurdyr.

Döredijilik işi

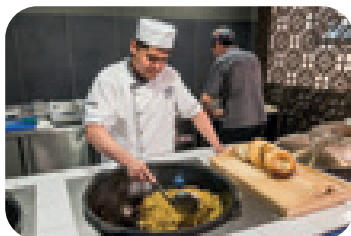
1. «Halallyk, arassalyk, ýagşylyk etmek üçin zähmet çekmek, ýaşamak» diýlende nämäni göz öňüne getirýärsiňiz, şu esasyda sözleriň zygiderligini ýazyň.

2. Berlen suratdan bagta ýetmegiň ýollaryny gözden geçiriň we düşündiriň.

IV bap. Zähmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

3. Suratlara üns bilen serediň. Bagtyň esasy düşünjesini teswirläň.

Döredijilik işi

Hünärimiň jogapkärçiligi maddy abraýdan has möhümdir

Plastik hirurg Nodir Ibatow žurnalist bilen söhbetdeşlikde: «Adam öz hünärini gowy görmeli we oňa wepaly bolmaly. Ýogsam, ol gowy hünärmen bolup bilmez» – diýen pikirleri öňe sürdi.

1. «Öz hünärini gowy görmeli we oňa wepaly bolmaly» diýlende nämeler göz önüne tutulan?

«Her bir müşderi, her bir operasiýa özboluş-ly ýratyn. Bu prosesde kynçylyklar hem bar. Operasiýa şu tarapy bilen gyzykly. Sen müşderä düşümeğiň, ony goldamagyň gerek. Müşderiniň saglygyna zyýan ýeten ýagdaýynda ondan artdyrylýan maddy gazanja gyzyklanyp, ony plastiki operasiýa girizmeli däl. Käwagt «ýok» diýme-gi-de başarmaly».

2. Halallyk, jogapkärçilik, hünär ussatlygy düşüňjeleri kömeginde geljekdäki öz hünäriňizi suratlandyryň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Kämil ynsan ähli ynsanlaryň hakykatydyr, ýagny adamlaryň adamydyr.

Nejmiddin Komilow

Netije üçin

Halallyk

Söwdagär agşam öýüne gelende, aýaly nägilelik bildirdi:

– Şu gün dükana bardym we oglumyz üçin aýakgap satyn aldym. Satyjy hilegärlik bilen gaýtargymy bermänligi üçin gyzymyz üçin niýetlenen eşiği satyn almaga pulym galmady. Gyzymyň gahar edip aglanyna gaty gynandym.

Söwdagär çuňňur oýlandy:

– «Eý, dünýäniň işleri!» Dün dünkanyma gelen müşderä nefsim ýokary bolup, önümi ýokary bahadan satanym üçin gaty ökünýärin ...

1. Halallyk, gowy häsiyet, pespällik, sadalyk, wyždan, sahylyk, paýhas, mylaýymlyk, dogruçyllyk, mähribanlyk, hoşniýetlilik, adalat, wepalylyk, ynam, adalatlylyk ynsap we takwalyk häsiyetlerine eýe bolan adamy hakyky bagtly adam diýip atlandyrýarys.

Bu pikiri düşündiriň.

2. Söwdagär çuňňur pikirlenip nämäni duýdy? Ol näme üçin eden işinden öküdi?

3. Hekaýadan çykaran netijeleriňizi synp-daşlaryňyz bilen paýlaşyň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Kalbyňyzy azaşdyrýan erbetliklerden, adamy kör edýän zatlardan, ýagny gatyp galan dāp-dessurlardan, hyrsdan, haram bāsdeşlikden, açgözlügiň guly bolmakdan, öz-özüni dolandyrmak ugrundaky söweşlerden azat bolmagyň derkar.

Abu Reýhann Beruny

Oňyn netije çykarmak

Ýaltalyk adam durmuşynyň, geljeginiň görgüsi, bagtsyzlyga barýan ýoldyr.

1. «Kalbyňyzy azaşdyrýan erbetlikler» temasynda klaster dörediň.

2. Aşakdaky teksti okaň we netijäňizi ýazyň.

«Eý möminler, mallaryňyzy öz araňyzda nähak (ýagny talaňçylyk, garakçylyk, ogurlyk, süýthorlyk, parahorlyk, kumar ýaly) ýollar bilen iýmāň! Belki özara ylalaşyk bilen bagly bolan söwda-satyk arkaly mal-dünýä kesp ediniň... »

(Kurany Kerim. Nisa süresi, 29-nıy aýat)

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

23-24-NJI TEMA. SARP EDIJILIK WE TELEKEÇILIK MEDENIÝETI

Işjeleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Siz nähili sarp ediji? Intellektual eýeçiligi nädip amala aşyrýarsyňyz?
2. Bilim ulgamynyň esasy sarp edijisi hökmünde öz hukuk we jogap-kärçilikleriňizi bilýärsiňizmi? Hiç oýlap gördüňizmi siziň bir günlük bilim almagyňyz üçin näçe mukdarda maddy serişde sarplanýar? Siz üçin bölünip berlen serişdeleri dogry harçlaýarsyňyzmy?
3. Geçirilen pursat diýmekde nämä düşüňärsiňiz?

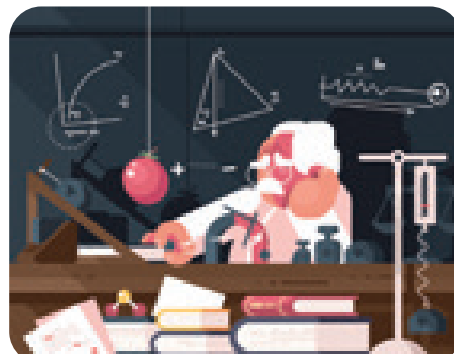
Netije üçin

Bu kimiň mekdebi?

10-njy synpda okaýan Nadir atasyna mekdebi barada gürrüň berýärkä, nägilelik bilen: «Biziň fizika mugallymymyz hemişe sapaklarymyzy bejermänligimiz üçin bize käýäp: «haýp siziň üçin sarplanýan şunça pula», – diýdi, mekdebimiz mugt ahyryn, döwlediňki bolsa, naharlanmak üçin öýe gelsek...». Atasy Nadiry gepiniň şu ýerine geleninde böl-di.

– Hany, hany, oglum, siz nädogry pikirlenýärsiňiz ...

Döredijilik işi

Soraglara jogap ýazyň. Beren jogaplaryňyzy dostlaryňyzyňky bilen umumylaşdyryň.

1. Siziň pikiriňizçe Nadiriň atasy bu soragy nähili düşündirdi?
2. Ykdysady bilim esaslaryndan alan bilimleriňize esaslanyp salgytlar nämelere tölenýändigini ýadyňyza salyň. «Mugt bilimiň bahasy näçe?» diýen soraga jogap tapyň.
3. Hiç gyzyklanyp gördüňizmi, bazar meýdanynyň 3 inedördül metr bolan dükany kärendä almak we kommunal tölegleri tölemek, arassalygy saklamak üçin näçe mukdarda maddy serişde sarplanýar?
4. Siz mekdep otaglaryňyzdan, sport zalyndan we oýun meýdançasyndan, hajathanadan günün dowamynda bir ýa-da birnäçe gezek peýdalanýarsyňyz. Munuň üçin kim pul töleýär?
5. Infografikanyň kömeginde atanyň jogaplaryny düşündiriň.

6. Bazardan kartoşka satyn alýandygyňyzy göz öňüne getiriň. Nähili kartoşka alarsyňyz? Náme üçin?

7. Náme üçin çüýrük kartoşkany mugt bolsa-da almarsyňyz? Mekdepde hiliň pesligi, sapaga taýyn bolmazlyk, zerur bilimlere ünssizlik edil çüýrän kartoşka almak ýaly bolup biler. Deňeşdiriň we düşündiriň.

8. Mugallymyňyz berýän bilimiň näçesini kabul edýärsiňiz? Náme üçin?

9. Siz bilimiň sarp edijisi, indi sarp ediji we telekeçini náme baglanyşdyrýar?

10. Telekeçi haýsy häsiýetlere eýe bolmaly?

11. Sapagyň başyndaky soraglara beren jogaplaryňyz bilen aşakdaky soraglaryň jogaplaryny deňeşdiriň.

Intellectual eýeçilik náme? Intellectual mülk sarp etmek medeniýeti barada aýdylanda nämä düşüňärsiňiz? Siz bu medeniýete nähili eýerýärsiňiz?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Pul ýagşylygy öndürmeýär, ýöne ýagşylyk arkasyndan adamlar şahsy durmuşda hem jemgyýetde hem pul we beýleki baýlyklara eýe bolýarlar.

Sokrat

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Netije üçin

Bagtly adam

Bir gün reportýor bagtly daýhan bilen söhbetdeşlik üçin geldi. Ondan birnäçe ýyllaryň dowamynda bäsleşikleriň ýeňijisi bolup gelýänligini, mekgejöwen ösdürüp ýetişdirmegiň syrlaryny sorapdyr. Daýhan munuň gizlin daldigini aýdyp:

«Men her ýyl töweregimdäki goňşularyma iň oňat derejeli mekgejöwen dänelerini berýärin. Sebäbi ekinler gülleýän mahaly şemal öwsüp töwerekdäki meýdanlardan çaňlary getirýär. Eger goňşularymyň hasylynyň hili pes bolsa, ol meniň hem hasylyma täsir eder» – diýip jogap beripdir.

Döredijilik işi

1. «Kim üstünlik gazanmak islese, öz ýakyn garyndaşlarynyň hem üstünlik gazanmagyna kömek etmegi zerur» diýen pikir bilen ylalaşýarsyňyzy?

2. «Ahli adamlar biri-biri bilen baglanyşykly, şonuň üçin olar hemişe özara sazlaşykda ýaşamalydyrlar» – diýen pikiri telekeçiler işi bilen baglanyşdyryň.

3. «Özüňe rowa görmeýän zadyňy başgalarada rowa görme» – diýen nakylyň mazmunyny tekste baglanyşdyryň.

Bilýärsiňizmi?

Ynsan durmuşynyň we işjeňliginiň maddy we ruhy esaslary biri-birine baglylykda nähili orun tutmagy, olaryň haýsy biri ileri tutulýan kesb edilmegi barada her dürli, käwagt bolsa gapma-garşy pikirleri bolýar. Gadymy döwrüň filosoflary Sokrat we Platon, Epikur we Demokrit, Hytaý akyldarlary Konfusiý ýaly alymlar ruhy dünýäni bu baradaky teoretiki garaýyşlarynda ileri tutýan bolsalar beýlekiler maddy dünýäni esasy orna goýýarlar. Adamyň içki dünýäsi, oňa bagş edilen gylyk häsiýetlerini soňuna çenli aňşyrmak, düşünmegiň özi gaty çylşyrymly mesele bolsa-da, oňa düşünmäge synanyşarys.

Taryha nazar

– Işiňiz adalatly we hakykata dogrumy?

«Aýdan gepiň eden işiňe laýyk bolsun».

«Telekeçileriň ahlak kodeks»inden, 1913-nji ýyl

Netije üçin

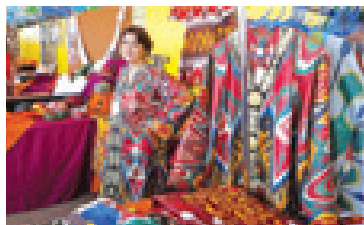

Adam işjeňliginiň iň möhüm iki düzgüni – maddy we ruhy dünýäleriň özara täsiri jebisleşip, goşa ganata öwrülende şahsyýet, döwletiň we jemgyýetiň durmuşynda ösüş we üýtgeşiklik, ýokarlanma ýagdaýlaryny emele getirýär. Maddy we ruhy durmuş biri-birini inkär etmeýär. Olar özara baglanyp biri-birlerini doldurýarlar. Adam öz arzuw-isleglerini amala aşyrmak, bagtly, saglykly ýaşamak üçin durmuşyny şu iki düzgün bilen baglanyşdyrýar.

Döredijilik işi

1. Maddy we ruhy durmuş diýende nämä düşüňärsiňiz? Aşakdaky suratlar arkaly öz pikiriňi tassyklaň.
2. «Ruhy durmuş», «maddy nygmat», «halal ynsan» düşüňjelerini deňeşdirip meňzeş taraplaryny aýdyň.
3. Ýurdumyzda maddy we ruhy durmuşy birdek alyp barmak üçin nähili işler amala aşyrylýar?
4. Siziň pikiriňizçe, maddy durmuşyň özi jemgyýetiň abadançylygy we adam bagtyny üpjün edip bilermi? Pikiriňizi esaslandyryň.

5. Jemgyýetdäki krizise sebäp bolup biljek ýagdaýlar barada esasly mysallar getiriň.
6. Gulnoza mähelle güzerindäki dükana baryp, ojuk-bojuk zat satyn aldy, ýöne endişelenip alan zatlarynyň çekini soramady.
 - Gulnoza sarp ediji hökmünde düzgünleri berjaý etdimi?
 - Onuň bu hereketleri nähili meselelere sebäp bolup biler?
 - Siz dükanda bir zat satyn alanyňyzda çek soraysyňyzmy? Näme üçin? Pikiriňizi esaslandyryň.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Adam özüni aňladygy, nesil-nesebini çuňňur bildigi saýy ýüreginde şonça-da Watana bolan mähir duýgusy kök urýar we ösýär. Bu kök näçe çuň bolsa, doglup, önüp ösen ýurduna bolan söýgi hem edil şonuň ýaly güýçli bolar.

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

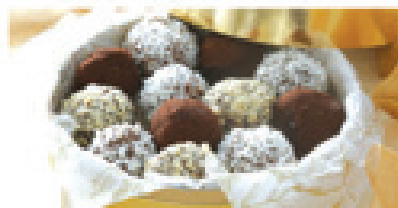
Döredijilik işi

Okuwçylaryň sarp ediş medeniýetini barlamak üçin olara bahalary, hili we düzümi birhil bolan aşakdaky önümleriň sanawy berildi. Siz olaryň haýsy birini almagy maslahat bererdiniz?

Özbegistanda öndürilen

daşary ýurtlarda öndürilen

1. Dilnaza diňe Özbegistanda öndürilen okuw esbaplaryny satyn aldy.
2. Zakirjan diňe daşary ýurtlardan getirilen süýjüleri aldy.
3. Dilşad we Sadet bolsa önümleri garyşdyryp aldy. Siz haýsy önümi satyn alardyňyz? Näme üçin?

Dilnazanyň ejesi: «Özbegistanda öndürilen önümleri satyn alsak, pul ýanymyza galar», – diýip gyzynyň göwnüni göterdi. Siz bu pikire nähili seredýärsiňiz?

Netije üçin

Ýurdumyzyň 2020-nji ýylda halkara maliýe bazarlaryna girmegi üçin mümkinçilikler ýene-de gowulandy, ilkinji gezek 2 trillion som milli walýutada döwlet ýewroobligatsiýalary pes göterim bilen ýerleşdirildi.

Bu ýyl respublikamyzda 197 sany iri, müňlerçe kiçi we orta kärhanalar hemde infrastruktura desgalary binýat edildi...

Oba hojalygyndaky özgertmeleri, ýerleri hususlaşdyrmak we kooperatsiýalara berilen pagta önümçiliginiň ortaça ýyllyk hasyllygy bir ýylda ortaça 10 göterim ýokarlamaga rugsat berildi.

Şeýle hem bagbançylykda, däne we maldarçylykda 500 töweregi klaster we kooperativler işe düşürildi. Netijede pandemiýanyň ýaramaz täsirine garamazdan, 1 milliard dollarlyk miwe we gök önüm eksport edildi.

Bu ýyl 91 müň gektar ýer gaýtadan peýdalanmaga berildi. 133 müň gektar ýa-da geçen ýyldakydan iki esse köpsuwy tygşytlaýjy, tehnologiýalary ornaşdyryldy.

Telekeçiligi giňden goldamak boýunça ençeme ýeňillikler we mümkinçilikler berildi. Telekeçiligiň subýektlerine 100 trillion som ýa-da 2016-njy ýyla seredende takmynan 4 esse köp kreditler bölündi.

*Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti
Şawkat Mirziýewiň Oliý mejlisine ýüzlenmesinden.
29.12.2020 ý.*

Döredijilik işi

133 müň gektar, ýa-da geçen ýylkydan iki esse köp meýdanda suwy tygşytlaýan tehnologiýalar gurlan bolsa, respublikamyzda bir ýylda 197 sany iri, müňlerçe orta we kiçi kärhanalaryň we infrastrukturanyň gurluşygy amala aşyrylan bolsa, bu sanlary üç, baş, on ýyla köpeldiň. Netijeleri derňäň. Bu ýagdaýda siziň ornuňyz nähili bolmagy mümkin?

Bilýärsiňizmi?

Hususy emläk, beýleki emläk görnüşleri ýaly, eldegrilmesiz we döwlet tarapyndan goralýar. Mülkdar diňe kanunlarda we tertipde emläklerinden mahrum edilýär we diňe tertipde mülkünden mahrum edip bilner.

Medeni-ruhy hazynasyndan

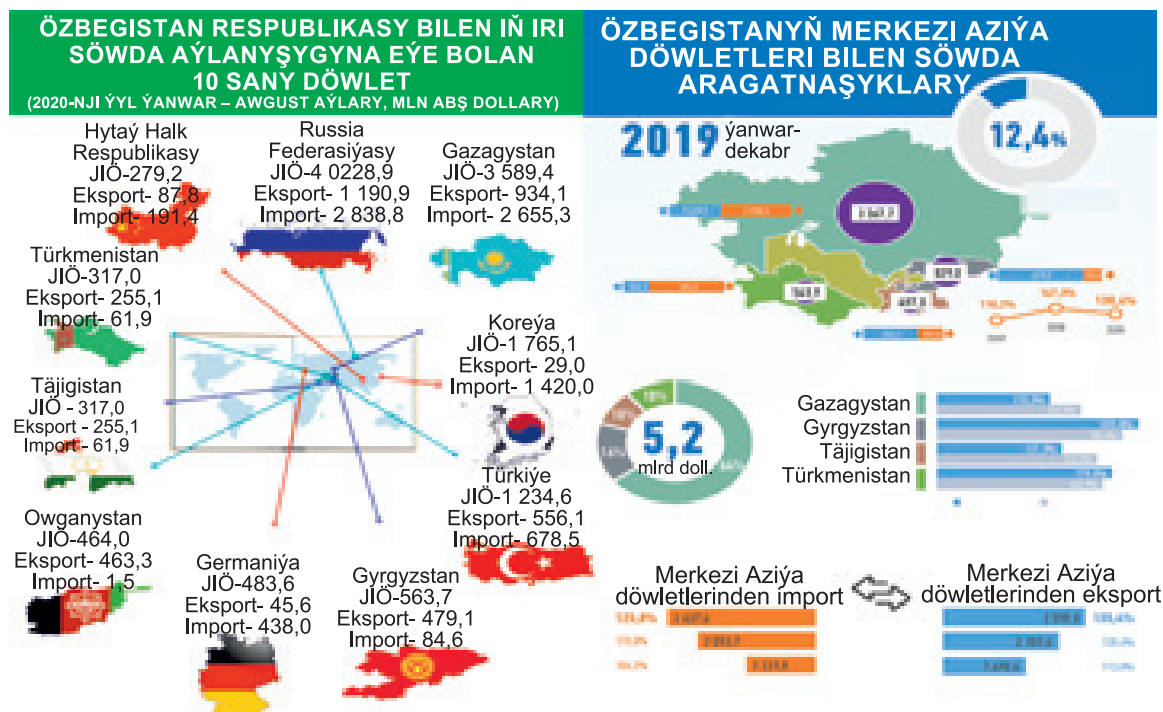
Iň gowy iýmitiňiz hünäriňizden gelýär. Dawut (a.s.) patyşa bolsa-da demirçilik bilen meşgullanypdyr.

IV bap. Zähmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Döredijilik işi

1. Özbegistanyň halkara maliýe bazarlaryna çykmak mümkinçiligi döremegi üçin nähili düzgünler sebäp bolýar?
2. Aşakdaky tablisalary derňäň. Telekeçilik aýratynlyklaryny anyklaň. Telekeçiligi ösdürmekden nähili peýda bar?
3. Siz telekeçilere kömek etmek üçin näme edip bilersiňiz?

Netije üçin

Adyljan telekeçilik bilen meşgullanmak maksatda gurlan uly dükanyňa ilkinji bolup babasy Kamariddin atany getirdi. Atasy oňa owadan ak pata berdi:

«Oglum, eliňde näçe sany işçiň bar? Eger mümkin bolsa, olara aýtjak iki agyz sözüm bar», – diýdi.

Adyljan dükanyň ähli işgärlerini tiz toplady. Gysgaça salamlaşandan soň atasy – diýdi:

- Ata-babalarymyzdan miras galan düzgün bar, söwdada iki tarap – satyjy hem, alyjy hem razy bolmasa, satuw halal bolmaz;
- Aldaw we hilegärlik arkaly gazanylan baýlyk ýagşylyga buýurmaýar;
- harytlara aşa baha goýup, hedden aşmazlyk, harytlaryň görnüşine, hiline, öndürilen ýeri we harajatlary barada ýalan söz goşmazlyk möhümdir;

– satyn almakda-da, satmakda-da gatylyk etmän bahalardan, harytldan önümden geçirp bermeli;

– söwda dogruçyl bolsa-da, ant içmekden saklanmak zerur.

Atasy: «Sizde ynha şu görkezmeleri ýerine ýetirip bilseňiz, işleriňiz-de oňyn we bereket bolar» – diýip, sözüni jemledi.

Döredijilik işi

Aşakdaky tablisalardaky sözleri peýdalanyň, jemgyýetde ykdysady özgertmeleriň gidişi barada gysgaça düzme ýazyň. Olaryň haýsy birini sarp ediji we telekeçilik medeniýeti üçin näme zerur diýip, pikir edýärsiňiz? Pikiriňizi esaslandyryň.

edepli-ekramly bolmak

halallyk, dogruçyllyk, hoşniýetlilik

asuda we batyr bolmak

alçak we bilimli bolmak

töwekgelçilikli we başarnykly bolmak

Oňyn netije çykarmak

1. Eger adam baý-döwletli, ýöne bilimli we peýdaly hünäri bolmasa, ýygnan pullary naçw wagta ýeter diýip pikirlenýärsiňiz?

2. Medeni-aň-bilimli adamyň tapan baýlygyndan kim peýda görüp biler?

3. Adam baý, akyllı, paýhasly we sahy bolup bilermi?

4. «Telekeçileriň ahlak kodeksi»niň düzgünlerine laýyklykda alnan kanunlary sarp etmek we telekeçilik medeniýeti bilen baglanyşdyryp bolarmy? Pikiriňize mysal beriň.

5. Aşakdaky pikiri tema bilen baglanyşdyryp düşündiriň.

«Baýlyk we garyplyk et bilen dyrnaklara meňzeýär. Diňe wagtal-wagtal ýerlerini üýtgedýärler. Şonuň üçin baýdygyňyza köp begenmän, ol wagtlaýyndyr. Ýokçuluk barada köp aladalanma, ol hem geçmezden gitmez... Eger adam akyllı bolsa, her bir ýagşy-ýaman waka, tötänliklerden öz netijesini çykarýar».

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

25-26-NJY TEMA. HÜNÄR SAÝLAMAK SYRLARY

Isjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Häzirki zaman hünärleri diýlende haýsy hünärler göz öňünde tutýar? Şeýle hünärleriň näçesini sanap bilersiňiz?
2. Häzirki wagtda adamlar haýsy hünärleri öwrenmek isleýärler? Näme üçin diýip pikir edýärsiňizmi?
3. Hünär saýlanyňyzda nämä üns berýärsiňiz? Pikiriňizi esaslandyryň.

Bilýärsiňizmi?

Hünär, adama mahsus bolan bilimleriň we başarnyklaryň bedenidir. Hünär belli bir endikleri edinmek arkaly gazanylýar. Mundan başga-da, hünär öz-özünü tanamak, edýän işinden kanagatlanmaga alyp barýan işjeňlik hasaplanýar.

Medeni-ruhy hazynasyndan

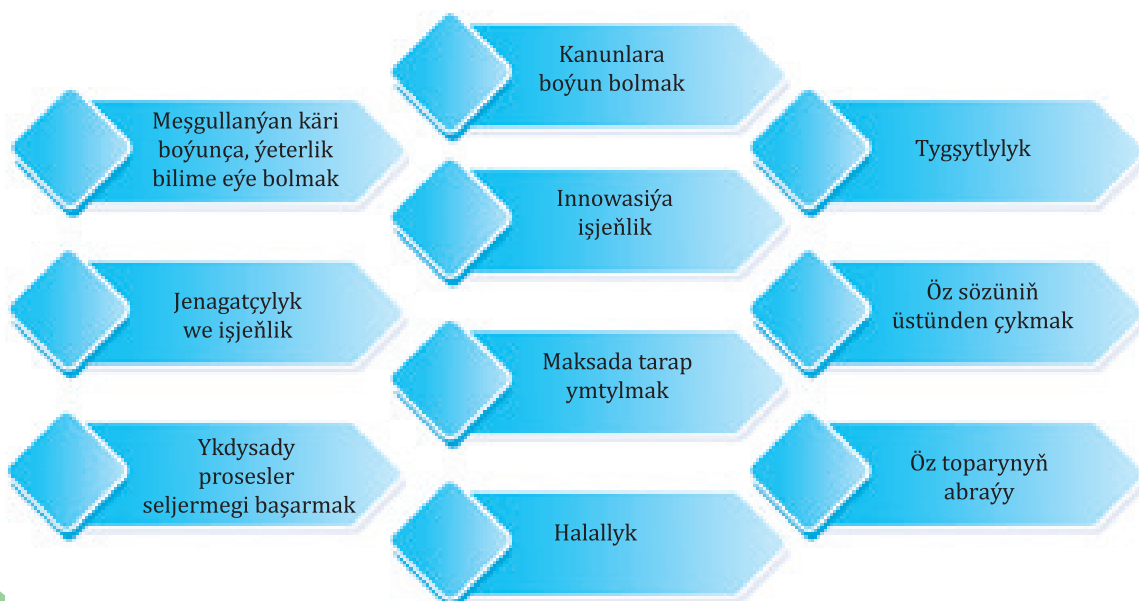
Her kim özi halaýan hünäri bilen meşgullanmalydyr, şonda adamda mähir, elmydama batyrlyk, optimizm, erjellik we kanagat duýgulary bilinip durýar.

Jemgyýet şeýle adamlardan köp peýda görýär.

Netije üçin

Häzirki zaman hünärleri üçin zerur häsiýetler we ýörelgeler:

Özbaşdak iş

Geljekde eýelejek käriňiz bilen baglanyşdyryp aşakdaky soraglara jogap beriň:

Bilýärsiňizmi?

UNICEF-iň ýörite taslamasy bolan U-REPORT ýaşlar platformasy 2019-njy ýylyň 13-nji maýynda ýaşlar üçin käre ugrukdyrmak barada sorag-jogap geçirildi. Oňa Özbegistandan 6300-den gowrak ýaşlar gatnaşdy. Respondentleriň pikirçe, hünäri saýlamaga aşakdaky 4 faktor täsir edýär:

- şahsy ukyp (34%);
- hünäre bolan söýgi (20%);
- maliýe mümkinçilikleri (20%);
- ene-atanyň karary (11%).

Gatnaşanlaryň 82 göterimi ýaşlary käre ugrukdyrmak hökümet tarypyndan döredilmeli – diýip hasaplady.

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Netije üçin

Her birimiz ömrümüzde iň bolmanda bir gezek bolsada, biz üçin nätanys zatlary saýlamak bilen, ýüzbe-ýüz bolýarys. Bu iň kyn saýlaw.

Her bir satyjy öz peýdasyny göz önünde tutup sarp edijileri özüne çekmek isleýär. Kompaniýa öz ugrunda bu boşlugy doldurmak kararyna geldi.

Plastmassa penjire çarçuwalaryny öndürmegiň we gurmagyň mehanizmlerine düşünmek üçin iň möhüm ädimleriň biri «Çarçuwa (äpişge)leri ýygnamak ugry» wideo blogy boldy.

Indi penjire çarçuwalaryny ýa-da profillerini saýlamak we gurmakda sarp ediji bu prosesi doly düşüňjä eýe bolan görnüşde ara alyp maslahatlaşyp biler. Bu proses ýokary baha eýe bolany we 20 ýylda bir gezek amala aşany üçinde, her ädimi möhümdir.

«Çarçuwa (äpişge) ýygmak ugry» blogy işläp çykarmak we bejermekde möhüm basgançaklar baradaky maglumatlary bermek we boşluklary doldurmak üçin ugrukdyrylan.

Döredijilik işi

Kompaniýa sarp ediji bilen açyk söhbetdeşlik üçin nähili işleri amala aşyrypdyr? Siziň netijäňiz nähili?

Siz müşderileriňiz bilen açyk söhbetleşmek üçin nähili ýol tutardyňyz?

Müşderi bilen hoşniýetli gatnaşyk gurmak üçin kompaniýa haýsy kär eýelerine ýüz tutan bolmagy mümkin?

Özbaşdak iş

Aşakdaky teksti okaň we derňäň.

Ykdysadyýetçileriň işiniň bir bölegi ýalňyşlyklaryň önüni almakdan ybaratdyr. Bu ýalňyşlyk goýbermekden has kyn (ýöne has-da gyzykly) işdir.

– Ykdysatçynyň ýalňyşlyk goýbermeginiň netijesi nämä getirýär? Öz strategiýaňyzy düzüň.

Döredijilik işi

1. Her biriňiz öz arzuw edýän işiňiz hakda aýdyp beriň.
2. Nämе üçin edil bu hünäri arzuw edýärsiňiz?
3. «Öz hünäriňiziň ussady» – diýende nämä düşüňärsiňiz?
4. Saýlan hünäriňiz üçin haýsy bilim we endikler zerur diýip pikir edýärsiňiz? Sizde bu bilimleriň we başarnyklaryň näçesi bar? Jedweli depderiňize göçüriň we ony dowam etdiriň.

T/b.	Saýlan hünäriňiz üçin bilim we başarnyklar	Sizde emele gelen bölegi
1	Dolandyryjy üçin aragatnaşyk medeniýeti	Çäreleri guramakda kömek edip bilerin
2		

5. Bar bolan bilimleriňizi we endikleriňizi ösdüriň. Ýoguny nädip şekillendirýärsiňiz? Saýlan hünäriňize ýetmek üçin nämе etmelidigiňiz barada infografiýa düzüň.

Netije üçin

1976-njy ýylyň 16-njy sentýabry Şawarş Kara-petýan irden dogany we tälimçisi bilen ertirki ylga-mak maşklaryny edýärdi. Trolleýbus Ýerewan suw ammaryna düşenini gören Şawarş derrew adamlary halas etmäge gitdi – görüşi düýbünden mümkin bol-madyk çukurluga çümüp, trolleýbus aýnasyny döw-di, her gezek suwa düşeninde huşsuz adamlara gury ýere çykaryp başlady. Jemi 92 adamdan 46 syny alyp çykyp, 20 adamyň janynyň halas bolmagyna sebäp-kär boldy. Şondan soň bir aýdan soň gowrak pneu-maniýa bilen keselläp ýatdy...

Döredijilik işi

1. Şawarşyň suwa düşmegina nämе sebäp boldy?
2. «Adam biriniň durmuşyny üýtgemegine sebäpkär bolup biler» – diýen pikiri Şawarşyň hereketleri bilen baglanyşdyryň.
3. Siz bu ýagdaýda nähili ýol tutardyňyz?

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Gămi synçysy Nirdja

1986-njy ýylda, Pakistan Karaçi şäherindäki PANAM-73 uçar terrorçylary tarapyndan ele geçirildi.

Terrorçylar Amerikalylaryň ählisini öldürmek üçin ýolagçylaryň pasportlaryny getirmegini talap etdi. Batyr stýuardessa ABŞ raýatlygy bolan

adamlaryň resminamalaryny hapa çelegine we oturgyçlaryň aşagyna gizledi.

Dolandyryjy Nirdja özüni ýitirmezden uçaryň uçmazlygy üçin derrew uçarmanlara duýduryş bermäne ýetişdi. Uçarmanlar gyssagly adatdan daşary ýagdaý zolagy arkaly uçary terk etdiler.

Pakistan polisiýasy hujume geçmegi bilen Nirdja ýolagçylary hem adatdan daşary ýagdaý zolagy arkaly uçardan çykaryp başlady. Oturgyçlaryň aşagynda gizlenen iki çagany alyp barýarka jenaýatçylar olary oka tutdylar. Çagalary bedeni bilen örten Nirdja agyr ýaralandy we çagalary bar güýji bilen uçardan alyp çykdy ...

Döredijilik işi

«Hünäre wepalylyk», «adam ömrüniň gadry» düşüňjelerini özara baglanyşdyran ýagdaýda stýuardessa Nirdjanyň hereketleri bilen delillendirin.

Netije üçin**Ýeke-täk maksadym**

Okuwçylarymyň arasynda 12 gezekden gowrak bäsleşige gatnaşan çagalarym bar. Men olara hemişe aýdýaryn: bilim alyň, bilim alyň. Özümiň 7 gektar bagym bardy. Şonuň hasabyndan birnäçe ýyl ozal bäsleşige gatnaşan, ýa-da etrap we welaýat tapgyrlarynda ýeňiji bolan okuwçylara stipendiýa bermekligi gurnadym. Bäsleşiklere haýsy çagalalar gatnaşýar, orun alýar, haýsy synpyň okuwçysy görelde bolýar, her çärýekde stipendiýa bermegi togtatmadym. Ine, şu wagta çenli pensiýamyň hasabyndan mekdep boýunça ýeňiji bolanlara 50 müň somdan berýärim, etrap tapgyryndan geçse ýene bererin. Şu ýagdaýda ony 100, 150 we 200 müň soma çenli artdyryp barýaryn. Her aý alýan 3 million iki ýüz müň som alýan pensiýamy şu zehinli çagalara berýärim. Ýeke-täk maksadym çagalarymyzyň sowatly bolmagy.

Hosiyat Karayewa, Denöw etrabynyň 1-nji mekdebiniň müdiri

Netije için

Goşga goýlan heýkel

Garagalpagystanyň Ellikgala etrabyna iş saparyna bardym. Ýerli halk Bostan şäherini «Elli birinji şäher» – diýip hem atlandyrýar eken. Bu şäher barada näme için söz başlanym size gyzyklydyr. Bu ýerde mugallyma goýulan heýkeliň bardygyny eşitdim. Ahyry men şol heýkeliň önünde. Birnäçe depderçesini goltuklap möjekden gaçýan mugallym. Göýäki garaňkylygy we wagşylygy taşlap, geljege ullakan zehini alyp gidýän mugallym...

Döredijilik işi

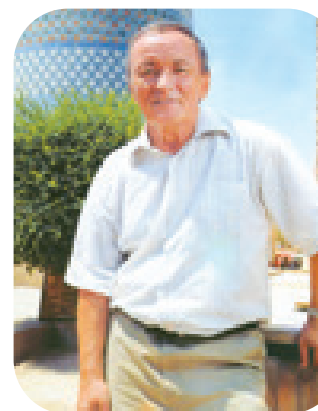
1. Siziň pikiriňizçe näme için mugallym için beýle heýkel guruldy?
2. Eger-de sizden mugallyma heýkel goýmak barada maslahat soralsa, näme teklipler ederdiňiz? Bu heýkeli nähili suratlandyrýarsyňyz?
3. Gowy görýän mugallymyňyzyň haýsy häsiýetlerini halaýarsyňyz?

Netije için

Sapakdan soň

Ol gün sapakda mugallym oglanlaryň jübüsindäki gügürt gutusyny alyp goýdy. Çekmek olaryň saglygy için zyýanlydygyny duýdurdy. Öý işini tabşyrmadyk ýedi sany okuwçysyny käyedi, ýöne iki baha goýmady. Ertir ýene-de tabşyrmak şerti bilen bir gujak depderi goltuklap, öýüne gitjek boldy. Agşam çalt, ýöne näme üçindir ýanýoldaşyndan habar ýok. Öýi depäniň aňyrsyndady. İşgärleri gal diýip gyssa-da, ýola çykdy. Ýarym ýoldan geçen soň, yzından möjek kowalaýandygyny duýdy. Möjegiň otdan gorkýandygyny bilen mugallym derrew bir depderi ýakyp, yzyna taşlady. Üç-dört depder bolsa ýeter, mugallym öýüne ýakynlaşardy. Ýöne öýüne ýetmegine az galanda depderler gutardy. Garanky gije mugallym we möjek ýalňyz galdy...

«Sapakdan soň»
goşgyny ýazan
Matnazar
Abdulhekim

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Netije üçin

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň «Özbekistan Respublikasynyň garaşsyzlygynyň ýigrimi dokuz ýyllygy mynasybetli döwlet işgärleri hem-de önümçilik we durmuş-ykdysady pudaklarynyň hünärmenlerinden bir toparyny sylaglamak» baradaky permanyna görä, «Hunarmand» («Hünär-mend») birleşiginiň Riştan etrabynyň bölüminiň agzasy Alişer Nazirow «Shuhrat» («Şöhrat») medaly bilen sylaglandy.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Eger siz käri üstünlikli saýlasaňyz, işleseňiz we ruhyňyzy oňa bagyşlasaňyz, onda bagtyň özi seni tapar.

Konstantin Uşinskiy

Oňyn netije çykarmak

1. Aşakdaky pikirleri okaň we derňäň.
 - Uly geljegi bolan hünärler ýok, ýöne geljegi uly hünärmenler bar (Ilýa Ilf we Ýewgeniý Petrow).
 - Adam tebigatynyň in çuň zerurlyklaryndan biri hünär saýlamakdaky erkinligi we dürlüligi (*A. Bebel*).
 - Profesional kişi bu, öz işini halamasa-da edip bilýän adamdyr. Höwesjeň bolsa halaýan zadyny hem edip bilmeýän adamdyr (*Jeýms Aigateb*).
2. Sapakda alan bilimleriniňize esaslanan ýagdaýda hünärlerdäki kynçylykly zăhmet taraplaryny göz öňünde tutup, kär baradaky pikirleriňizi depderiňize ýazyň.

27-28-NJI TEMA. ÖWRENMEGI BES ETMÄŇ

Işjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. Şu wagta çenli alan bilimleriniňizi öwrenen zatlaryňyzy jemläp gör-düňizmi? Onuň ölçegi we mukdary näçe?
2. Bu bilimleri ösdürmeli diýip pikir edýärsiňizmi? Näme üçin?
3. Bu bilimlerden haýsy ýagdaýlarda peýdalanýarsyňyz?
4. Öwrenmekden wagtlaýynça durmak mümkinmi? Näme üçin?

Özbaşdak iş

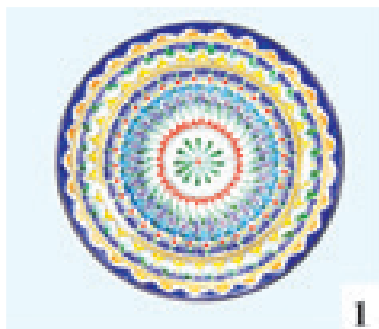

Suratlara seredip pikirleniň. 3-nji we 4-nji suratlarda 1-nji surat bilen nähili baglanyşyk bar?

3, 4 we 5-nji suratlary yzygiderli düşündiriň. Bu suratlary näme birleşdirýär?

2-nji we 4-nji suratlary jemleýän tekst ýazyň.

Suratlaryň hemmesini: «Näçe köp okadygym saýy, ejizligime şonça düşüňip bardym» – diýen pikir bilen baglanyşdyryp düşündirmäge syna-nyşyň.

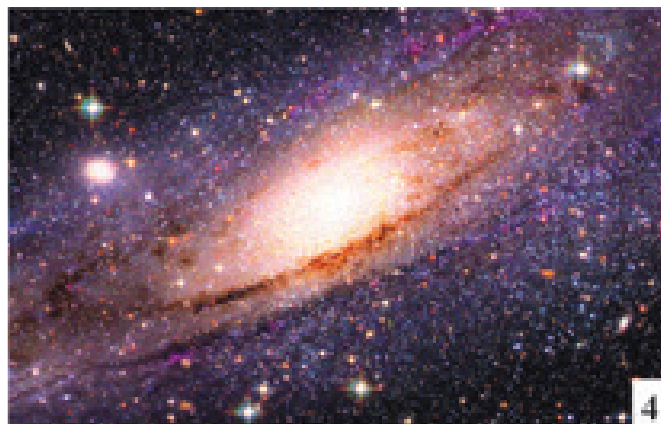
1

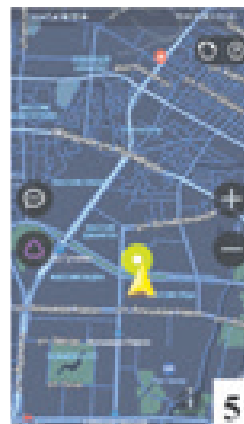
2

3

4

5

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

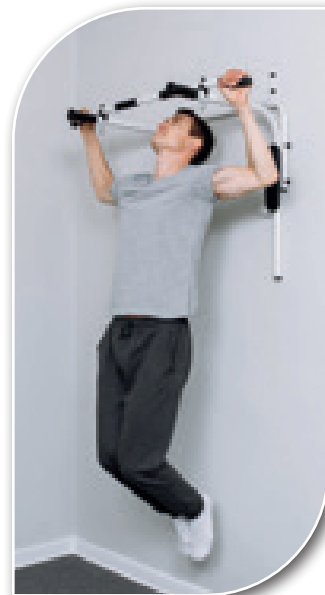
Netije üçin

Netijeli öwrenmegiň ýedi syry

Üstünlikli we bäsleşige ukyply bolmak üçin adam elmydama öz üstünde işlemeli, özlerini terbiýelemeli. Bu işde bilimi üstünlikli kabul etmek üçin işlenilip düzülen täsirli usullar kömek eder. Bilim netijeli öwrenmegiň syry nämede?

1-nji syr – örän kyn materiallary öwrenmek üçin ilkinji 20 minudy peýdaly ulanmak, beýnini aşa gymamazlyk we soňky minutlarda işjeňligiň görnüşini üýtgetmek. Diýmek, çylşyrymly temany özleşdirmekde işjeňligiň görnüşini üýtgetmek uly ähmiýete eýe.

1. Siz turnikde bir sagatdan gowrak asylyp bilersiňizmi? Göz öňüne getiriň, munda nähili fiziki proses ýüze çykýar? Bedenimiz ýadawlygy anyk duýýar. Bu bedenimiziň gorag mehanizmi, ol bizi artykmaç kynçylyklardan goraýar. Edil şonuň ýaly ýagdaý daşary ýurt dilini, grammatikany we täze sözleri özleşdirmekde ýa-da çylşyrymly matematiki hasaplamalary ýerine ýetirenimizde beýnimizde hem ýüze çykýar.

Bilýärsiňizmi?

Adam diňe ilkinji 20 minutda ünsi ýokary derejede jemläp durup bilýär.

Ýarym sagatdan soň ünsüň bölünmegi netijesinde maglumaty kabul etmek 60%-e çenli, 45 minutdan soň 40%-e çenli haýallaýar. Diýmek, çylşyrymlylyk derejesi ýokary bilimi bir sagatdan soň düşünmek has kynlaşýar.

Netije üçin

2-nji syr – ynpdaky gündelik ýeňiş ...

Sapakda we sapakdan soň ösüşinize baha bermegi endik ediniň. Şeýle çemeleşme size öwrenmek prosesindäki negatiw taraplaryny ýitirmäge, höweslendirmek we özbaşdaklygy ýokarlandyrmaga kömek edýär.

Öz kemçilikleriňizi anyklaň we olary ýok etmäge synanyşyň. Şeýle maşklary yzygiderli bejermegi dowam ediň. Şol ýagdaýda özüňize gözgeçilik edip başlaýarsyňyz we ýalňys goýbermeklik azalýar.

Özbaşdak iş

Elmydama sapakda we sapakdan soň özüňize netijeli öwrenmäge kömek edýän soraglar bermegi öwreniň. Mysal üçin:

– Bu gün öwrenen iň möhüm zadym näme?

Jogabyňyzy göniden göni iş depderiňize ýazyň.

– Haýsy soraglara düşünmedim?

Bu soraglary derrew ýazyň, mümkin bolsa mugallymdan soraň we jogap tapyň.

Netije üçin

3-nji syr – teoriýany tejribe bilen baglanyşdyrmak.

Nazary bilimler tejribe bilen berkidilýär we gowulaşýar.

Käwagt käbir sözler bize tanyş bolsa-da, ýöne asyl gürrüň näme hakdalygyna düşünip bilmän galarys.

Sözüň manysyny anyklap bilmeris. Bu mesele size tanyşmy? Beýnimiz biz peýdalanmaýan maglumatlary näme edýär?

Dogry, ol energiýany sarp etmezlik üçin «uzak arhiw»de ýerleşdirýär.

IV bap. Zähmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Üstünlikli öwrenmegiň üçünji syry göniden göni tejribe arkaly bilim almak we hünäriňi ösdürmekdir. Edil şu zat «göz gorkak, el batyr»lygyny, ýagny iň esasysy, öwrenen nazary bilimlerimizi aň-düşünjeli peýdalanmak gerekdigini aňladýar.

Bilýärsiňizmi?

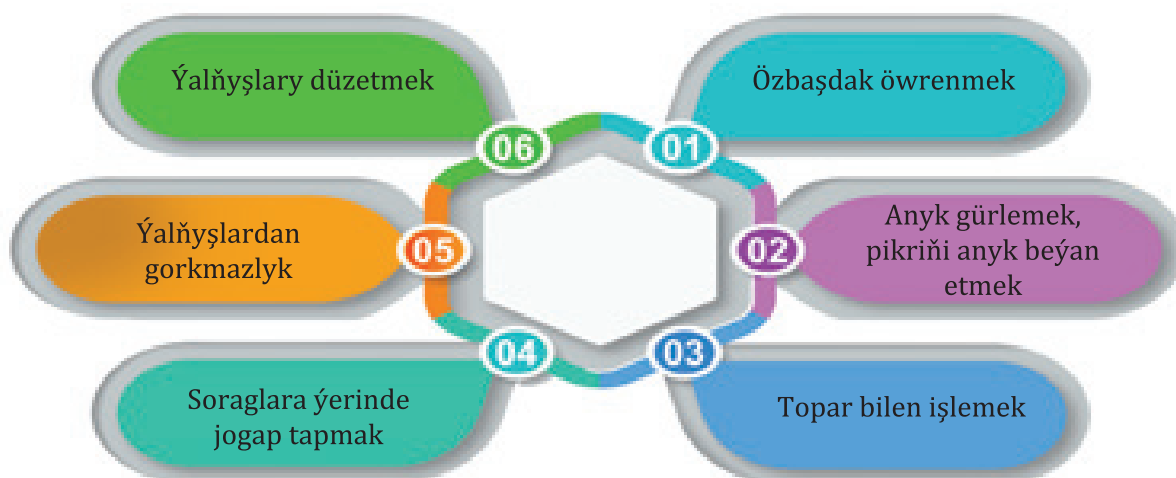

Mnemonika – ýatda saklamak sungaty.

Döredijilik işi

Amaly işjeňligi goldamak üçin aşakdaky düşüňjelerden peýdalanyň.

1. Bu infografikany ýene nähili tejribeler bilen baýlaşdyrmak mümkin?
2. Ýalňyş goýbermezlik üçin ilkinji näme eden bolardyňyz? Pikiriňizi esaslandyryň.

Oňyn netije çykarmak

Sözlemleri dolduryň:

1. Men özümiň ... pikirimi özgertdim.
 2. Men ... barada köpräk öwrendim.
 3. Meni ... haýran galdyrdy.
 4. Men ... duýdum.
-
1. Ozal men ... pikir edýärdim, häzir bolsa ... bilýärin.
 2. Ozal men ... pikir edýärdim, häzir bolsa ... digini düşündim.
 3. Ozal men ... pikir edýärdim, häzir bolsa ... goldap bilerin.

Netije için

4-nji syr – göz öňüne getirmek.

Göz öňüne getirmek maglumaty düşünmek için uly mümkinçilikleri berýändigini syr däl. Emma ol bir uly kemçilige eýe – uzak wagtyň dowamynda alnan maglumatlary saklap bilmeýär. Beýniniň üns filtrleri beýni energiýasyny tygşytlamak için artykmaç maglumatlary filtirleýär.

Amerikaly psiholog Jorj Miller «Millerning hamyoni» («Milleriň jübüsi») diýip atlanan nazary işini işläp düzdi we soňabaka ol « 7 ± 2 kanuny» diýip atlandyrylyp başlandy. Kanunyň gysgaça mazmuny adamyň gysga wagtlaýyn ýady 9 dan artykmaç obýekti ýatda saklap bilmeýär.

Bilýärsiňizmi?

Milleriň jübüsi

Adam beýnisindäki gysga wagtlaýyn ýat ýada özüne mahsus «jübi» bir wagtyň özünde her hili gymmatly «ýedi teňňe»den artykmaç bolmadyk «pul»y saklap durmak mümkin.

Eger olar ýediden ýada dokuzdan köp bolsa, beýni olary intuitiw görnüşde 5 den 9 çenli bolan toparlara bölýär. Işimiziň üstünligi we 7 sanynyň ortasynda göniden-göni baglylyk bar.

Mysal için, ders stoluňyzy göz öňüne getiriň. Eger ondaky zatlaryň sany ýedi-den gowrak bolsa, onda ony beýni tertipsizlik diýip kabul edýär. Tejribelere görä, adam iş stoluny tertipleşdiren soň, işiniň sazlaşygy ýokarlanýar.

7 ± 2 düzgünini berjaý etmek wagty tygşytlayar, dürli meseleleri çözmek, aýratyn hem amallary has netijeli dolandymaga kömek edýär.

Milleriň tejribelerine görä, adamyň gysga möhletli, ýady ortaça ýagdaýda dokuz sany iki belgili, sekiz sany köp belgili sanlary, elipbiý boýunça ýedi sany harpy, baş sany bir bogunly sözleri ýatda saklap bilýär eken.

Internet çeşmeleri esasynda.

7 ± 2

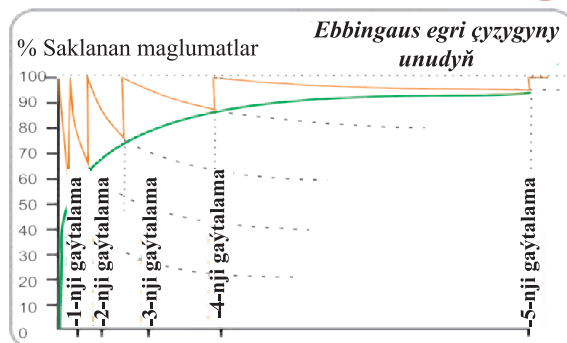
IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Netije üçin

5-nji syr – Herman Ebbingauzyň gözleglerine görä egri çyzyga esaslanýan gaýtalamak usuly.

Bu ýönekeý usuly ýerine ýetirmek uzak wagtlap ýadyňyzy gynamazdan 4 esse köpräk materiallary aňsatlyk bilen ýatda saklamaga mümkinçilik berýär.

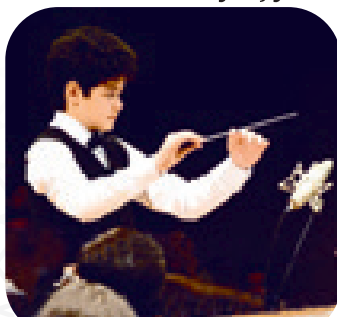
Bilýärsiňizmi?

Asadbek Aýubjanow – Özbegistanly zehinli ýaş dirigor. Onuň adatdan daşary zehini çagalykdan ýüze çykypdyr. 6 ýaşynda bir däl birnäçe bentlerden ybarat 85 sany goşgyny ýatdan aýtýardy.

7 ýaşyndan aýdym-saz mekdebinde skripka bölümüne gatnap başlady. 8 ýaşyndan başlap, köp sanly halkara aýdym-saz bäsleşiklerine gatnaşdy. Italiýada geçirilen skripkaçylaryň festiwalyna gatnaşyp, 1-nji baýrakly orna mynasyp boldy.

Asadbek diňe bir Özbegistanda däl, eýsem bütün dünýäde iň ýaş dirigorlaryň biri hasaplanýar. Meşhur dirigor Wladimir Spiwakowyň hut özi Termeziň zehinli ýaşı Asadbek Aýubjanowy «Moskwa dostlary çagyryr» atly halkara festiwalyna teklip etdi.

Netije üçin

Adam beýnisi maglumatlary ýeterli derejede köp wagtyň dowamynda saklap galmagy üçin mälum wagt aralygynda oňa birnäçe gezek ýüz tutup durmaly bolýar. Emma, ýüz tutmalaryň arasynda arakesme bolmaly. Synagdan bir gün öň okan maglumatlarymyz gysga möhletli ýadymyzda saklanýar, ýöne bu görnüşde alnan maglumatlar uzak möhletli ýada geçip bilmez. Akyl taýdan hüjüm täze pikir döretmek üçin peýdalydyr, ýöne bir zady ýatda saklamak üçin däl. Beýniniň gysga möhletli bir gezeklik hereketi netijesinde maglumatlary doly özleşdirme mümkinçilikleri az ýa-da ol beýle çalt öwrenen zady uzak wagtlap ýatda saklap bilmeýär. Maglumaty ýatda saklamak üçin, oňa ilki bilen manysyna düşüňip, kabul etmek möhümdir.

Döredijilik işi

1. Haýsydyr bir maglumatlary ýatda saklamak üçin näme edýärsiňiz? Näme üçin hemmeleriň ýady birmeňzeş däl?
2. Özünüňiz üçin has kyn hasaplaýan temaňyzy alyň we Herman Ebbinhaus usuly esasynda özleşdirmäge synanyşyň. Tejribäňizi synpdaşlaryňyz bilen paýlaşyň
3. Öz ukyplaryňyza baha berip bilersiňizmi? Möhüm maglumatlary we wakalary ýatda saklamak üçin siziň pikiriňizçe näme etmeli?

Bilýärsiňizmi?

Herman Ebbinhaus ýadyň potensialyny ep-esli artdyryp biljek algoritmleri kesgitledi. Maglumatlary öwrenmegiň we ýatda saklamagyň köp usullary gözlegler esasynda döredildi. Alym poliglotlar dünýä inmeýär, belkide şekillenýär diýen netijä geldi.

Netije üçin

Eger siz uzak wagtlaý ýatda saklamaly bolsaňyz:
 birinji gaýtalamak ilkinji okandan soň;
 ikinji gaýtalama birinji gaýtalamadan 20-30 minutdan soň;
 üçünji gezek gaýtalama 1 gün geçen soň;
 Dördünji gaýtalama üçünjisinden 2-3 hepde soň;
 bäşinji gaýtalama, dördünji gezek gaýtalamakdan 2-3 aý soň, ýerine ýetirilmelidir.

Şeýlelik bilen, täsirli gaýtalama usuly adaty usula seredende dört esse köpräk täze maglumatlary ýatda saklamaga mümkinçilik berýär.

Döredijilik işi

Näme üçin aşakdaky düşüňjeler şeýle tertipde berilen? Olardan ters tertipde peýdalanmak mümkinmi?

- Biliň, düşüniň, peýdalanyň;
- Derňew, sintez we baha bermek, dizaýn, gurluşyk;
- Gözlemek, döretmek, dünýäni bolşy ýaly, ýagny barlygy ýaly kabul etmek.

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Medeni-ruhy hazynasyndan

Bilim öwrenmek gaýtalamagyň miwesidir.

Abu Reýhan Beruny

Döredijilik işi

Ýatkeşlik maşky

Bäs sany kiçi topara bölüniň. Her topar iki minudyň dowamynda berlen ugur boýunça on bäs sanydan at, çäreler we görnüşler (futbol toparlary, hünärler, ýurtlar, häzirki zaman markalary, ensiklopedik alymlar) sanawyny düzýär. Her bir topar flipçartdaky sanawy kyrk sekundyň dowamynda synpa görkezýär. Kyrk sekuntadan soň sanaw ýapylýar we toparlar sanawda görkezilen sözleri tertip boýunça otuz sekundyň dowamyn-da aýdyp bermelidirler. Maşky ýerine ýetirmekde wagt kadalaryna berk boýun egmek talap edilýär.

Ýurtlar

Futbol
toparlary

Häzirki zaman
kärler

Ensiklopedik
alymlar

Häzirki zaman
markalar

Netije üçin

6-njy syr – yzygiderli hereketler.

Yumşak suw gaty daşy maýdalaýşy ýaly siziň maşklaryňyzy adaty ýagdaýa getirýän yzygiderli hereketlerdir. Berlen ýumuşlary okap bejermek üstünlikli netijä getirýär. Wezipäni gaýtalamak arkaly özleşdirmek – güýjüň diňe bilimde däl, eýsem maksada tarap hereket edýändigini tassyklaýar.

7-nji syr – bilimi dogry ulgamlaşdyrmak.

Yokardaky syrlaryň ähli minutlaryny depderiňize beýan etmeli, ýagny:

- okuwyň maksadyny anyk we gysga kesgitlemek;
- maşklar we ýumuşlar barada has giňişleýin öwreniň;
- maksatly bilimlari we endikleri ösdürmek, çylşyrymly meseleler ýüze çykarylanda, olary derrew çözmäge synanyşyň;
- alnan bilimlari iş ýüzünde ulanmak;
- hereketleriň maksatlydygyna üns beriň.

Bilim almaga hereket ediň! Eger maksadyňyza çynlakaý çemeleşseňiz, gujur bilen zăhmet çekseňiz, size hiç zat päsgelçilik berip bilmez!

29-30-NJY TEMA. TAKAT

Işjeñleşdirmek üçin soraglar we ýumuşlar

1. «Takat» diýende nämä düşüňärsiňiz? Adam takatly bolmagy üçin nämelere amal etmeli?
2. «Ruhîy «men»ini uyg'otish» («Ruhîy»men»i oýandirmek») nämäni aňladýar?
3. Siz Takatlymy? Güýçli takat eýesidigiňiz nähili ýagdaýlarda ýüze çykýar?
4. Takatyň güýjini ölçemek, görmek we derňemek mümkinmi? Nämä üçin?

Döredijilik işi

1-nji ýumuş. Depderiňize «Takat nämä we oňa nähili düşüňärin?» diýen soraga azyndan 5 sany jogap ýazyň. Jogabyňyzy: «Takat bu – ...» diýen söz bilen başlaň:

Mysal:

Takat bu – başlanan zadyňyzy sabyr bilen gutarmak ...

2-nji ýumuş. Garynjanyň takatynyň nämäde beýan bolýandygyny tassyklaň.

Bilýärsiňizmi?

Takat bu-içki güýç, maksatlary aňly kesgitlemek we ýüze çykýan daşky we içki kynçylyklary ýeňip geçmek we maksada ymtylmak ukyby.

Daşky kynçylyklar bizi gurşap alan sosial gurşawdan gelýän kynçylyklar. Içki kynçylyklar ýaly içimizdäki kynçylyklardyr (gorky, umytsyzlyk, gazap, kine, ýigrenç, ulumsylyk, biperwaýlyk, ünssizlik, günäler, gahar, açgözlük, ýalňyzlyk)dyr.

IV bap. Zähmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Döredijilik işi

Içki we daşky kynçylyklaryň täsirine düşdünüzmi? Şeýle ýagdaý-da näme etmeli diýip pikir edýärsiňiz?

Içki gorky, umytsyzlyk, ýigrenç, ýalňyzlyk ýagdaýyna düşeniňizde nädip dogry ýoly tapmak mümkin? Pikiriňizi esaslandyryň.

Netije üçin

Takat güýji adama – maksada barýan ýolda ylham berip dolandyrýar. Adamyň ruhy güýçli bolsa, ýeňişe ynamly, takatly bolsa maksatlaryna ýeter. Tersine bolsa, beýle adam mümkinçilikleri däl, maksada ýetmäge päsgelçilik edýän sebäpleri gözleýär.

Aşakdaky endikler üstünlikli adamlara kömek eder:

- gowy uklamak;
- wagtynda oýanmak;
- sowuk suwda suwa düşmek;
- möhüm işiň wagtynda tamamlanmagy;
- özüni möhüm ähmiýete eýe bolan işe bagyşlamak;
- «takaty täzeden ýüklemek» düwmesine basmak: bir sagat işläninden soň, azajyk ýöremek, bir stakandan şerbet içmek, ýene-de işjeň işlemek, ýene dynç almak we ýene işlemek;
- uly üstünlige ýetmek üçin kiçijik ädimler goýmak.

Medeni-ruhy hazynasyndan

Güýçli häsiýet bu – özüne dönüklük etmezlik. Takat bolsa, öz-özünü ýeňmekdir.

A. Kruglow

Eger takatyňyz güýçli bolsa, köp zada ýetip bilersiňiz. Ýöne aýdyň hany, takaty nädip şekillendirmek mümkin?

J. Renar

Netije üçin

Takat güýjüne markia

Zyýanly endiklerden dynmak, gije-si naharlanmak, sport bilen meşgulanmak ýa-da bilim almak üçin dürtgi we takatyň ýetişmezligine näçe derejede tiz duş gelýäris? Biz elmydama duşenbe gününden täze durmuşa başlaýarys we hepdäniň ahyryna köne endiklerimize ýene dolanýarys.

Ýöne gowy habar hem bar: eger hakykatdanam isleseň hemmämiz özgermegimiz mümkin. Her birimiziň içimizde gorky we şübhe bilen, doly gatlagyň aşagynda gizlenen içki ýadro bar. Ony duýuň, şonda durmuşyňyz gowulyga tarap öwrüp bilersiňiz. Kyn günlerde özüniň güýçli häsiýetini görkezip bilýän adamlar hakda aşakdaky ýaly, hekaýalar dogry ugry saýlamaga we sizi täze üstünlüklere ylhamlandyrmaga kömek eder diýip umyt edýäris.

Döredijilik işi

1. Kynçylyklary ýeňip geçmek üçin nämä üns bererdiňiz?
2. Eger takatyňyz güýçli bolsa, ýöne ýüregiňiz boş bolsa, tutanýerliligi näçe derejede beýan edip bilersiňiz?

Bilýärsiňizmi?

Malala Ýusufzaý – pakistanly. Taryhda iň ýaş Nobel baýragynyň eýesi bolan gyz. Ol 17 ýaşynda gyzlaryň bilim almak hukugyny goramak boýunça ajaýyp işleri üçin bu baýrak bilen sylaglandy.

Malala, esasanam, talyban gyzlarynyň sapaklara gatnaşmagyna rugsat bermedik gadaganlyklara garşydy.

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Netije üçin

Men Malala

«Häzirki wagtda dünýäde 57 milli-on çaga mekdebe barmaýar, olardan 31 milliony gyz. Päkistanda we dünýädäki hemme ýerlerde ýaşlygynda durmuş gurmaga, maşgala durmuşyna başlamak we bilim hakda pikir etmezlige mejbur bolan köp gyz bar. Biz gyzlaryň bilim almagyna maýa goýum goýmalydyrys we bilim almak hukugy üçin göreşýänleri goramalydyrys» – diýdi, ýaş Malala.

2012-nji ýylyň 9-njy oktýabrynda taliban söweşijisi Malala Ýusufzaý synpdaşlary bilen gelýän mekdep awtobusyny duruzýar we: «Malala kim bu ýerde? Jogap beriň ýa-da hemme ölýär» diýip gygyrdy. «Men Malala!» – diýdi gyz we öňe çykdy. Edil şol wagt ok atyldy.

Ok Malalanyň başy, boýny we egni arkaly geçip gitdi. Gyz agyr ýagdaýda keselhana getirildi, ýöne hemmesi gowy boldy. Häzirki günde hem dynmasyz gelýän haýbatlara seretmezden, Malala adam hukuklaryny goramakdaky işini dowam edip gelýär.

«Men özüme şeýle diýdim: Malala, ölüm bilen ýüzbe-ýüz duşuşdyň. Bu – ikinji synanyşygyňyz. Gorkma, eger gorksaň, öňe gidip bilmersiň».

Döredijilik işi

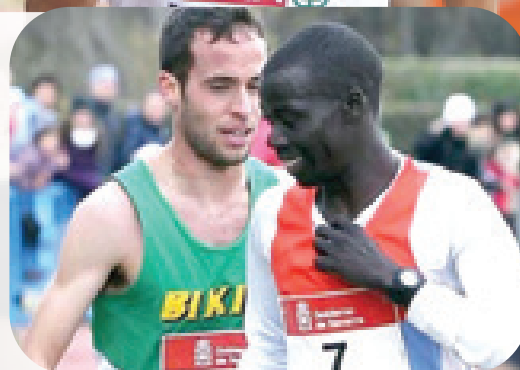
1. Gender (jyns) taýdan deňlik näme?
2. Näme üçin Malala Ýusufzaýynyň janyna kast etdiler?
3. Malala: «Gorkma, eger gorksaň, öňe gidip bilmersiň» diýen pikirine nähili düşüňärsiňiz?

Netije üçin

Keniýaly ylgawçy Abel Mutaý pellehana çyzygyna birnäçe metr galanynda belgiler-de ýalňysyp, menzile geldim diýip oýlap ylgamagy bes etdi. Ondan soňra ýetip gelýän ispaniýaly Iwan Fernandes bäsdeşiniň ýalňyslygyna düşünp, keniýaly ýeňil atletikaça ylgamagyny dowam etdirmeginiň zerurlygy aýdyp gygyryp başlady. Mutay ispan diline düşünmeýänligi üçin geň galdy.

Fernandes Mutaýyň ýanyna geldi we ony pellehana çyzygynaa tarap itekledi. Bu ýagdaýa gyzyklanma bilen syn edýän reportýorlardan biri Iwandan pellehana ilkinji bolup gelmegiň ornuna näme üçin bäsdeşine ýol berendigini sorady.

«Men elmydama birek-biregiň elinden tutup, ýeňiş gazanmagyna kömek edýän adamlaryň ýaşaýan jemgyýetini arzuw edýärim» – diýdi Iwan Fernandes.

«Ýöne hut eliňdäki ýeňşini garşydaşyňa bermek türgenlere mahsus däl» – diýdi reportýor boş gelmän.

«Men oňa ýeňşi bermedim, sebäbi ol eýýäm ýeňiji bolupdy».

Başga biri: «Düzgün bolşy ýaly, size-de ýeňiş gazanmak mümkinçiligi bardy» – diýdi habarçy. «Onda meniň ýeňşim näme bolardy?» Onda ýeňiji medalynyň gadry nähili bolardy? Meni synlap duran ejem bu işimden nähili ýagdaýa düşerdi? «Ýeňiji bolmak gowy zat, ýöne ýalňyslyk goýberen adama kömek etmek ondan has abraýlyrak».

Iwan Fernandes bize durmuşyň iň möhüm sapaklaryndan birini öwrettdi – hiç bir ýeňiş dogruçylykdan ýokary bolup bilmez ...

Döredijilik işi

1. Iwan Fernandes dogry iş etdimi? Näme üçin? Siz beýle ýagdaýda nähili ýol tutardyňyz?
2. «Hiç bir ýeňiş dogruçylykdan ýokary bolup bilmez» – diýende nämä düşündiňiz?
3. «... ýalňyslyk goýberen adama kömek etmek has abraýlyrakdyr» jümlesini teswirläň.

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Bilýärsiñizmi?

Bükülmedik Takat

Botir Zakirow 1955-nji ýylda agyr keselledi, ýagdaýy erbetleşip, reňki saf-rana meňzäp galyppy, horlanypdy. Ony tanymal lukman Wali Majidow uzak wagtlap bejerd. Bejergi wagty çylşyrymly we kyn geçdi. Emma Botir Zakirow ruhy çökgünlige, we umytdan düşmedi. Onuň durmuşa we takatine bolan söýgüsi güýçli ...

1964-nji ýylda Botir Zakirow Moskwada keselhana ýerleşdirildi. Onuň operasiýadan aman galmagy ähtimaldy. Operasiýa sekiz sagat dowam etse-de gowy çykar. Ol operasiýadan soň reňki solan bolsa-da, ýöne gözleri ot ýaly ýanyp, ýaldyrap durýardy. Bular durmuşa bolan çäksiz söýgi we bükülmedik takatyň nyşanydy.

Gastrol ...

Operasiýadan iki ýyl soň, birinji gezek gastrola ýene Moskwa gitdi. Ol konserde professor L. K. Boguşyň ýolbaşçylygynda lukmanlary we şepagat uýalaryny tekliptdi. Konserde ýüzlerçe janköýerler bilet tapyp bilmedi. Konsertiň ahyrynda lukmanlar Zakirowy gabadylar ...

– «Sen nädip aýdym aýtdyň?» Sen hakykatdan adammy ýa-da jadygöými? Hakykatdan bu senmi Botir? – diýdi Lew Boguş gözlerinden yaş aýlap. Öňünde janly gudrat duran ýaly, gaýta-gaýta haýran bolup seredýärdiler. Bu hakyky gudratdy.

Aýdymçynyň özi hem bu ylahy gudrata ynanýardy ...

Aşuraly Joraýew, «Ýürek tupanlary» kitabyndan

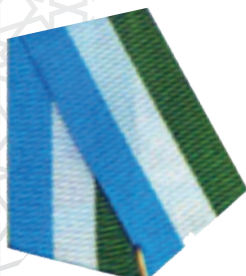
Döredijilik işi

1. Tekstdäki «bükülmedik takatyň nyşany» adalgasy bilen baglanyşykly jümläni tapyň.

2. Siz özüňize goýan maksadyňyza ýetmek üçin nähili hereket edýärsiñiz? Takatsyzlyk nähili ýagdaýlarda peýda bolýar? Mysal getiriň.

3. Takatsyzlygiň önüni almak üçin näme etmeli?

Bilýärsiñizmi?

2020-nji ýylyň 2-nji dekabrynda «Özbegistanyň halk artisti Botir Zakirowyň doglan gününüň 85 ýyllygyny giňden bellemek dogrusynda» Prezident karary kabul edildi. Botir Zakirow Garaşsyzlyk baýramyň 30 ýyllygy mynasybetli «El-yurt hurmati» («il-yurt hormaty») ordeni bilen sylaglandy.

Netije üçin

Batyrlyk

Azat aganyň takaty nähili güýçli-digine, onuň kalp batyrlygyna haýran galdym.

1997-nji ýylyň tomsunda gant keseli hasam erbetleşdi we mugallym agyr operasiýany başyndan geçirdi, lukmanlar onuň janyny halas etmek üçin bir aýagyny kesmeli boldylar.

Emma bu adam şeýle bir çydamly eken, şonda-da depressiýa düşmedi, ylym we döredijilik işinden biraz bolsa hem durmady. Soňabaka kesel hasam erbetleşip, Azat aga beýleki aýagyndan hem jyda düşdi. Diňe bu däl, gözünüň görüşi hem aşa ejiz bolýar ...

Şeýle kyn ýagdaýda-da bu adam «Dünýä edebiyaty» žurnalynyň baş redaktory hökmünde öz borjuna, imanyna wepaly bolup, lupanyň kömeginde žurnal materiallaryny redaktirlemek bilen birlikde kyrkdan gowrak uly göwrümlü romanlary we hekaýalary özbek diline terjime edenligi, elbetde, her bir adamy geň galdyrmagy tebigy ýagdaýdyr. Azat aga munuň bilen kanagatlanman, respublikamyzda metbugat neşirlerinde, radio we telewideniýede, dürli çärelerde we konferensiýalarda milli ruhyýetimiziň aýratynlyklary, beýik ata-babalarymyzyň bahasyna ýetip bolmajak mirasy, garaşsyzlygyň ruhy esaslaryny berkitmek barada köpläp çykyşlar etdi ...

Yslam Karimow, «Ýokary medeni-ruh-ýeňip bolmajak güýç»

Döredijilik işi

1. «Kalp batyrlygy» diýende nämä düşündiňiz?
2. Takat, batyrlyk, çydamlylyk, sabyr ýaly sözleri ulanyp sözlem düzüň.
3. Azat Şarafiddinowyň fiziki kynçylyklary ýeňip geçmegine nämä kömek etdi?

Medeni-ruhy hazynasyndan

Ýekeje kitap tutuş jemgyýetiň ruhy durmuşyny, estetiki garaýyşlaryny, sun-gatyny iň ýokary derejä götermegi mümkin.

Azat Şarafiddinow

IV bap. Zăhmetsöyerlik, telekeçilik we hünär başarnyklary

Netije üçin

Daşkent welaýatynyň Zangiota etra-bynyň Hanabad obasynda ýaşaýan Zulfiýa eje Zokirowa Ikinji jahan urşunda baş oglundan – Isakjan, Ahmadjan, Mamajan, Wahobjan we Ýusufjan çagalaryndan aýryldy. Dört gelni dul galyp, baş agtygy ýetim galdy.

2020-nji ýylda Daşkent şäherindäki «Ýeňiş seýilgähi»niň merkezinde Zulfiýa Zokirowa frontdan gaýdyp gelmedik baş oglunyň we wepaly gelinleriniň hatyrasyna ajaýyp heýkel guruldy. Ýadygärlike «Tutanýerlilik gimni» – diýip at berildi.

Bu – Özbegistandaky ähli enelere goyulan heýkel. Bu ýadygärlik ähli halkymyz üçin gutlag zyýarat mekanyna, maşgala, söýgi we wepadarlyk nyşanyna öwrülip galdy. Bu ýere gelen ýaşlar milletimiziň ganyndaky häsiýetlere düşünmäge we baha bermäge synanyşýarlar.

Oňyn netije çykarmak

1. «Ähli eneler üçin goyulan heýkel» pikirine mysal getiriň.
2. «Milletimiziň ganyndaky häsiýetlere düşünmek» – diýende nämäni düşündiňiz? Pikiriňizi mysallar bilen düşündiriň.
3. Ynsan takatynyň güýçlenmegine täsir edýän faktorlaryň sanawyny düzüň.
4. Aşakdaky soraglaryň jogabyny depderiňize ýazyň:
 - Bu hekaýalardaky gahrymanlaryň islegi nädip ýüze çykdy?
 - Baş gahrymanlaryň islegi nähili emele geldi?
 - Daş-töweregiňizdäki adamlaryň takatynyň güýçlidigini aýdyp bilýäňizmi?

O'quv nashri

N. Ismatova, Z. Zamonov, Z. Islomov, D. Rahimjonov,
O. Maxmudov, D. Ro'ziyeva, S. Shermuxamedova,
S. Akkulova, N. Xolmuxamedova, Z. Jabborova

TARBIYA 10

BAXT VA MUVAFFAQIYAT SIRLARI

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
10-sinfi uchun darslik
(Turkman tilida)

Terjime eden: *Aýnura Aýmjanowa*
Redaktor: *Altynay Haýrullaýewa*
Çeper redaktor: *Sarwar Farmanow*
Suratçy: *Behzod Zufarow*
Tehniki redaktor: *Akmal Suleýmanow*
Sahaplaýjy: *Rustam Hudaýberganow*
Dizaýner: *Rawşan Malikow*
Korrektor: *Ahmedowa Şahnoza*

Çap etmäge 2021-nji ýylyň 11-nji noýabrynda rugsat edildi.
Möçberi 60x84 1/8 . «Cambria» garniturasy.
Kegli 13 şponly. Ofset çap ediliş usuly. Şertli çap listi 14,88
Neşirýat-hasap listi 12,63
1135 nusgada çap edildi. Buýurma № 1214-21.

«Credo Print» JÇJ-niň kitap fabrikasynda çap edildi.
Daşkent ş., Bogişemal k. 160.

Dersligiň ýagdaýyny görkezýän jedwel

No	Okuwçynyň ady, familýasy	Okuw ýyly	Dersligiň alnandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly	Dersligiň tabşyrylandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Derslik kärendesine berlip, okuw ýylynyň ahyrynda gaýtarylyp alnanda ýokardaky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky baha bermek ölçeglerine esaslanylyp doldurylýar:

Täze	Dersligiň birinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Sahaby бүтін, dersligiň esasy böleginden aýrylmadyr. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, goparylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzyklar ýok.
Kanagatlanarly	Kitabyň daşy ýenjilen, ep-esli çyzylan, gyralary gädilen, dersligiň esasy böleginden aýrylan ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly abatlanan. Goparylan sahypalary täzedan ýelmenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Kitabyň daşy çyzylan ýyrtylan, esasy böleginden aýrylan ýa-da бүтінleý ýok, kanagatlanarsyz abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, sahypalary ýetişmeýär, çyzylýp taşlanan. Dersligi dikeldip bolmaýar.